

DÜNYADA PORSELEN BEBEK KÜLTÜRÜ

Yüksek Lisans Tezi

Begüm MANAV

Eskişehir 2020

DÜNYADA PORSELEN BEBEK KÜLTÜRÜ

Begüm MANAV

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seramik Anasanat Dalı

Danışman: Doç. Duygu KAHRAMAN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Güzel Sanatlar Enstitüsü

Mayıs 2020

Bu tez çalışması BAP Komisyonunca kabul edilen 1809E296 no.lu proje kapsamında desteklenmiştir.

ÖZET

DÜNYADA PORSELEN BEBEK KÜLTÜRÜ

Begüm MANAV

Seramik Anasanat Dalı

Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Mayıs 2020

Danışman: Doç. Duygu KAHRAMAN

Oyuncak bağlamında bebek sözcüğünün karşılığı Britannica sözlüğünde “insan veya hayvan formunda modellenmiş çocuk oyuncak, bilinen en eski oyun araçlarından biri” şeklinde açıklanmıştır. İnsanlık tarihinde çeşitli materyallerden oyuncak bebekler yapıldığı düşünülse de bunlardan bazıları ahşap veya kumaş gibi çürüyebilen malzemelerden yapıldığı için günümüze ulaşamamıştır.

Bebeklerin yapımında seçilen malzeme, teknik, yapılış amaçları açısından yöresel ve kültürel farklılıklar bulunmaktadır. Kızılderili bebekleri çocuklara bazı spiritüel öğeleri öğretmek amacıyla hediye edilirken, Japon kültüründe bebekler bir oyun nesnesinden çok, festival figürü olarak yer edinir. Avrupa'da ise kimi zaman bir oyuncak, kimi zamansa yetişkinlere hitap eden birer koleksiyon nesnesi olan bebeklerin yapımında geçmişte ahşap, bez, balmumu bileşimleri, günümüzde ise plastik kullanılmasının yanı sıra, tamamen veya kısmen seramikten de faydalanılmaktadır.

Bu malzemelerin arasında porselen, bebeklerin yapımında büyük farklılık yaratmış ve kendine has bir etki oluşturmuştur. Porselen, kökenini Çin'den almakta, genellikle beyaz rengi, yarı saydam oluşu ve sertliği ile diğer seramiklerden ayrılabilir. Porselenden yapılan bebekler için porselen bebek adlandırması en bilinen isim olmakla birlikte, kullanılan malzemeye göre dünyada bisque doll (sırsız porselen bebek) ve china doll (pekişmiş çini bebek) olarak da anılmaktadır. Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında hazırlanan “Dünyada Porselen Bebek Kültürü” başlıklı tezde; porselen bebeklerin gelişimi, geçirdiği teknik ve kültürel değişimler, üzerlerine yüklenen anlamlar gibi konuların detaylıca araştırılması ve bu araştırmalar sonucunda elde edilecek verilerle, sanatsal bir bakış açısıyla tez araştırmacısı tarafından porselen bebekler üretilerek bir sergi ile izleyiciye sunulması planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Porselen, Seramik, Bebek, Oyuncak, Kùltür.

ABSTRACT

CULTURE OF PORCELAIN DOLLS AROUND THE WORLD

Begüm MANAV

Department of Ceramics

Anadolu University, Graduate School of Fine Arts, May 2020

Supervisor: Assoc. Prof. Duygu KAHRAMAN

In the context of the toy, the word doll is described in the Britannica dictionary as "child's toy modeled in human or animal form, it is perhaps the oldest plaything". Although it is thought that dolls were made out of various materials in the history of humanity, some of them could not survive since they were made of decayable materials such as wood or fabric.

In the production of dolls, the selected materials and techniques, as well as the objectives of construction, show regional and cultural differences. Native American dolls were given as gifts to children to teach some spiritual elements. In Japanese culture, it is a collection object which is mostly used as a festival figure rather than a plaything, while in Europe it is sometimes a toy and sometimes a collection object appealing to adults. In the production of these dolls in the past, ceramics were used besides wood, cloth, wax compositions, and plastic.

Among all these materials, porcelain has made a big difference in the construction of dolls and has a unique effect. Porcelain has its origin from China and can be separate from other ceramics with its white color, translucency, and hardness.

“Porcelain doll” naming is the best-known name for these dolls in the world, but it is also known as the bisque doll and china doll.

This thesis that named “Culture of Porcelain Dolls Around the World”, includes the development of porcelain dolls, the technical and cultural changes, the meanings attributed to them. And with the data to be obtained as a result of these research, new porcelain dolls will be made and displayed with an exhibition.

Keywords: Porcelain, Ceramic, Doll, Toy, Culture.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın tüm aşamalarında desteğini ve tecrübesini esirgemeyen danışmanım Doç. Duygu Kahraman ve diğer bölüm hocalarıma, tez sürecinde anlayışla yanımda olan sevgili aileme, fikir paylaşımları ve destekleriyle katkıda bulundukları için sevgili arkadaşlarım Türksen Kızıl, Tuğba Kurt ve Ege Başak Erel'e teşekkür ederim.

21/05/2020

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Begüm Manav

(Öğrencinin Adı Soyadı)

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLOLAR DİZİNİ	x
GÖRSELLER DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BÖLÜM: OYUN, OYUNCAK VE BEBEK	2
1.1. Oyun Kavramı ve Tarihsel Süreci	2
1.2. Oyuncak Kavramı ve Tarihsel Süreci	6
1.2.1. Oyuncak türleri	10
1.2.2. Sanat ve tasarım objesi olarak oyuncak	11
1.3. Bebek Formu Üzerinden Oyunağın Tarihsel Gelişimi	14

İKİNCİ BÖLÜM

2. BÖLÜM: PORSELEN BEBEKLER	22
2.1. Türlerine ve Malzemelerine Göre Porselen Bebekler	22
2.2. Coğrafyalarına Göre Porselen Bebekler	47
2.2.1. Alman ve Fransız bebekleri	47
2.2.2. Amerikan ve İngiliz bebekleri	58
2.2.3. Uzakdoğu bebekleri	67
2.2.4. Diğer ülkelere ait porselen bebekler	74
2.2.5. Türk kültüründe bebek ve porselen bebek	79
2.3. Porselen Bebek Evleri ve Eşyaları	86

2.4. Porselen Bebeğin Oyuncak, Koleksiyon Nesnesi veya Sanat	
Nesnesi Olarak Ele Alınışı	90
2.5. Porselen Bebek Yapan Sanatçılar	94
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. BÖLÜM: KİŞİSEL UYGULAMALAR	102
3.1.Porselen Bebeklerin Şekillendirilmesi	103
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	115
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1. 1840’lardaki saç modellerine göre bebekler	27
Tablo 2.2. 1850’lerdeki saç modellerine göre bebekler	27
Tablo 2.3. 1860’lardaki saç modellerine göre bebekler	28
Tablo 2.4. 1870’lerdeki saç modellerine göre bebekler	29
Tablo 2.5. 1870’lerdeki saç modellerine göre bebekler	29
Tablo 2.6. 1880-1900’lerdeki saç modellerine göre bebekler	29

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 1.1. Afrika, Botswana’da bulunan seramik köpek, British Museum	7
Görsel 1.2. Hindistan, Ahmedabad’da bulunan ahşap ve metalden oyuncak el arabası, British Museum	7
Görsel 1.3. Kuzey Amerika, Arizona’da bulunan Kachina bebeği, British Museum	8
Görsel 1.4. Terracotta bebek, 13. yüzyıl, Alman Oyuncak Müzesi, Sonneberg	8
Görsel 1.5. 1639 yılına tarihlenen bir Alman bebek evi	9
Görsel 1.6. Balloon Dog, Jeff Koons, 1994-2000	12
Görsel 1.7. The Rubber Duck, Florentjin Hoffmann, 2007	13
Görsel 1.8. Colorful Rebellion- Seventh Nightmare, Sebastian Masuda, 2014	13
Görsel 1.9. Along the Way, KAWS, 2019	14
Görsel 1.10. Kısa kürekten yapılmış bebek, M.Ö. 2030-1802, The Met Museum	15
Görsel 1.11. Terracotta eklemli Yunan bebeği, M.Ö. 5. yüzyıl, The Met Museum	15
Görsel 1.12. Nürnberg’de bulunan bir ahşap oyuncak bebek, yaklaşık 1530 ..	16
Görsel 1.13. Yaklaşık 1600’lere tarihlenen, kumaş bir moda bebeği	17
Görsel 1.14. Geleneksel Kokeshi bebekleri	18
Görsel 1.15. 19. yüzyıla tarihlenen parian bebek	19
Görsel 1.16. Staatsdame fotoğrafı yer alan bir kartpostal	19

Görsel 1.17. Baby Pattaburp, 1964	20
Görsel 1.18. 1960'ta üretilen ilk Barbie	21
Görsel 1.19. Keith Haring illüstrasyonları taşıyan 2019 tarihli Barbie	21
Görsel 2.1. Hertwig firmasına ait bir bebek başı, yaklaşık 12 cm, yaklaşık 1880	23
Görsel 2.2. Kumaş vücuda dikilmiş bebek başı, elleri ve ayakları kumaş	24
Görsel 2.3. Şapkası ile üretilmiş bir bebek başı	24
Görsel 2.4. Erken dönem Alman yapımı bebek başı	25
Görsel 2.5. Saçları sarı renge boyanmış bir bebek başı	26
Görsel 2.6. Porselen oyuncak çay takımları, İstanbul Oyuncak Müzesi	31
Görsel 2.7. Japon yapımı porselen oyuncak çay takımı	31
Görsel 2.8. Lüsterli bir çanak	32
Görsel 2.9. Alman yapımı ahşap vücutlu porselen bebekler	33
Görsel 2.10. Deriden yapılmış bir bebek vücudu	34
Görsel 2.11. Peruk takılmış porselen bebek başı, çocuk figürü	34
Görsel 2.12. Minyatür erkek porselen bebek parçaları	35
Görsel 2.13. Meissen yapımı bir porselen bebek başı	36
Görsel 2.14. Çok yüzlü bir bebeğin gülen yüz ifadesi	36
Görsel 2.15. Çok yüzlü bebeğin uyuyan yüzü	36
Görsel 2.16. Çok yüzlü bebeğin ağlayan yüz ifadesi	36
Görsel 2.17. Bonnet tipi parian bebek, gözleri boyanmış ve fiyongu altın lüsterli	37
Görsel 2.18. Cam gözlü parian bebek başı	38

Görsel 2.19. Mavi boyalı gözlü, giydirilmiş parian bebek	39
Görsel 2.20. Görsel 2.19'daki bebeğin bacak detayları	39
Görsel 2.21. Görsel 2.19'daki bebeğin kolundaki kalıp izleri	39
Görsel 2.22. Tipik bir sırsız porselen bebek, erkek çocuk figürü	41
Görsel 2.23. Cam gözlü bir sırsız porselen bebek	42
Görsel 2.24. Peruğun başa yapıştırılma şekli	42
Görsel 2.25. Giydirilmiş sırsız porselen bebek	42
Görsel 2.26. Yarım sırsız porselen bebek	43
Görsel 2.27 Çeşitli boylarda tam sırsız porselen bebekler	44
Görsel 2.28 Çeşitli boylarda tam sırsız porselen bebekler, arka görüşleri	44
Görsel 2.29. Çeşitli boylarda banyo bebekleri	45
Görsel 2.30. Küveti ile satılan bir erkek banyo bebeği	45
Görsel 2.31. Altın yaldızlı botları olan bir banyo bebeği	46
Görsel 2.32. Siyah sırlanmış, dudakları kırmızı boyanmış zenci bir banyo bebeği	46
Görsel 2.33. Kestner firmasına ait bir pekişmiş çini bebek, yaklaşık 1840	47
Görsel 2.34. Kestner firmasına ait bir pekişmiş çini bebek, yaklaşık 1860	48
Görsel 2.35. Simon & Halbig firmasına ait bir sırsız porselen bebek	48
Görsel 2.36. Simon & Halbig firmasına ait bir sırsız porselen bebek	49
Görsel 2.37. Simon & Halbig firmasına ait bir parian bebek	50
Görsel 2.38. Kammer & Reinhardt'a ait Kaiser Baby bebeği	50
Görsel 2.39. Kaiser Baby bebeğin baş detayları	50
Görsel 2.40. Kammer & Reinhardt'a ait Kaiser Baby bebeği	51

Görsel 2.41. Gebrüder Heubach’a ait Whistling Jim bebeği	51
Görsel 2.42. Gebrüder Heubach’a ait Asyalı bir karakter bebeği	52
Görsel 2.43. Simon & Halbig’e ait bir tam sırsız porselen bebek	52
Görsel 2.44. Alman yapımı bir banyo bebeği	53
Görsel 2.45. Fransız yapımı bir moda bebeği	53
Görsel 2.46. Bir bebek elbisesi, çeşitli kumaşlar ve dantellerle süslenmiş	54
Görsel 2.47. Bir Parisienne bebek, yaklaşık 1865	55
Görsel 2.48. Parisienne bebeğin baş detayları	55
Görsel 2.49. Bir Parisienne bebeğe ait giysi ve aksesuar bavulu	55
Görsel 2.50. Bru markasına ait bir bébé örneği	56
Görsel 2.51. Cam gözlü bir Jumeau bebeği	57
Görsel 2.52. Fransız yapımı bir zenci sırsız porselen bebek	57
Görsel 2.53. Bir Fumeur bebek sigara içerken, yaklaşık 1885	57
Görsel 2.54. Müzik çalıp makyaj yapan Jumeau bebeği	57
Görsel 2.55. Bir Boudoir bebeği, yaklaşık 1920	58
Görsel 2.56. Edison Konuşan Bebek ve içinden çıkarılmış mekanizması ile	59
Görsel 2.57. Edison Konuşan Bebek’in gövdesinin görünümü	59
Görsel 2.58. The Fulper Pottery’e ait bir porselen bebek başı	60
Görsel 2.59. Almanya’da üretilmiş bir Kewpie sırsız porselen bebek	60
Görsel 2.60. The Fulper Pottery’e ait bir porselen bebek reklamı	61
Görsel 2.61. Humpty Dumpty Doll Hospital üretimi bir Jenny Lind bebek	61
Görsel 2.62. Charles Twelvetres’e ait bir illüstrasyon	62
Görsel 2.63. HEbee ve SHEbee bebekler	62

Görsel 2.64. Happifats illüstrasyonları	63
Görsel 2.65. Erkek ve kız Happifats bebekler	63
Görsel 2.66. Bye-Lo bebek, giysili	64
Görsel 2.67. Bye-Lo bebek, göğsünde etiketi ile	64
Görsel 2.68. Goss & Co. yapımı porselen bebek, baş detayı	65
Görsel 2.69. Goss & Co. yapımı porselen bebek	65
Görsel 2.70. Diamond Pottery Co. yapımı bebek başları	65
Görsel 2.71. Diamond Pottery Co. yapımı bebek, baş detayı	66
Görsel 2.72. Diamond Pottery Co. yapımı eklemli bebek	66
Görsel 2.73. S. Hancock & Sons yapımı tam sırsız porselen bebek	67
Görsel 2.74. Bir Hinamatsuri sergilemesi	68
Görsel 2.75. Çinli sırsız porselen bebekler	69
Görsel 2.76. İki Gosho bebeği	70
Görsel 2.77. Japon yapımı sırsız tam porselen bebek	71
Görsel 2.78. Aynı Japon yapımı bebeğin ensesindeki Nippon damgası	71
Görsel 2.79. Morimura Brothers'a ait Nippon bebek	71
Görsel 2.80. Gofun ile yapılmış bebek, perukları ile	72
Görsel 2.81. Yamato Importing firmasına ait bir porselen bebek	73
Görsel 2.82. Porselen bebeğin ensesindeki üretici damgası	73
Görsel 2.83. Queue San Baby adlı bebek, yaklaşık 1910, Nippon dönemi	74
Görsel 2.84. Finlandiya'dan bir bebek müzesi afişindeki bebek, Ankara Üniversitesi Oyuncak Müzesi	75
Görsel 2.85. Hollanda yapımı bir porselen bebek	75

Görsel 2.86. Belçika yapımı bir porselen bebek	76
Görsel 2.87. İtalyan Belombre yapımı bir porselen bebek	76
Görsel 2.88. Macaristan yapımı bir porselen bebek	77
Görsel 2.89. Rus Duneav yapımı iki porselen bebek	77
Görsel 2.90. Shraer and Fingergut yapımı bir porselen bebek	78
Görsel 2.91. Bir Rus vitrin bebeği, Ankara Üniveristesi Oyuncak Müzesi	78
Görsel 2.92. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan oyuncak bebek ayakları ..	79
Görsel 2.93. Gökçeseki'deki arkeolojik çalışmalarda bulunan pişmiş toprak minyatür at figürleri	80
Görsel 2.94 . Türk yapımı bez bebekler yöresel giysileriyle, Ankara Üniversitesi Oyuncak Müzesi	81
Görsel 2.95. Türk yapımı bez bebekler ve bebek eşyaları	81
Görsel 2.96. Elif Bebek örnekleri	82
Görsel 2.97. Zehra Müfit Saner'e ait bir kitre bebek	83
Görsel 2.98. Nimet Sanlıman'a ait bir bebek kompozisyonundan detay	84
Görsel 2.99. Alman yapımı porselen bebek, İstanbul Oyuncak Müzesi	85
Görsel 2.100. Çin yapımı porselen bebek, İstanbul Oyuncak Müzesi	85
Görsel 2.101. Yabancıların Türkiye izlenimlerini içeren oyuncaklar, İstanbul Oyuncak Müzesi	85
Görsel 2.102. Dolap tipi bir bebek evi, İstanbul Oyuncak Müzesi	87
Görsel 2.103. Açılabilen bir bebek evi, 19. yüzyıl	87
Görsel 2.104. Karl Meier tabelalı bir bebek evi/dükkanı	88

Görsel 2.105. Minyatür bir seramik dükkanı, yaklaşık 1910, İstanbul	
Oyuncak Müzesi	88
Görsel 2.106, 2.107 ve 2.108. Finlandiya yapımı minyatür ev eşyaları, yaklaşık 1890, Helsinki (üstte), Hersby Manor isimli bir konağın kopyasından bir oda, 1925, Stokholm (ortada), McLoughlin Bros. yapımı katlanabilen bebek evi, 1894, New York (altta)	89
Görsel 2.109. Ev eşyaları ile porselen bebekler, İstanbul Oyuncak Müzesi	90
Görsel 2.110. The Doll, 1936	92
Görsel 2.111. Hans Bellmer'in The Doll fotoğrafları	93
Görsel 2.112. Greer Lankton'un bebekleri	93
Görsel 2.113. Greer Lankton'un bebekleri	94
Görsel 2.114. Jessica Harrison, Mairi, 2010	95
Görsel 2.115. Jessica Harrison, Painted Lady (15), 2015	96
Görsel 2.116. Tatyana Trifonova, Lolita	96
Görsel 2.117. Tatyana Trifonova, Princess of the Forest	97
Görsel 2.118. Marina Bychkova, The Last Unicorn, 2018	98
Görsel 2.119. Inga Ivaschenko, Little Mozart'ın yapım aşaması	99
Görsel 2.120. Little Mozart, Inga Ivaschenko, 2017	99
Görsel 2.121. Marlaine Verhelst, Waiting for a Prince, 2012 (solda)	100
Görsel 2.122. Marlaine Verhelst, Taking Care of Fish, 2009 (sağda)	100
Görsel 2.123. Connie Smith, Rainer, Buck Poet, 2005 (solda)	101
Görsel 2.124. Connie Smith, Fauna, 2001 (sağda)	101

Görsel 2.125. Arzu Ataman Güngör’ün iki seramik bebeği, 2016	101
Görsel 3.1. Hazırlanan model	103
Görsel 3.2. Sırasıyla baş, kol ve bacaklar ve gövdenin kalıpları	104
Görsel 3.3. Eklemli bir bebeğin rötuşlanmış parçaları	104
Görsel 3.4. Eklemli bir bebeğin el ve ayakları	105
Görsel 3.5. Tek parça bir bebeğin rötuşlanmış hali	105
Görsel 3.6. “Uyuyan”, Earthenware, elle şekillendirme, akrilik boya, 15x7x7 cm, 2018	106
Görsel 3.7. “Kır”, Earthenware, elle şekillendirme, akrilik boya, 30x13x16 cm, 2017	106
Görsel 3.8. “Düş”, Porselen, elle ve kalıpla şekillendirme, sır altı dekor ve akrilik boya, 24,5x30x20 cm, 2018	107
Görsel 3.9. “Fer”, Porselen, elle şekillendirme, fırınlanmayan seramik boyası (yaldız), 32x17x19 cm, 2018	108
Görsel 3.10. “Bakma”, Porselen, elle şekillendirme, akrilik boya ve epoksi reçine, 24x13x19 cm, 2019 (solda)	108
Görsel 3.11. “Bak”, Porselen, elle şekillendirme, akrilik boya ve epoksi reçine, 14x17x17 cm, 2019 (sağda)	108
Görsel 3.12. “Duyma”, Porselen, elle şekillendirme, akrilik boya ve epoksi reçine, 26x5x6 cm, 2019	109
Görsel 3.13. “Um”, Porselen, elle şekillendirme, fırınlanmayan seramik boyası (yaldız), 25x30x30 cm, 2019	109

Görsel 3.14. “Ört!”, Porselen, elle şekillendirme, akrilik boya, 32x12x12 cm, 2019	110
Görsel 3.15. “İlk Rüyasından Uyanınca”, Porselen, elle şekillendirme, akrilik boya, polimer kil ve epoksi reçine, 36x21x20 cm, 2019 (solda)	110
Görsel 3.16. “Sana Bir Avuç Göz Getirdi”, Porselen, elle şekillendirme, akrilik boya, polimer kil ve epoksi reçine, 21x23x18 cm, 2019 (ortada)	110
Görsel 3.17. “ve Diğer Her Şeyi Unuttu”, Porselen, elle şekillendirme, akrilik boya, polimer kil ve epoksi reçine, 35x22x25 cm, 2019 (sağda)	110

GİRİŞ

Oyun ve oyuncak kavramları, insanlığın varoluşundan itibaren karşımıza çıkmaktadır. Çocukluğun ayrılmaz bir parçası olan oyun, çocuklara bazı hayat pratiklerini kazandırmada önemli rol oynamaktadır. Çocuklar oyunun yarattığı gerçeklikte iken davranışlarında özgürdür, oyunun kurallarını kendileri belirlemektedir ve özgür olduğu bu alan, çocuğun merak etmesi, keşfetmesi ve deneyimlemesi için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Çocuk gelişimindeki rolünün yanı sıra oyun, yetişkinliğe ulaşmış insanlar için de hayatın bir parçası olmaya devam etmektedir. Pek çok insan için oyun bir eğlence aktivitesi ve sosyalleşme aracıdır.

Oyun, kendi başına bir etkinlik olduğu gibi bir araç ile oynamayı da ifade eder. İnsanların ilk oyun araçları kendileridir; Johan Huizinga bunu “İnsanoğlu ilk önce kendisiyle; elinin ya da ayağının parmaklarıyla oynar, daha sonra arkadaşlarıyla, en sonunda da ilişki ve iletişim içinde olduğu tüm bireylerle. Bu etkinlik, tüm bir yaşam boyu devam eder gider.” olarak ifade etmektedir (Kılıçbay, 2017). Bu noktada bir oyun aracı olarak oyuncak kavramıyla karşılaşılmaktadır. Oyun nesneleri gerçek hayattan bazı nesnelerin taklidi olduğu gibi tamamen hayal ürünü de olabilmektedir. Burada önemli olan esasen oyuncunun, neyi oyuncak yapmak istediğidir. Bu bağlamda oyuncak olmayan herhangi bir nesneye, onun (varsa) kullanım amacı dışında oyuncak vasfı yüklenebilir.

Doğadan veya günlük hayattan alınıp oyuncak olarak kullanılabilecek nesnelerin yanı sıra, tarih boyunca çeşitli materyallerden de oyuncaklar üretilmiştir. En eski oyun nesnelerinden biri olan bebekler kimi zaman doğrudan oyun amaçlı, kimi zaman bir ritüelin parçası, kimi zaman ise bir koleksiyon nesnesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bebeklere pek çok kültürde çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Barthes’a göre oyuncak bebekler, kız çocuklarını geleceklerindeki annelik rolüne şartlandırmak için tasarlanmış oyuncaklardır (Barthes, 1984).

Bebekler geçmişten bu yana çok çeşitli malzemelerden yapılmıştır. Erken dönemlerde bebeklerin üretilmesinde kemik, deri, ahşap, bez, balmumu, pişmiş toprak gibi malzemeler tek başına veya birlikte kullanılmış, yine aynı malzemelerle de süslenmiştir. Bu tür organik malzemelerden yapılan bebeklerin büyük birçoğu günümüze ulaşamamıştır. 1940’ların sonlarına doğru diğer malzemelere göre çok daha kalıcı olan plastiğin yaygın kullanımıyla birlikte plastik oyuncaklar ve bebekler üretilmiştir. Fakat bu tarihten önce, 15. yüzyıldan itibaren porselen bebekler karşımıza çıkmaktadır. Porselen bebekler, yapımında kullanılan malzemenin türüne göre china (pekişmiş çini) veya bisque (sırsız porselen) olarak da adlandırılabilir. Bazı bebeklerin yapımında

tamamen porselen kullanılırken bazılarında ise porselenin yanı sıra kumaş, ahşap ve dolgu malzemeleri de kullanılmakta, yalnızca başları porselen olan veya baş ve büst kısmı porselen olup geri kalanı kompozit malzemedan yapılmış bebekler de bulunmaktadır. Bu çalışmanın ilk bölümünde “Oyun, oyuncak ve bebek” üzerinde durulmuştur. Kavramlar açıklanmış ve tarihsel süreçleri incelenmiş, oyuncak türleri içerisinde bebeklere değinilmiştir. Oyuncaklar, bebekler üzerinden incelenmiş ve oyuncak-sanat ilişkisi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, bebeklerin özelleşmiş bir türü olarak porselen bebekler ele alınmıştır. Porselen bebeklerin türleri, materyal ve yapım tekniklerine göre incelenmiş, ardından coğrafyalara göre alt başlıklara ayrılmıştır. “Porselen Bebeğin Oyuncak, Koleksiyon Nesnesi veya Sanat Nesnesi Olarak Ele Alınışı” alt başlığı ile porselen bebek, sanat ile ilişkilendirilmiş ve son olarak üçüncü bölümde de konu ile ilgili kişisel uygulamalara yer verilmiştir.

1. OYUN, OYUNCAK VE BEBEK

1.1. Oyun Kavramı ve Tarihsel Süreci

“Oyun düzen yaratır, oyun düzenin ta kendisidir. Dünyanın mükemmel olmaması ve hayatın karışıklığı içinde geçici ve sınırlı bir mükemmellik yaratır.”

Johan Huizinga

Oyun kelimesi, akla önce çocuk oyunları karşılığını getirse de çeşitli alanlarda kendine farklı biçimlerde yer edinmiştir. Geçmişte oyun kavramı söz konusu olduğunda insan ve hayvanların birtakım davranışları birbiriyle ilişkilendirilmiştir, ardından oyunun kökeni, yine oyun olarak da adlandırılabilen dramada aranmıştır. Antik Yunan’da ve Roma’da çocuklar, zaman zaman büyüklerle aynı oyunları oynamışlardır.

Temelleri insanlık tarihinde çok eskilere dayanan oyun, dilde kelime anlamıyla tiyatro, müzik, spor, bedensel etkinlikler ve hüner, hile, entrika kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir. Türk Dil Kurumu tarafından oyunun ilk anlamı “Yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence” olarak belirtilmiştir. Tüm bu karşılıklarıyla oyun, insan hayatına yayılmıştır ve hayatın, çocukluktan erişkinliğe kadar doğal bir parçası olmuştur.

Geniş kapsamlılığının bir getirisi olarak pek çok anlama ve imaya sahip olan oyun, sıklıkla disiplinlerarası incelemelere konu olmuştur. Kimi zaman beşerî bilimlerde, eğitimde; kimi zamansa sanatta farklı açılardan ele alınmış olsa da bazı ortak paydalarda

buluşulmuştur. Tüm oyun eylemleri ve metaforlarının en önemli ortak yanları özgürlük, ucu açık olma, oyunu yönetme ve karar verebilme gibi özelliklerdir (Levinovitz, 2017). Oyun, bildiğimiz ve içinde yaşadığımız gündelik hayatın dışındadır, ucu açıktır ve oyuncunun yönetimindedir, olasılıklar oyuncuya bağlıdır. Süreç boyunca oyuncu kendi kararlarını alır, bu durum sorumluluk ve kurallara uyma mecburiyeti getiriyor olsa da oyuncu oyuna gönüllü olarak katılmıştır ve böylece oyunun özgür niteliği hala geçerliliğini korumaktadır. Oyuncunun üstlendiği sorumluluk yalnızca oyunun gerçekliği içinde geçerlidir. Johan Huizinga, Homo Ludens'te oyunun yarattığı yeni düzenle ilgili şunu söylemektedir: “Oyun düzen yaratır, oyun düzenin ta kendisidir. Dünyanın mükemmel olmaması ve hayatın karışıklığı içinde geçici ve sınırlı bir mükemmellik yaratır”. Bu bakımdan zaman ve mekan olarak gerçek hayattan ayrılmaktadır.

Oyun ile ilgili en yaygın görüşlerden biri, çocukları yetişkinliğe hazırlayan bir araç olduğu yönündedir. Çocuklar oyun esnasında bazen gerçek hayattan durumları taklit ederek, bazen ise hayal ürünü çözümler üreterek öğrenirler. Bu sayede yaratıcılığını da geliştirebilen çocuk, çözüm üretmeye yönelip bedeniyle aklını uyum içerisinde kullanmayı öğrenir. Gerçek hayattan gördükleri ile karar verdiğinde ise toplumsal hayatı ve sosyal birtakım kuralları öğrenir, toplumsal ilişkilerini geliştirir. Böylelikle dünyaya uyum sağlar. Oyun ile çocuk bedensel, duygusal ve sosyal yönden gelişir. Aynı zamanda oyun, duygusal anlamda da rahatlama sağlar. Çocuk, büyükleri ile ilişkisinin verebileceği sınırlamalardan oyun ile kurtulur (Fanuscu, 1994). Alman pedagog Friedrich Fröbel, aktivitenin öğrenme konusunda büyük rol oynadığını ileri sürmüş, “özgür çalışma” (Freiarbeit) kavramını geliştirmiştir. Bununla birlikte her çocuğun bir diğerinden farklı ihtiyaçları ve yetenekleri, kendine has eğilimleri olduğunu savunmuştur. Bu savunma da oyunun “özgür” ve hayal gücünü geliştiren niteliğini tekrar akla getirmektedir.

Oyun kavramını yalnızca çocuk ile ilişkilendirmek, kavramın anlamlarını sınırlandırmak olacaktır. İnsanlardan önce hayvanların da kendi aralarında oynadıkları, iletişim kurmak için oyunu da kullandıkları gözlenmektedir. Öğrenmeye ihtiyaç duymadan, içgüdüsel olarak oynamaktadırlar ve bu durum insanlar için de geçerlidir. Çocukluğundan itibaren içgüdüsel olarak oynamaya başlayan insan, yetişkinliğinde de oyun eylemlerini sürdürmektedir. Spor bağlamında oynamak, eğlence amacıyla oynamak, bir oyun aracı ile oynamak dışında sosyal ilişkilerde de insanın oyuncu tavrı kolayca gözlenebilmektedir. Ayrıca oyun eylemlerinin özgürlüğü, hayal gücüne dayalı oluşu, keyif vermesi gibi özelliklerine dayanarak, sanat ile ilişkisini kurmak da

mümkündür. Oyunun yapısında bulunan ritim, uyum, denge, birbiri yerine geçme, çeşitlilik, gerilim gibi unsurlar, estetikte de yer etmiş kavramlardır. Henri Delacroix, estetik ve oyun ilişkisini şu sözlerle ifade eder:

“Hiç şüphe yok ki oyun liberaldir. Sanat gibi o da şeniyetten (çirkinlikten) kurtarıcı ve azatlayıcıdır. Sanat gibi yaratma ve derin temayüllerin (eğilimlerin) tahakkukudur (gerçekleşmesidir). Ve başlıca hizmeti fiil ve tahayyül ile azatlaktır.” (Delacroix (1933)’dan aktaran Güner, 2002).

Pek çok düşüncede ve araştırmada oyunun yeri bir sonuca (öğrenme, adapte olma, eğlenme gibi) ulaşmada araç gibi görülmekte, biyolojik, psikolojik açıklamalara dayandırılmaktadır. Bunların geçerliliğinin yanı sıra oyunu kültürel, hatta tek başına oyun kavramı olarak da incelemek gerekmektedir. Huizinga, Homo Ludens adlı kitabında tarihçi olarak oyun kavramına psikolog ve sosyologlardan farklı yaklaşmaktadır. Bilim alanındaki çoğu hipotez oyunun, oyun olmayan başka bir amaca, biyolojik bir sebebe bağlı olduğunu savunurken Huizinga bunlardan farklı olarak bu bakış açısının oyunun gelişimini rastlantısal bir yolla açıkladığını, oyunun estetiği üzerine eğilmediğini iddia eder. Ona göre oyun; medeniyetin sofistike bir hale gelmesiyle ortaya çıkmamış; zaten medeniyetin gelişiminin kalbinde yer almıştır. Bunu şu şekilde ifade eder:

“Oyuncu rekabet ruhu, toplumsal bir dürtü olarak, kültürün kendisinden daha eskidir ve gerçek bir maya gibi tüm hayatın içine işler. Ritüel kutsal bir oyunda büyüdü, şiir oyunda doğdu ve oyunda beslendi, müzik ve dans saf oyundu. ... Savaşın kuralları, soylu hayatın gelenekleri oyun düzenleri üzerine kurulmuştu. Bu nedenle, medeniyetin en eski aşamalarında oynandığı sonucuna varmalıyız. Medeniyet, rahimden kendisini ayıran bir bebek gibi oyundan gelmez; o, oyunun içinde doğar, oynar ve oyunu asla bırakmaz.” (Huizinga’dan aktaran Cohen, 1993)

Oyunun nedeni ve doğuşu için pek çok fikir yürütülmüş, açıklamalar getirilmeye çalışılmıştır. Geliştirilen teorilerde oynamanın sebebi enerji boşalması, hayatın rutininden kurtulmak ve eğlenmek, içgüdülerin açığa çıkabileceği bir zemin hazırlanması olarak öne sürülmüştür. Bu teorilerde de haklılık payı bulunmakla birlikte en geçerli görülen teoriye göre insan öncelikle zevk aldığı için oynar ve oyun, hayatı zenginleştirir (Güner, 2002). Buradan hareketle oyunun tek bir sebebi olmadığı gibi tek bir biçimi de olamayacağı sonucuna varılmaktadır.

Birçok kuramcı, oyunları sınıflandırmak üzere çalışmıştır. Bir oyun aracı kullanılıp kullanılmaması, oyunun yapısal özellikleri, oyuncu sayısı ve oyuncunun nitelikleri gibi ölçütlere göre geliştirilmiş çeşitli kuramlar bulunmaktadır.

Oyun, dildeki tüm anlamlarıyla ve metaforlarıyla, hayatın çeşitli alanlarından örneklendirilerek Sutton-Smith tarafından şöyle sınıflandırılmıştır:

Akıl oyunları veya hayali oyunlar: hayal kurma, fantezi, düşünme, oyun metaforları ve metaforlarla oyun

- Tek başına oynanan oyunlar: hobiler, koleksiyon, yoga, müzik, yemek pişirme...
- Oyunsu davranış: numara yapmak, hile, kandırma, rol yapma, oyalanma...
- İnfomal sosyal oyun: şaka, partiler, seyir, gezi, dans...
- İzleyici için oyun: televizyon, film, çizgi film, konser, tiyatro, yarışlar, festivaller...
- Performansa dayalı oyun: bir müzik aleti çalma, aktör olarak oynama, yalnızca oyun amacıyla oynama...
- Kutlamalar ve festivaller: doğum günleri, düğünler, yılbaşı...
- Yarışlar (oyun ve spor): spor türleri, loto, kumar, şans oyunları, strateji, kart oyunları ve tahta oyunları, jimnastik...
- Riskli oyunlar: tırmanma, kayak, rafting, ekstrem sporlar... (Sutton-Smith, 1997)

Profesör P. N. Boratav ise oyunu yapısal öğelerine göre şu şekilde sınıflara ayırmıştır:

- Sadece çocuklara özgü oyunlar: büyüklerin küçükler için çıkardığı oyunlar, söz oyunları, takım halinde oynanan oyunlar, danslı türkölü oyunlar, basit taklit oyunları
- Şans oyunları: talih oyunları, kumar oyunları, niyet ve fal oyunları, törelık ve büyölük oyunları
- Beceri ve güç oyunları: asıl beceri oyunları, yenmeli beceri oyunları, jimnastıklı ve ritmik oyunları, asıl güç oyunları, güç ve beceri karmaşıklı oyunları
- Zeka oyunları: aldatmaca oyunları, bellek gücü, düşünce çevikliği, sezinleme oyunları, çizgili oyunları, taşlı oyunları, diğer zeka oyunları ve içerdığı oyuncaklar
- Katışımllı oyunları: katışımllı oyunları ve oyuncaklar (Ak, 2006).

Bu sınıflandırmalarda görölun geleneksel oyunların yanı sıra, teknolojik gelişmeler de oyun alanına yenilik getirmektedir. Teknoloji kullanımı ile kendine geniş bir oyuncu kitlesi edinen dijital oyunları kendi arasında şöyle sınıflandırılabilir:

- Aksiyon
- Platform
- Rol yapma oyunu

- Simülasyon
- Strateji
- Yarış
- Puzzle
- Spor
- Sosyal oyun
- Kart, zar ve blok oyunları (Salen ve Zimmerman (2004)'dan aktaran Sezgin, 2016)

1.2. Oyuncak Kavramı ve Tarihsel Süreci

Kendisine “oyun nesnesi” vasfı yüklenen tüm şeyler, yani oyuncaklar, oyunun kendisi kadar eskidir. Bir nesneyi oyuncak yapan şey, basitçe oyuncunun ona bu niteliği atfetmesidir. Oyunağın doğası; keyif, hayal gücü ve taklidin bir bileşimidir (Fraser, 1932). Nesneleri henüz gerçek hayattaki şekliyle anlamlandırmayan bir çocuk için uzun bir tahta sopa, bir ata dönüşebilir. Bir oyun nesnesi, oyuncak oluşunun yanı sıra bir işleve sahip olabilir veya yalnızca o oyun için yaratılmış olabilir.

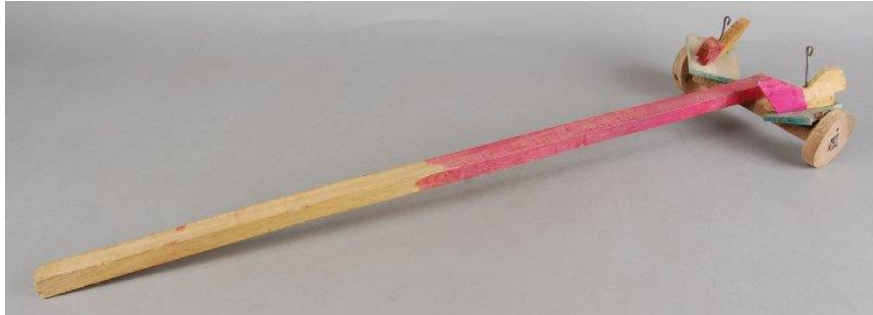
Oyun nesnesi oyuncunun gözünde neye dönüşürse dönüşsün, bir nevi “ıvır zıvır” olarak görünebilmesi sebebiyle tarihsel süreçte dayanıklılığı esas alınmamıştır. Zaman içerisinde yok olabilen materyallerden üretilen çoğu oyuncak günümüze ulaşamamış olsa da Antik Mısır uygarlığından kalan birtakım oyuncaklar bize ipucu olabilmektedir. Antik Mısır oyuncakları arasında günümüzde de bir oyuncak olarak varlığını sürdürmekte olan toplar, topaçlar, hayvan figürleri ve oyuncak bebekler göze çarpmaktadır. Bunlardan bazıları altın, bronz gibi madenlerden üretilmişken bazıları da ahşap, kil ve fildişinden yapılmıştır. Antik oyuncaklarda küresel biçim neredeyse bir arketiptir, buradan hareketle topun en eski oyuncaklardan biri olduğu söylenebilir. Bugün British Museum’da M.Ö. 1400 yıllarına tarihlenen boyanmış ahşaptan ve papirüs-saz bileşiminden yapılmış, mezarlara yerleştirilmiş oyuncak toplar bulunmaktadır (Fraser, 1932).

Dünyanın pek çok yerinde ilk çağlara ait bebek, kukla, figürin, araba, top, topaç gibi oyuncaklar göze çarpmaktadır. Bunların yanı sıra hayvan figürleri de sıkça karşılaşılan oyuncaklardandır. Yine Antik Mısır’dan ve Uzakdoğu’dan kalan bazıları hareketli hayvan figürleri, içinde bulunan toplumun özelliklerini de yansıtabilmektedir; örneğin göçebe toplumlar için önemli yere sahip olan at, aynı zamanda bir oyuncak olarak da karşımıza çıkmaktadır. Oyuncakların, hayal gücünün birer ürünü oluşlarının yanı sıra

hayatı taklit etme özelliğine buradan da ulaşılabilmektedir. Bu taklitler yalnızca hayvan figürleriyle sınırlı kalmayıp günlük kullanım eşyalarıyla da devam etmiştir. Kuzey Amerika, Afrika ve Asya'dan bulunan bazı oyuncaklar, oyun ve oyuncağın günlük hayatı taklit eden yanını gösterir niteliktedir.

Görsel 1.1. *Afrika, Botswana'da bulunan pişmiş toprak köpek, British Museum*
(<https://research.britishmuseum.org>, Erişim tarihi: 13.09.2019)

Görsel 1.2. *Hindistan, Ahmedabad'da bulunan ahşap ve metalden oyuncak el arabası, British Museum*
(<https://research.britishmuseum.org>, Erişim tarihi: 13.09.2019)

Hayvan figürleri gibi insan figürleri de tarihsel süreçte oyuncaklar arasında yerini almakta, oyuncak bebek olarak karşımıza gelmektedir. Ne var ki bu figürler ve bebekler her zaman oyun amacı ile yapılmamışlardır. Mısır'da *Ushabti* adı verilen bebeklerin birer dini sembol olduğu bilinmektedir. Bu cenaze figürinleri, ölen bir efendinin ardından onunla mecazen gömülen ve ölümü sonrasında da ona hizmet eden çalışanları sembolize etmektedir. Bir başka ritüel bebeği de Hopi yerlilerinde görülmektedir. Güneş Tanrısı, Gökyüzü ve Samanyolu Tanrısı ve doğa ile ilişkilendirilen diğer tanrıların birer sembolü olan *Kachina*'ların, bir ritüelde kullanılmasının ardından çocuklara verildiği bilinmektedir (Fraser, 1932). İlk görevini tamamlayan bebeklerin artık birer oyuncak

olarak çocuklara verilmesi, çocuklara bazı kültürel öğelerin aşılmasında oyuncakların rolünü hatırlatmaktadır.

Görsel 1.3. Kuzey Amerika, Arizona'da bulunan Kachina bebeği, British Museum
(<https://research.britishmuseum.org>, Erişim tarihi: 13.09.2019)

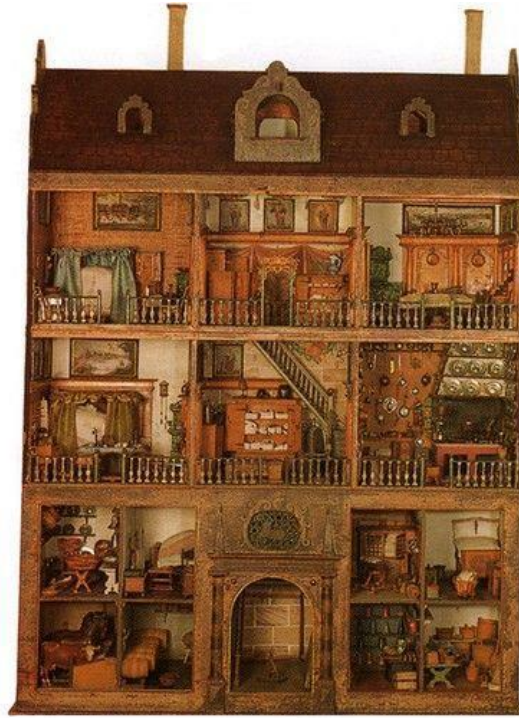
Erken çağda karşılaşılan oyuncaklar zamanla gelişim göstermişse de Orta Çağ'ın belirsiz ve karanlık atmosferinden etkilenmiştir. Aile içinde kadınların, evin ihtiyaçlarını karşılayan birer figüre dönüştüğü bu dönemde çocuklar ve oyuncaklar da öncelik olmamıştır. Çocukluk kavramı tamamen kaybolmasa da dönemin ne kadar etkisi altında kaldığı, lüksten tamamen uzak, basit ve az sayıda oyuncaklardan gözlenmektedir. Görsel 1.4.'te 13. yüzyıla tarihlenen bir terracotta bebek görülmektedir.

Görsel 1.4. Terracotta bebek, 13. yüzyıl, Alman Oyuncak Müzesi Sonneberg
(<https://www.historytoy.com>, Erişim tarihi: 17.09.2019)

Rönesans dönemine gelindiğinde ise Orta Çağ'ın kasvetli havası biraz sıyrılrsa da tam olarak Rönesans dönemine has bir oyuncak tipinden söz edilememektedir. Yine de bu dönemde özellikle Almanya ve Hollanda oyuncak üretiminde ön plana çıkmaktadır. Üretilen oyuncaklar arasında bebekler ve bebek evleri de göze çarpmaktadır.

Daha eski bebek evleri olduğu düşünülse de kayıtlara geçen ilk bebek evi, Saksonya Dükü Albrecht'in kızı için 1558'de yapılmıştır (Culff, Robert, 1969). İlk örneklerin bazılarında odalar tam olarak ayrılmamış, yalnızca bazı eşyalar ve dolaplar bulunurken daha geç örneklerde duvarlardan çatıya kadar neredeyse her şey düşünülmüştür. Görsel 1.5'te gösterilen Nürnberg Alman Müzesi'ndeki 1639 yılından kalma bir bebek evi, üretildiği yılların minyatürü niteliğinde bir örnektir.

Görsel 1.5. 1639 yılına tarihlenen bir Alman bebek evi (<https://i.pining.com/>, Esişim tarihi:17.09.2019)

18. ve özellikle 19. yüzyılda oyuncak çeşitleri sayıca belirgin bir artış göstermiştir. Plastiğin kullanımı da oyuncaklarda önemli bir gelişim meydana getirmiş hem üretimde farklılık yaratmış hem de uzun ömürlü olma niteliği kazandırmıştır. 19. yüzyılda bebekler, bebek evleri ve eşyaları daha da çeşitlenmiş ve ilgi görmüştür. Günümüzde bebekler, hayvan figürlü oyuncaklar, oyuncak araçlar, top gibi klasik oyuncaklar varlığını sürdürse de eğitici oyuncaklar, çocukların inşa etmesi üzerine kurulu beceri geliştirmeye

yönelik oyuncaklar ve son olarak dijital oyun/oyuncaklar, bu alanda büyük değişim yaratmıştır.

1.2.1. Oyuncak türleri

Oyunu sınıflandırmada olduğu gibi, oyuncakları sınıflandırmada da göz önüne alınan kriterler çeşitlilik göstermektedir. Sutton-Smith'e göre oyuncaklar üç temel kategoriye ayrılabilir: bilgi oyuncakları, kimlik saptama oyuncakları ve yaş ve cinsiyet bakımından gruplayıcı oyuncaklar (Ak, 2006). Newson ise "Toys and Playthings" adlı kitabında oyuncakları, yine çocuk gelişimi evrelerine göre gruplara ayırmıştır. Newson'a göre bebeklerin ilk oyuncakları insanlardır, kucakta veya beşikte oyun oynarlar. Sonra objeleri ve yüzleri izlemeye dayalı oyunlara, ardından ise konuşma ile gelişen oyunlara geçerler. İlk iki yaş oyuncakları parmaklar (ve vücuda dayalı oyunlar), dokunma ile oyunlar ve çingiraklardır. Hareketli olmaya başlayan çocuk saklambaç gibi oyuncak içermeyen oyunların yanı sıra scooter ve yürüteç gibi araçları oyuncak olarak kullanır. Devamında düşünmeye ve deneyimlemeye dayalı oyunlar gelir ve bunlarda kullandığı oyuncaklar takılıp çıkarılabilen, yapboz gibi parçalı oyuncaklardır. Newson bunlara ek olarak zamansız oyuncaklar başlığı altında kas gelişimini destekleyen oyuncakları, tırmanma ekipmanlarını, salıncakları, blokları, bebekleri ve pelüş oyuncakları sıralamıştır (Newson, 1979).

Oyuncak Endüstrisi Derneği (Toy Industry Association, Inc) ise oyuncakları, amacı ve çocukluk evrelerini ön planda tutmaksızın endüstriyel birer ürün olarak şu şekilde sınıflandırmıştır:

- Aksiyon figürleri
- Sanat ve el sanatları oyuncakları (Arts & crafts)
- Savaş oyuncakları
- İnşa etme oyuncakları
- Koleksiyon yapılabilir kartlar ve oyuncaklar
- Kostüm ve giydirme oyuncakları
- Bebekler
- Eğitici oyuncaklar

- Yapbozlar
- Bebek oyuncakları
- Modeller
- Enstrüman oyuncaklar
- Sezonluk dış mekan oyuncakları
- Pelüş oyuncaklar
- Okul öncesi oyuncakları
- Binilebilir – sürülebilir oyuncaklar
- Araçlar
- Genç elektronikleri

1.2.2. Oyuncanın sanat ve tasarım nesnesi niteliği

İnsanın içgüdüsel oyunculuğu ve bebekliğinden itibaren tanıştığı oyun ve oyuncaklar, yetişkinlerin dünyasında da sanata sıklıkla etki etmektedir. Temelde oyun ve sanat arasındaki benzerlikler ve ortak yönler incelendiğinde aslında sanat eserlerinin de yetişkin hayatına ait oyuncaklar olduğu fark edilebilmektedir. Oyun ve sanatın en temelde yatan ortak özelliği, adeta içgüdüsel biçimde ortaya çıkmasıdır. Her ne kadar sanatçı, eserini oluştururken düşünerek ve belli amaçlar güderek hareket etse de duyularının ve duygularının da yardımıyla eserini oluşturur. Tıpkı oyunda olduğu gibi sanatta da özgürlük esastır, sanatçı eyleminde özgür olmak ve belirlediği kurallar ile eserini ortaya koymak ister. Bir oyuncunun, oyunun kurallarını belirleyişi gibi sanatçı da sanat eyleminin kurallarını belirler ve kendi rızasıyla çizdiği bu çerçevede hareket eder. Bir çocuğun bahçesinde bulduğu bir nesneyi oyuncaklaştırması gibi sanatçı da araç gereçlerini oyuncu bir tavırla bir araya getirir, burası sanatçının oyun alanıdır. Daha romantik bir yaklaşımla, çocuğun yetişkinlerin dünyasından uzaklaşmak için oyun aracılığıyla kendine izole bir dünya yaratması sanat eylemine benzetilebilir; sanatçı da kimi zaman içinde yaşadığı dünya rahatsızlık verici olduğunda kendi oyun alanında kendi dünyasını yaratır.

Sanat ve oyun ilişkisinin belirgin izlerine kimi sanat akımlarında rastlamak da mümkündür. Örneğin 1. Dünya Savaşı'nın üzerlerinde yarattığı etki ile bir araya gelen

Dadacılara göre sanat rastlantı ve ciddiyet boyutunda oynanan bir oyundur. Dadacılar yıkan bir oyunbozan rolü üstlenmiş ve rolü oyun oynayarak ifa etmişlerdir (Arslan, 2013).

Benzer şekilde Sürrealistler de eserlerini oyuncu bir tavırla meydana getirmişlerdir. Sürrealistlere göre yaşanan dünya aşağılanıp çocukluğa, en saf duruma geri gitmek esas alınır (Azeri'den aktaran Arslan, 2013).

Sanat ile oyun ilişkisinden yola çıkarak sanat eylemi oyuncu bir tavır olarak görüldüğünde, sanat eseri bu tavır içindeki oyuncak konumundadır. Eser ve oyuncak ayrımı konusunda grafik tasarımcı Michael Lau bir röportajında şunları söylemiştir:

“Londra’daki Saatchi Galerisine gittik. Her yerde oyuncaklar vardı, fakat oldukça büyük boyutlardaydı. Minyatür olduğu zaman bunlara oyuncak deniyor. Büyük olursa sanat oluyor.” (Lubow’dan aktaran Bilgi, 2016).

Sanatçının eserini mecazen kendi oyuncuğu olarak üretmesinin yanı sıra kimi sanatçılar doğrudan oyuncak fikri ile hareket etmektedir. Paul Klee ve Picasso gibi resmin sınırlarından çıkıp dokunabilme duygusunu da kullanan, oyun alanlarını geliştiren ve sanatına oyuncu tavırla yaklaşan sanatçıların ardından günümüzde de bu tavrı izleyen ve geliştiren sanatçılarla karşılaşmaktadır. Bu sanatçıların ilk akla gelenlerinden biri olan Jeff Koons, gündelik nesnelerin balon görünümlü röprodüksiyonlarını yapması ile tanınmaktadır. Kitsch kavramı üzerinde çalışan Koons’un en bilinen eserleri ayna yüzeyi görünümlü balon köpeklerdir.

Görsel 1.6. Balloon Dog, Jeff Koons, 1994-2000 (<http://www.jeffkoons.com/> Erişim tarihi: 19.09.2019)

Oyuncak kavramından yola çıkarak eserlerini tasarlayan Florentjin Hoffman'ın eserleri dev boyutta birer oyuncaktır. En bilinen eseri olan Kauçuk Ördek (The Rubber Duck), aynı zamanda ilk olarak 1947 yılında Peter Ganine tarafından çocuklar için bir banyo oyuncuğı niteliğinde tasarlanan lisanslı bir oyuncaktır (Bilgi, 2016). Kauçuk Ördek 2007 yılında üretilmiş ve çeşitli limanlarda yüzerek seyircileriyle buluşmuştur.

Görsel 1.7. *The Rubber Duck, Florentjin Hoffman, 2007* (<https://upload.wikimedia.org/> Erişim tarihi: 19.09.2019)

Benzer bir anlayışla eser veren bir diğer sanatçı da Sebastian Masuda'dır. Japon sanatçı, sanat eylemlerinde “kawaii” kültürünü dünyaya tanıtmak amacıyla hareket etmektedir (Bilgi, 2016). 2009 yılında başlayan “Harajuku Kawaii Experience” adlı dünya turu ile Harajuku kültürünü dünya çapında yaymaya çalışan sanatçı, aynı zamanda yine aynı sanat anlayışına sahip “Dokidoki” adlı bir butik dükkanın da sahibidir.

Görsel 1.8. *Colorful Rebellion- Seventh Nightmare, Sebastian Masuda, 2014* (<https://sebastianmasuda.com/> Erişim tarihi: 19.09.2019)

Resimleri, heykelleri ve duvar resimleri ile bilinen KAWS'ın ikonik XX imzası ile ayırt edilebilen oyuncakları da tasarım oyuncak, sanat oyuncuğu veya dünyada bilinen tanımıyla “art toy” kategorisindedir. Eserlerinde popüler kültür animasyonlarından, çizgi film ve insan figürlerinden faydalanmaktadır (artsy.net).

Görsel 1.9. *Along the Way*, KAWS, 2019 (<http://cdn.harpersbazaar.com.sg/> Erişim tarihi 19.09.2019)

1.3. Bebek Formu Üzerinden Oyuncuğun Tarihsel Gelişimi

Bebekler bilinen en eski oyun nesnelerinden bir tanesidir. Milattan önce neredeyse 2000 yıllarına kadar uzanan tarihinde karşımıza bazen doğrudan oyuncak olarak, bazen ise törensel, dinsel veya eğitici bir işlevle çıkmaktadır. Törensel ve dinsel olanlar işlevlerini tamamladıktan sonra oyuncak bebeklere dönüşebildiği gibi, doğrudan oyuncak olması amacıyla yapılan bebeklere de rastlanmaktadır. İlkel bebeklerde ahşap, kemik, fildişi, kireçtaşı, kumaş, yün, seramik çamuru gibi malzemeler kullanıldığı görülmektedir. Yüzleri ve vücut hatları gerçekçilikten uzak olan bu bebeklerin gözlerinin ve ağızlarının bazen çizgisel, bazen ise sadece nokta/delik şeklinde olduğu göze çarpmaktadır.

Tarihte ilk oyuncaklara Mısır'da rastlanması gibi bilinen ilk bebekler de bu kültüre aittir. Bebekler bazen ahşap, kumaş, bazense pişmiş topraktan yapılmıştır. Bulunan bebeklerin çoğu yetişkin kadın formundadır. Sadece kolları hareketli, gözleri renkli taşlarla doldurulan bebeklerin saçları kazıma ile veya boyanarak belli edilmiştir. Kimilerinde küçük çivilerle, gerçek saçların tutturulduğuna da rastlanmıştır (Çam'dan aktaran Arslan, 2013). Babil'de milattan önce yaklaşık olarak 1100 yıllarına tarihlenen, muhtemelen kraliyet ailesinden bir çocuğa ait, hareketli kolları ve hatta küçük cam parçalarından süslemeleri olan kaymaktaşıdan yapılmış bir bebek örneğinin de bulunduğu görülmektedir (White,1956). Görsel 1.10'da görülen bebek ise bir oyuncak

değil, dini törenlerde kullanılan bir vurmalı çalgıdır. Saçları dizili boncuklardan oluşmakta ve bu boncuklar ahşap bebeğe çarptıkça ses çıkarmaktadır. Mısır kültürüne ait kürek bebeklerin, tanrıça Hathor'la ilişkili dini törenlerde yer alan şarkıcı ve dansçıların kullandığı bir çalgı olduğu düşünülmektedir (metmuseum.org).

Görsel 1.10. Kısa kürekten yapılmış bebek, M.Ö. 2030-1802, The Met Museum

((<https://www.metmuseum.org/> Erişim tarihi 23.03.2019)

Milattan önceye tarihlenen Yunan bebeklerinde ahşap, balmumu, fildişi malzemeleri kullanılırken terracottanın (pişmiş toprak) da yaygın bir malzeme olduğu görülmektedir. Bu bebeklerin süslemesinde geometrik formlara, balıklara, kuşlara ve dansçılara rastlanmaktadır.

Görsel 1.11. Eklemlı, pişmiş toprak Yunan bebeği, M.Ö. 5. yüzyıl, The Met Museum

((<https://www.metmuseum.org/> Erişim tarihi 23.03.2019)

Demir ve Bronz çağlarına gelindiğinde savaşçı görünümlü erkek figürlere rastlamaya başlanmaktadır, bu figürlerin anaç bir imaj yüklenmiş olan kadın figürlerle kontrast oluşturması dikkat çekmektedir.

Zaman içinde bebekler, ilkel öncüllerinde de rastlanmış olan hareketli kolların daha gelişmiş haline kavuşmuştur. Bu hareket, basitçe birbirine bağlanmış eklemlerle sağlanmıştır.

Milattan sonra 1400'lü yıllara yaklaşıldığında artık bütün Avrupa'da seramik çamuru ve kumaş kullanılarak yapılmış bebek örnekleri bulunabilmektedir. Yine milattan sonra 1000'lerden itibaren oyuncak ve bebeklerin satın alınan bir nesne haline geldiği, 14. yüzyılda Almanya Sonneberg'de oyuncak ve bebek endüstrisinin yavaş yavaş oluşmaya başladığı bilinmektedir. Bazı kaynaklarda 1413 ve 1465 tarihlerinde "Dockenmacher" terimi ile Nürnberg'de üretim yapan bebek yapımcıları Ott ve Mess'ten bahsedilir. Bu terim genel olarak oyuncakçılar için de kullanılmakla birlikte, bu iki isim özellikle bebek üretmişlerdir. Zaman içinde Nürnberg'in oyuncak şehri olarak anılmasında hem yetenekli zanaatkarlarının hem de tüccarlarının etkisi bulunmaktadır (Bachmann, 1973).

Görsel 1.12. Nürnberg'de bulunan bir ahşap oyuncak bebek, yaklaşık 1530

(<http://www.arkeotopia.org/> Erişim tarihi: 23.03.2019)

14. yüzyılın başlarında, "fashion doll" adı verilen bebeklere rastlamaya başlanmaktadır. Bu bebekler dönemin moda anlayışını yansıtan, çocuk oyuncağı olmaktan çıkıp yetişkinlerin ilgi alanına girebilmiş bebekler olmuşlardır. Bu gelişmeyi

takip eden süreçte, 1450'de Sonneberg'de yapımında seramik çamuru kullanılan büyük bebekler üretildiği bilinmektedir; boyu yaklaşık elli santimetreye varan bebeklerin elbiseleri çeşitli desenlerde modellenmiş ve oyulmuştur. Fakat bu sırada moda bebeklerinin üretimine hala devam edilmesinden yola çıkarak, bu büyük bebeklerin oyuncak olduğu sonucuna varılmaktadır (White, 1956).

Görsel 1.13. Yaklaşık 1600'lere tarihlenen, kumaş bir moda bebeği
(<http://isiswardrobe.blogspot.com/> Erişim tarihi 20.02.2020)

16. yüzyılda (ve muhtemelen daha öncesinde de) çingirak bebek (rattle doll) adı verilen ahşap bebekler de torna yardımıyla üretilmeye devam etmiştir (Bachmann,1973). Bu çingirak bebekler, iç boşluğuna kuru bezelye veya çakıl gibi ses çıkaracak malzemeler konularak hazırlanmıştır. Yapımı ve kullanılan malzemelerden yola çıkarak, el sanatı olarak adlandırılabilirler. Ahşap kullanılarak Rusya'da Matruşkalar, Uzakdoğu'da ise Kokeshi bebekleri üretilmiş ve kültürel özelliklerini yitirmeden günümüze kadar gelebilmişlerdir. Silindir biçiminde vücutları olan Kokeshi bebekler genellikle küçük kızları sembolize etmektedir. Ritüel, kötü ruhlardan korunma veya sadece oyuncak olan bebekler bakımından Uzakdoğu'nun zengin olduğu söylenebilmektedir.

Görsel 1.14. Geleneksel Kokeshi bebekleri (<https://moa.wfu.edu/> Erişim tarihi: 28.03.2019)

18. yüzyılda bebeklerde balmumu ve bisküvinin (sırsız seramik) de kullanılmasıyla malzemelerin çeşitlendiği görülmektedir. Bahsi geçen dönemde çocuklar, yetişkinlerin küçük birer kopyası gibi giydirildiği için bebeklerin giyiminde de bu özellik göze çarpmaktadır. Bu zamana dek çocukların giyiminde olduğu kadar davranışlarında da yetişkinlerin tavırları hakim olmuştur, bahsedilen dönemlerde çocukluk kavramı yok denecek boyuttadır.

Oyuncak bebekler her daim var olmalarına rağmen, bebeklerin asıl kendine ait bir dünyasının olduğu dönem 19. yüzyılda başlamaktadır. Bu yıllardan itibaren hem üretimde malzemeler hem de bebeklerin niteliği çeşitlenmiştir. Balmumu, kauçuk, çini, bisküvi (sırsız seramik) gibi malzemelere parian¹ da bu dönemde eklenmiştir. Bazılarının kol ve bacakları balmumu veya ahşap, bazıları tamamen balmumu, bazılarının baş kısmı çiniden yapılmıştır. Bebeklerin kendilerine ait giysileri ve aksesuarları ön plana çıkmıştır. Ayrıca o zamana dek yetişkinlerin kopyaları gibi giydirilen oyuncak bebeklerin yanına bebek figürleri (baby doll) de eklenmiştir.

¹1840'ta İngiliz Copeland & Garrett firması tarafından Sèvres bisküvisinin taklit edilmesiyle ortaya çıkan, adı Parian mermeriyle benzerliğinden türetilen seramik (britannica.com).

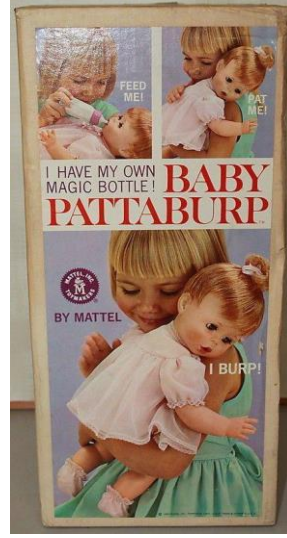
Görsel 1.15. 19. yüzyıla tarihlenen parian bebek (<https://www.dollsandlace.com/> Erişim tarihi: 28.03.2019)

1820'lere kadar görünmemesi şaşırtıcı olmakla birlikte; genel olarak bebeklerin çekici olmasında kimileri tarafından annelik içgüdüsünün etkili olduğu düşünüldüğünde, bu bebek görünümündeki oyuncak bebeklerin, yetişkin gibi giydirilmiş olanlarından daha çekici olması doğal bir sonuçtur (Fraser, 1966). Bunun yanında, yetişkin giyimli bebeklerin üretimi de devam etmiştir. 1875 yılında Alman Sonneberg'in "Staatsdame" adıyla ürettiği bebekler buna örnek gösterilebilir.

Görsel 1.16. Staatsdame fotoğrafı yer alan bir kartpostal, 1875 (<https://static3.akpool.de/> Erişim tarihi: 28.03.2019)

Ünlü oyuncak firması Mattel, “Baby Pattaburp” adıyla 1964’te piyasaya çıkardığı oyuncak bebekle baby doll’un ilk örneklerini modernize etmiştir. Baby Pattaburp, bebeğin yanında satılan biberonundan süt içebilmekte ve sırtı okşandığında gaz çıkarabilmektedir. 20. yüzyılın getirdiği teknik gelişmeler tıpkı bu bebekte de olduğu gibi plastik kullanımıyla göze çarpmaktadır. Böylece zanaatkarlar/oyuncakçılar, dayanıklı bir malzeme edinmişlerdir. Dayanıklılığın yanı sıra teknik açıdan mükemmelliğe de 20. yüzyılda yaklaşılmıştır.

Görsel 1.17. *Baby Pattaburp, 1964* (<https://i.pining.com/> Erişim tarihi: 28.03.2019)

Törenselsel ve dinsel işlevleri olan bebeklerin yanı sıra sadece oyun amaçlı kullanılan ya da üretilen bebeklerin, çoğu zaman domestik bir imajı olduğu görülmektedir. Kız çocuklarını küçük birer yetişkin imajına büründüren oyuncaklar, annelik vasfını ön plana çıkaracak özelliktedir. 1950’lerde Ruth Handler adında bir kadın, oğlu çok fazla oyuncak seçeneğine sahip iken kızının seçeneklerinin sınırlılığını fark etmiştir. Seçeneklerin azlığı, hayal gücünü de sınırlamaktadır. Erkek çocuklar kendini doktordan kovboya pek çok role sokabilirken kız çocuklar oyuncak bebeklere sahiplerdir. Oyuncak bebekleri olan kızların hayal gücü, annelik ve ev işleri arasında gidip gelmektedir. Moda bebekleri de bu dönemde bir seçenektir, ancak yaygın olan moda bebeği formu giydirilebilen kağıt bebeklerdir. Ruth Handler, kızının giydirebileceği bir üç boyutlu bebek fikrine İsviçre’de rastlamıştır. Orada karşılaştığı bebek, aynı zamanda Bild Zeitung gazetesinin müstehcen bir çizgi karakteri olan “Lilli”dir. Amerika’ya yanında birkaç adet Lilli bebeğiyle dönen Handler, bunlardan hareketle prototip bebekler yaptırmış ve üretilmesi fikrini Mattel’e sunmuştur ancak firma bu öneriyi reddetmiştir. Adını Handler’ın kızından alan Barbie’ler

1959’da American Toy Fair’de sunulmuştur. Ne var ki çocuklara böyle kadınsı özellikleri ve vücut hatları belirgin modern bebekler verilmesi alışıldık bir fikir olmadığından anneler dahi Barbie’leri “baba oyuncacı” olarak nitelendirip sıcak bakmamıştır. The Toys That Made Us adlı yapımda “Bu bebeğin göğüslerinin olması sizin için neden önemliydi?” diye sorulduğunda Handler, “Tüm fikir küçük bir kızın büyümekle ilgili hayaller kurabilmesiydi ve gördüğü her yetişkinin göğüsleri vardı.” şeklinde karşılık vermiştir (Volk-Weiss, B. (Yönetmen). (2017, 22 Aralık). The Toys That Made Us [Televizyon yayını] Netflix).

Alınan tepki üzerine psikanalist Ernst Dichter ile bir çalışma yürütülmüştür. O yıllarda feminen olmak evlenebilmek, evlenmek ise bir kadın için geçim kaynağı anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda, çalışmaların sonucunda anneler kızların feminen yetişmesine yardımcı olabilecek oyuncacı sevmişlerdir. Uzun süren bir uğraş sonucunda, ikonik bebek Barbie 1960 yılında üretilebilmiş, ilk reklam filminin sonunda bir gelinlik ile gösterilmiş ve uzun yıllar boyunca büyük ilgi görmüştür. 60’larda Barbie, erkek çocukları ile eşit fırsata sahip olabilecekleri birçok iş kıyafeti ile piyasaya sürülmüş, gelen istekler üzerine erkek Ken bebek üretilmiştir. Barbie’nin iş hayatına atılması, çocukların tipik ev hanımı rolünü kırmaya yönelik olsa da iş hayatında Ken’in gölgesinde kaldığı ve hatta gerçekdışı vücut ölçüleri gerekçesiyle dahi çokça eleştiri almıştır. 2000’lerde oyuncak bebek denildiğinde akla ilk gelen örneklerden olan Barbie, zamanla yeni vücut ölçüleri, saç ve ten renklerine kavuşmuştur (Volk-Weiss, B. (Yönetmen). (2017, 22 Aralık). The Toys That Made Us [Televizyon yayını] Netflix).

Görsel 1.18. 1960’ta üretilen ilk Barbie (<https://barbie.mattel.com/> Erişim tarihi: 15.04.2019)

Görsel 1.19. Keith Harring illüstrasyonları taşıyan 2019 tarihli Barbie (<https://barbie.mattel.com/> Erişim tarihi: 15.04.2019)

2. PORSELEN BEBEKLER

2.1. Malzemelerine Göre Porselen Bebekler

Bebek üretiminde ahşap, kumaş gibi materyaller her zaman geçerli bir seçenek olup seramik bebeklere daha önce de rastlansa da 17. yüzyıl dolaylarında seramik malzeme kullanılarak üretilen bebeklerle daha sık karşılaşılmaktadır.

Earthenware² ile üretilen bebekler özellikle Orta Çağ'da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu bebeklerin hala çok revaçta olduğu zamanlarda yavaş yavaş porselen de yaygınlaşmaya başlamıştır. Porselen ve türevlerinin bebeklerde kullanılmasıyla birlikte, düşük maliyetine rağmen daha dayanıksız olduğu gerekçesiyle earthenware bebeklerin üretimi oldukça azalmıştır.

Earthenware bebekler üretimde iken aynı anda pekişmiş çini, porselen ve kağıt hamuru (papier mâché) olarak adlandırılan kompozit bebeklerin de yapılmakta olduğu görülmektedir. Bu bebeklerin ortaya çıkış ve demode oluş tarihleri iç içe geçmiş halde olup, porselen bebeğin rağbet görmesiyle diğerlerinin üretiminin durduğu söylenememektedir.

Çoğu bebek basit bir şekilde iki parçalı kalıplarla, genellikle baş/büst olarak üretilmiş, yalnızca bazıları bele kadar modellenmiştir. Gövdesi kumaştan ve deriden yapıp içi çeşitli materyallerle (yine kumaş, yün, talaş gibi dolgu malzemeleri) doldurulmuştur. El ve ayaklar kompozit olabileceği gibi ahşap veya balmumundan yapılmış el ve ayaklar da bulunmaktadır.

Porselen bebekler hakkındaki pek çok kaynakta “china” teriminin kullanıldığı görülmektedir. Kimi eski tarihli kaynaklarda china genel olarak earthenware, yumuşak porselen ve sert porselen anlamlarını içermektedir. Bu da literatürde anlam karmaşasına yol açabilecek bir durumdur. İsimlendirme üreticiler tarafından da kimi zaman deforme edilmiş, her üretici kendi formülüne near-china (china benzeri), semiporcelain (yarı porselen) ve white ware gibi farklı isimler vermiştir. Üretim biçimleri çok benzeyen,

²1) Porselen ve pekişmiş çini ürünleri dışında kalan sırlı ve sırsız seramik eşyanın genel adı. 2) Ortalama 900° C-1150 °C dereceleri arasındaki sıcaklıklarda pişirilen, gözenekli ve renkli hamurlardan yapılmış sırlı ve sırsız eşyanın genel adı. (Ayta, 2017)

bazen son üründe ve üretim dönemlerinde farklılıklar bulunan china bünyelerden bu çalışmada pekişmiş çini olarak bahsedilecektir.

Ticaret yolu ile Uzakdoğu'dan Avrupa'ya ve giderek dünyaya yayılan porselen, zarıflığı ve dayanıklılığı nedeniyle bebek yapımında earthenware bünyeye tercih edilmiştir. Bir porselen çeşidi olarak pekişmiş çini bebekler ele alındığında, bazı karakteristik özellikler göze çarpmakta ve pekişmiş çini olanlar bu yolla da ayırt edilebilmektedir. Hem Avrupa hem de Uzakdoğu ülkelerinde karşımıza çıkan bu bebekler genellikle saç, yanak, dudak ve göz dışında beyaz bırakılmakta, bir ten rengi verilmemektedir. Çoğu pekişmiş çini bebek, baştan omuzlara kadar büst olarak üretilmektedir. El, alt kol ve bacaklar diğer bebeklerdeki gibi çeşitli malzemelerden yapılabilir, fakat bazı örneklerde bu uzuvlarda pekişmiş çini kullanıldığı da olmuştur.

Görsel 2.1 Hertwig firmasına ait bir bebek başı, yaklaşık 12 cm, yaklaşık 1880, Almanya

(<http://www.thedollworks.net/> Erişim tarihi: 20.04.2019)

Görsel 2.1'deki bebek başı, tipik bir “china head” örneğidir. Yanak, dudak ve gözler dışında cildi beyaz bırakılmıştır. Pek çok pekişmiş çini bebekte olduğu gibi saçları başla birlikte modellenmiş ve kalıpla şekillendirilmiştir. Tipik bir porselen bebek siyah saçlı, mavi gözlü olacak şekilde dekorlanmaktadır. Omuzlar düz bir şekilde kesilmekte ve kumaştan bir vücuda dikilebilmesi için genellikle ikisi önde biri sırtta toplam üç dikiş deliği açılmaktadır. Yine pekişmiş çiniden yapılmış kol ve bacaklarıyla birlikte satılan bebek başları da bulunmaktadır, ancak yalnızca baş olarak satılanlar sayıca daha çoktur. Bu bebeklerin tuhafiyelerde satıldığı ve kadınların kumaş vücutlara evde diktığı bilinmektedir (King, 1977). Bazı başların dikildiği vücutlarla çok uyumsuz olduğu gözden kaçmamakta, çok orijinal ve grotesk vücutlar bulunabilmektedir. Kötü proporsiyonlu vücutlar, bunların belki de çocuklar tarafından dikildiği izlenimini uyandırmaktadır.

Görsel 2.2. Kumaş vücuda dikilmiş bebek başı, elleri ve ayakları kumaş (<https://tr.pinterest.com/> Erişim tarihi: 20.04.2019)

Bebek başları fabrikalarda ve çok sayıda üretildiğinden elle şekillendirme değil, kalıp yöntemi tercih edilmiştir. Öncelikle, pişirimde yaşanacak küçülme hesaba katılarak daima istenen üründen büyük ölçüde bir model hazırlanmaktadır. Hazırlanan modelin alçı kalıbı alınıp, kalıp çoğaltılmaktadır. Çoğu bebek başında basit, iki parçalı kalıplar kullanılmıştır. Eğer şapka, çiçek gibi aksesuarlar eklenecekse kalıp daha çok parçadan oluşabilmektedir, bir diğer yöntem ise bu aksesuarları ayrıca yapıp sonra yapıştırmaktır. Bebeğin uzuvları (el, kol, bacaklar) da porselenden üretilecekse aynı yollar bunlar için de izlenmektedir. Kalıplardan iki şekilde faydalanılmaktadır, ilki kalıba basma yöntemi, ikincisi ise döküm yöntemidir.

Görsel 2.3. Şapkası ile üretilmiş bir bebek başı (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 20.04.2019)

Kalıba basma yönteminde plastik haldeki çamur, nemli bir bez üzerinde açılıp el ile kalıba basılmaktadır. Deri sertliğine geldiğinde kalıptan çıkarılıp eğer gerekliyse (cam göz eklenecekse) gözler kesilmekte, omuzlar kesilmekte ve dikiş delikleri açılmaktadır. Bazı bebeklere aksesuar olarak küpe eklenmektedir, küpe takılacak bebeklerin yine bu aşamada kulakları delinmektedir. Görsel 2.4'te, kulaklarına gerçek minik küpeler takılmış bir bebek örneği görülmektedir. Bebek başları bu işlemlerin ardından rötuşlanmakta ve bisküvi pişirimi yapılmaktadır. Bisküvi pişiriminin ardından zımparalanan bebek başlarının üzerindeki zımpara tozları, ikinci pişirimden sonra yapışıp pürüzlü bir doku oluşturmaması için temizlenmektedir. Bu aşamaları tamamlayan bebekler, dekorlanma kısmına geçer.

Görsel 2.4. Erken dönem Alman yapımı bebek başı (<https://tr.pinterest.com/> Erişim tarihi: 20.04.2019)

Bebeklerin dekorlanması ve sırlanması, pek çok örnekte büyük özen gerektiren bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Pekişmiş çini türündeki bebek başlarının incelenen tüm örneklerinin sırlı olduğu görülmektedir. Coğrafyadan bağımsız olarak kimi üreticiler sıraltı, kimi ise sırüstü dekoru tercih etmektedir. Fakat büyük çaplı üretim yapan firmaların çoğu zaman yöntem olarak sırüstü dekoru seçtiği göze çarpmaktadır. Bu yöntemde bütün ürünler ilk pişirimden önce sırlanmaktadır, eğer bu pişirimde deforme olan bebek olursa dekor aşamasına geçmeden imha edildiği bilinmektedir. Sırüstü dekorda fırça dekoru ya da çıkartma dekoru tercih edilebilmektedir.

İster sıraltı ister sırüstü dekoru olsun, ten rengi yerine çamurun beyaz rengine bırakılan bebek başlarının yanaklarına genellikle pembe renk verildiği görülmektedir. Bu

noktada bebeğin, becerikli bir dekorcunun elinden geçip geçmediği gözle ayırt edilebilmektedir. Hassasiyetle dekorlanmış yanaklarda pembelik homojen ve doğal görünürken, bazı örneklerdeki pembelik bir fırça darbesini andırmaktadır. Saçlar genellikle siyahtır, zaman zaman kahverengi saçlara da rastlanmaktadır. Çok az da olsa sarı saçlı örneklerle karşılaşılabilir ama genellikle, bünyenin beyaz rengiyle güzel bir kontrast oluşturabilmesi için saçlar koyu renkte boyanmıştır. Gözlerde mavi renk çok yaygındır. Her iki gözün üzerine de (kaş ile kirpik arasında bir bölgeye), göz kapağının katlandığı yeri belirtmek amacıyla kırmızı birer çizgi çekilir. Seri üretimde bazen bu çizgilerin ihmal edildiği de görülmektedir.

Görsel 2.5. Saçları sarı renge boyanmış bir bebek başı (<https://tr.pinterest.com/> Erişim tarihi: 20.04.2019)

Ten rengi yerine beyaz tercih edilmiş olsa da bazı pekişmiş çini bebek başlarında yumuşak pembe bir parıltı bulunmaktadır. Bu parıltı ve yansımalar da lüster ile sağlanmaktadır. Ama kullanılan metal oksitler sebebiyle lüster tekniği, 19. yüzyıla dek bebeklerde uygulanamayacak kadar pahalı bulunmuştur. Kimi kaynaklarda lüstere yer verilmesine rağmen, Genevieve Angione “All Bisque- Half Bisque Dolls” adlı kitabında beyaz bünyedeki bu pembe yansımaların lüster olarak adlandırılmayacağından, ancak lüsterin şapka ve ayakkabı gibi aksesuarlarda kullanıldığından bahseder. Ten rengi verilmemiş bebeklerde pembe lüster parıltısını gösteren net bir görsel kanıt ulaşılamaması ve kaynaklar arasında çelişki bulunması sebebiyle bu türde lüster uygulanmadığı varsayılar, diğer porselen bebeklerde lüster konusuna geri dönecektir.

Görselleri incelenen Alman, Fransız, İngiliz ve Japon yapımı pekişmiş çini bebeklerin bir kısmında üreticinin adı imza olarak kullanılmıştır. Sert porselen ve parian gibi malzemeler yaygınlaştıkça bu tür bebek başlarının popülerliğinin azaldığı görülmektedir. Görece daha ucuz olan pekişmiş çini bebek başları zengin kesime hitap etmemekte ve çok sayıda üretilmektedir. Bu sebeple bazı firmalar bebeklerin üzerine markayı yazmak veya kazımak zahmetine girmemişlerdir.

Markalar imza olarak kullanılmadığında üreticiyi ayırt etmenin zor olabileceği gibi, imzalanmayan bebeklerin net üretim tarihleri de bilinmemektedir. Ama saç modelleri yaklaşık tarihe ulaşmada büyük kolaylık sağlamaktadır. Dönemin moda saçlarının modellendiği bebekler ve tarihleri arasındaki ilişki, basitçe aşağıdaki gibi gösterilebilir (dollreference.com).

Tablo 2.1. 1840'lardaki saç modellerine göre bebekler

		
Lydia modeli	Kraliçe Victoria modeli	Sophie Smith modeli

Lydia modelinde saçlar ortadan ayrılmış ve iki yanda dalgalıdır. Kraliçe Victoria modelinde, diğer tüm saç modellerinde sık rastlanmayan şekilde, kulaklar görünecek biçimde açıkta bırakılmıştır. Sophie Smith modelinde ise saçlar yine ortadan ayrılmış ve iki yanda sosis şeklinde bukleler bulunmaktadır.

Tablo 2.2. 1850'lerdeki saç modellerine göre bebekler

		
Saçsız bebek	Covered vagon modeli	Greiner modeli

1850’lerde kel olarak üretilen bebeklere gerçek veya yapay saçtan peruk yapıldığı görülmüştür (dollreference.com). Covered wagon modelinde saç ortadan ayrılmış, bukleler başın etrafına çevrilmiştir. Greiner modelinde alın yüksek tutulup saçlar yine ortadan ayrılmış, iki yanda tarak izleri olacak şekilde dalgalı modellenmiştir.

Tablo 2.3. 1860’lardaki saç modellerine göre bebekler

		
Alice modeli	Countess Dagmar modeli	Yüksek kaş modeli
		
Jenny Lind modeli	Gündüzsefası modeli	Mary Todd Lincoln modeli

Alice modeli bebek başlarında saçlar geriye taralı ve bir saç bandı ile karşımıza çıkmaktadır. Kulakları delik olan çeşitli detaylı saç modellerine Countess Dagmar modeli adı verilmektedir. Yüksek kaş modelinde yüz yuvarlaktır, saçlar ortadan ayrılmış ve başın etrafında buklelidir ve alın uzun tutulmuştur. Adını İsveçli opera şarkıcısı Jenny Lind’den alan model yine yüksek alınlı, saçları ortadan ayrılmış ve arkada bir topuz ile şekillendirilmiştir. Gündüzsefası modelinde saçlar yanlarda dalgalı olarak geriye toplanmış ve boyunda çiçekler ile süslenmiştir. Mary Todd Lincoln modelinde saçlar geride toplandığı ve bir kurdele ile tutturulduğu görülmektedir.

Tablo 2.4. 1870'lerdeki saç modellerine göre bebekler

		
İç savaş modeli	Adelina Patti modeli	Kıvrıcık modeli

Tablo 2.5. 1870'lerdeki saç modellerine göre bebekler

		
Maddison Bebek modeli	Dökülen bukleli modeli	Currier & Ives modeli

Tablo 4 ve 5'te gösterilen 1870'li yıllara tarihlenmiş saç modellerinden İç savaş modelinde saçlar ortadan ayrılmış ve yanlarda kısa tutulmuş, alın ise yine uzun modellenmiştir. Adını İtalyan opera şarkıcısı Adelina Patti'den alan modelde saçlar ortadan ayrılmış, üstü düz ve altı ayrıntılı rulo bukleler halinde şekillendirilmiştir. Kıvrıcık modelde tüm başın üzerinde lüleler bulunmaktadır. Maddison Bebek isimli modelde saçların tümü lülelidir, kurdele ile tutturulmuş halde modellenmiştir. Dökülen bukleli modelde saçlar hem alna hem de enseye bukleler halinde dökülmektedir. Currier & Ives modeli, aslında parian isimli başka bir cins porselenden yapılsa da bu tarihlendirme tablosunda yer verilmiştir ve kaküllü oluşu ile ön plana çıkar, bazı örneklerinde saç bandı da vardır (dollreference.com).

Tablo 2.6. 1880-1900 yıllarına tarihlenen saç modellerine göre bebekler

		
Highland Mary modeli	Düşük kaş modeli	Bonnet modeli

Nadir rastlanan biçimde sarı saçlı Highland Mary modelinde saçlar kaküllü ve yanlarda bukledir ve 1880'e tarihlenmektedir. 1890'larda her yanı bukleli olan saç modellerinin yaygın olduğu görülmektedir ve düşük kaş modelindeki gibi alın kısa tutulmuştur. 1900'lere tarihlenen Bonnet modelinde bebekler başlarında bir bone veya şapka ile modellenmektedir.

Beyaz ten renkli pekişmiş çini bebeklerin, ne sıklıkla çocuk oyuncakları olarak satın alındığı kesin olarak bilmek zor olsa da genellikle yetişkinlerin alıp, kumaş veya ahşap vücutlarla birleştirip dönemin modasına uygun giydirmelerinin yaygın olduğu düşünülmektedir. Bu da oyuncak olarak kullanılmalarının yanı sıra sıklıkla koleksiyon ürünü olduklarını gösterir niteliktedir.

Beyaz pekişmiş çini bebeklerin dışında bazı bebeklere pembemsi bir ten rengi verildiği görülmektedir.

Genel anlamda porselen, seramikler arasında ince ve zarif oluşu, transparanlığı, deniz kabuğunu andıran görünümü ile ön plana çıkmaktadır. Formülündeki en önemli nokta kaolindir ve bu beyaz, çok ince kaolin, dünyaya Çin'den yayılmıştır. Yıllar içinde Fransa'nın Limoges bölgesinde de kaolin kaynaklarına ulaşılmış, böylece Limoges ismi de en kaliteli porselenlerle birlikte anılmaya başlamıştır.

Bebek yapımında sert porselenin yanında az sayıda olsa da yumuşak porselen de kullanılmaktadır. Pişmiş sert ve yumuşak porselenin ayırt edilmesine yardımcı olan kendilerine has bazı özellikleri bulunmaktadır. Yumuşak porselene dokunulduğunda daha kadifemsi bir doku hissedilirken, sert porselende bu doku daha pürüzlü/serttir. Ayrıca sert porselen, az gözenekli yapısı sayesinde yumuşak porselenden daha kolay temizlenmektedir.

18. yüzyılda kimi ülkelerde porselenden üretilen oyuncak çay takımları olduğu bilinmektedir. Bunlar yetişkin çay takımlarının biraz küçük kopyaları olabileceği gibi, bebek evlerinde kullanılabilecek ölçüde minyatür olanları da bulunmaktadır. Çocukların, oyuncak porselen çay takımlarıyla oynamasına izin verilmiştir. Ancak porselen bebekler, oyuncak yapılamayacak kadar değerli bulunmuştur, hatta 19. yüzyıl ortalarında dahi porselen hala pahalı bir malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır. Porselen bebekler genellikle giydirilip vitrinlerde saklanmaya layık olmuştur.

Görsel 2.6. Porselen oyuncak çay takımları, İstanbul Oyuncak Müzesi, (Begüm Manav, kişisel arşiv)

Görsel 2.7. Japon yapımı porselen oyuncak çay takımı (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 25.04.2019)

Porselen bebeklerin yapımında da pekişmiş çini bebekler ile aynı yöntemler izlenmektedir. Bir porselen bebeğin kaliteli oluşuna katkı sağlayan özellikler, daha kalıplanma aşamasında başlamaktadır. Kalıba basma yöntemi tercih edilebileceği gibi, genellikle döküm ile üretim yapılmaktadır. Porselenin ışık geçirgen oluşunu ön plana çıkarmak, deniz kabuğu hissini verebilmek için döküm yapıldıktan sonra çamurun kalınlığı sık sık kontrol edilmektedir. Bazı porselen bebeklerin özellikle burun, göz ve ağız kenarları aşırı derecede ince olabilmektedir. Kalıba basma yöntemine göre dezavantajı, ince dökülmüş olan bebeklerin kalıptan çıktığında deforme olmaya müsait olabilmesidir. Fakat dikkatli uygulanan bir süreç ile bu risk ortadan kaldırılabilir.

Benzer şekilde kalıba basmanın da birtakım dezavantajları vardır, birleşim yerleri belirgin olacağından bu kısımlar kulakların arkasına saklanacak şekilde kalıp alınmaktadır. Ayrıca el ile basılan bir porselen bebeğin yüzeyi, döküm ile üretilene göre daha dokulu olabilir, dökümde olduğu kadar eşit görünümlü bir yüzey elde edilemez.

Döküm, kalıptan çıkarılabilecek kadar nemini attığında yine aynı rötuş işlemleri izlenir. Omuzlar kesilir ve dikiş delikleri açılır. Constance Eileen King, *The Collector's History of Dolls* adlı kitabında bazı fabrikalarda bebeklerin bisküvi pişirimine hazır olduklarında bir “saggar” kutusuna konulup pişirildiğinden bahseder. Bu durumu da fırın atmosferinin safsızlığından etkilenip renklerinin zarar görmesine, lekelenmelerine karşı alınan bir önlem olarak açıklar. Sagar kutusu olarak adlandırılrsa bile incelenen bebek görsellerinden yapılan çıkarıma göre pişirimde günümüz mantığındaki sagar süreci izlenmemekte, yalnızca bisküvi pişirimi yapılmaktadır. Sert porselenden yapılan bebekler, ilk pişirimden önce de sırlanabilmektedir.

Bebeklerin dekorunda izlenen yöntemler pekişmiş çini bebeklerde bahsedilene çok yakındır. Göze çarpan farklı nokta, porselen bebeklerin yüzüne ve uzuvlarına pembemsi bir ten rengi verilmiş olmasıdır. Bu ten rengi sıraltı veya sırüstü boyamayla elde edilebileceği gibi, kimi bebeklerde renkli bünye, kimilerinde ise lüster kullanılmıştır. Lüsterin kelime anlamı ile çevirisi ışık yansıması, parıltı, ışıltı şeklindedir. Bir teknik olarak lüster, Orta Doğu’da doğmuş, buradan İspanya’ya ve diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Renkli parıltılar bakır, kalay, gümüş ve altın gibi metallerden elde edilmektedir. Bir sırüstü yöntemi olarak, sırlı pişirimi yapılmış bir yüzeye uygulanmakta ve sabitlenmesi için tekrar pişirilmektedir (ceramicartsnetwork.org). Görsel 2.8’de görüldüğü gibi, sırüstü olarak lüster pişirimi, alttaki sırn rengini tamamen değiştirmeden üzerinde ışıltılı ve renkli yansımaları olan bir film ile kaplanmış görünümü vermektedir.

Görsel 2.8. Lüsterli bir çanak (<http://www.artnet.com/> Eirşim tarihi:25.04.2019)

Bebeklerde lüster uygulamasında sırlı yüzey ince bir metal oksit tabakasıyla kaplanmaktadır. Bu uygulamanın püf noktası, metal oksitlerin gerçekten çok ince bir tabaka olarak sürülmesidir. Kalın uygulandığında bu oksitler yansıma vermek yerine doğrudan sırn rengini değiştirebilmektedir. Doğru bir uygulama sonucunda bebekler ışık altında hafifçe döndürüldüklerinde çok hafif ve yumuşak bir pembe tonu görülebilmektedir. Genellikle altın ve platin kullanılan bu yöntem, 1845'ten sonra yaygınlaşmıştır (King, 1977).

Porselen bebekler de pekişmiş çini örneklerdeki gibi bebek başı olarak üretilmiştir. Aynı şekilde bebeklerin el-kol ve bacakları porselenden yapılabilir. Kumaş vücuda takılan porselen bebeklerin yanı sıra ahşap gövdeye takılanlar da bulunmaktadır. Bu örnekler sayıca daha azdır ama daha zarif görünümündedirler. Ahşap gövdeye monte edilecek olan baş ve uzuvlar için küçük pimler kullanılmıştır. Fırında kurutulmuş ahşap pimler, aynı anda hem kol/bacaktaki deliklerden hem de takılacağı ahşaptaki deliklerden geçirilmekte, fırınlanmış ahşap havanın nemi ile şişip deliklerde sıkışarak sabitlenmektedir. Ahşap gövdeye takılacak başların arkası oldukça düz biçimde kesilmekte ve dikiş deliği gibi pim delikleri açılmaktadır.

Görsel 2.9. Alman yapımı ahşap vücutlu porselen bebekler, yaklaşık 1850

(<https://www.theriaults.com/> Erişim tarihi: 25.04.2019)

Kumaş veya deri vücuda dikilecek porselen bebekler için ise daha önce bahsedilmiş olan adımlar izlenmektedir. Görsel 2.10.'da görülen vücut, kumaş ve deriden yapılarak

içi doldurulmuştur. Bebeğin eklemli gibi hareket edebilmesi için vücudun katlanabileceği paylar dikiş ile verilmiştir.

Görsel 2.10. Deriden yapılmış bir bebek vücudu, kolları ve bacakları da deri

(<http://antiquechild.com/> Erişim tarihi: 25.04.2019)

Bebek başlarında erken dönemde sıklıkla baş ile birlikte modellenen ve kalıplanan saçlar ile karşılaşılmaktadır. İlerleyen örneklerde bu saç biçimi yerine tiftik peruk kullanımı başlamış ve modellenmiş saçtan daha fazla ilgi görmüştür. Peruklu bebeklerin ilk örneklerinde gerçek insan saçı kullanımına da rastlanmaktadır. Peruk takılacak bebekler için başlar kel olarak, saç modellenmeden üretilmektedir. Kel bebek başlarının daha dar yüzlü olanları yetişkin kadın figürlerine aittir, çocuk figürleri daha yuvarlak yüzlü ve yumuşak hatlara sahiptir.

Görsel 2.11. Peruk takılmış porselen bebek başı, çocuk figürü (<https://www.collectorsweekly.com/>

Erişim tarihi: 28.04.2019)

Genel olarak porselen bebeklerde kadın figürü erkek figürlerine oranla sayıca belirgin bir üstünlüğe sahiptir, fakat yine de erkek porselen bebekler ile karşılaşılmaktadır. Erkek ve peruklu bebekler için yine saçsız başlar üretilmiş, bunların arkasına büyük siyah bir

nokta boyanmıştır. Erkek bebek büstlerinin genellikle kadın figürlerinde olduğu gibi dar ve eğimli omuzlara sahip olduğu göze çarpmaktadır. Görsel 2.12.'deki kol ve bacakları ile satılan erkek porselen bebek bir minyatür olup, bebek evlerine yerleştirmek içindir. Omuzların kadın figürlerine benzemesi gözden kaçmamaktadır.

Görsel 2.12. Minyatür erkek porselen bebek parçaları (<https://www.etsy.com/> Erişim tarihi: 28.04.2019)

Saç ve peruk görünümünden hareketle, porselen bebeklerde gerçekçiliğin zamanla arttığı gözlemlenebilmektedir. Yalnızca saçlarda değil duruşlarda da gerçekçilik artmıştır. Eski katı duruşlu pekişmiş çini bebeklerin pozları, elleri, hatta baş-boyun duruşları klasik olduğundan gerçekçiliğe yaklaşan porselen bebekler daha çok rağbet görmüştür. Gerçekçi görünümde Fransız bebekleri ön plandadır.

Halihazırda porselen eşyalar üretmekte olan Meissen Fabrikası, 19. yüzyılda çeşitli bijuterilerle birlikte porselen bebek de üretmeye başlamıştır. Peruk takılabilecek biçimde üretilmeyen modellenmiş saçlı bebeklerin saç kısımları açıkly koyulu tutamlar seçilebilecek şekilde boyandığı göze çarpmaktadır. Bu boyama, peruksuz bebekler arasında gerçekçilik unsurunu artıran bir uygulama olarak değerlendirilebilmektedir. Böyle detaylı bir boyama ancak yüksek kalitede porselen bebeklerde görülmektedir. Görsel 2.13'teki bebek başının bir vücuda takılmak amacıyla değil tek başına sergilenmek için yapıldığını omuzlarının giysili modellenip dekorlanmasından çıkarmak mümkündür. Bonnet tipi bir bebek başı olup başında bir eşarpıla modellenmiştir. Saçlarının büyük kısmının görünmemesine rağmen alın kısmı bir nebze açıktır, görünen saçların ne kadar detaylı boyanıp saç teli/tutam hissi verdiği dikkat çekmektedir.

Görsel 2.13. Meissen yapımı bir porselen bebek başı (<https://www.1stdibs.com/> Erişim tarihi: 20.05.2019)

Porselen bebeklerin giyiminde genellikle genç kadınların giyimini yansıtacak botlara rastlanmaktadır. Çok az erkek bebek arasında Motschmann tipi bazı erkek bebeklerde çıplak ayak görülmektedir.

Klasik porselen bebeklere ek olarak çok yüzlü porselen bebekler de bulunmaktadır. Genellikle üç yüzlü olup, aynı başın etrafında üç farklı yüz ifadesi olacak şekilde üretilmişlerdir. Baş, boynun etrafında dönebilen yapıdadır ve üzerindeki minik bir çıkıntı ile çevrilip diğer yüz öne getirilebilmektedir. Bu bebekler de beyaz renkte bırakılmayıp ten rengi verilmiştir. Genellikle bebek figürüdürler. Görsel 2.14'te başı çevirmeye yarayan çıkıntı görülebilmektedir.

Görsel 2.14. Çok yüzlü bir bebeğin gülümseyen yüzü (solda)

Görsel 2.15. Çok yüzlü bebeğin uyuyan yüz ifadesi (ortada)

Görsel 2.16. Çok yüzlü bebeğin ağlayan yüz ifadesi (sağda) (<https://www.liveauctioneers.com/> Erişim tarihi:20.05.2019)

Günümüzde kaliteli porselen bebeklerin, pekişmiş çini bebeklere oranla sayıca az olduğu görülmektedir. Sebebi, porselen bebeklerin çoğunlukla yetişkinlere ve zengin

kesime hitap etmesi, pekişmiş çini bebeklerin ise porselen bebekler yaygınlaştıkça çocuk oyuncacı vasfının artmasıdır. 20. yüzyıla gelindikçe özenli ve zarif görünümlü porselen bebekler tercih edilir olmuştur.

1855-85 yılları arasında porselenin bir diğer çeşidi olan parian dan üretilen bebekler moda olmuştur. Parian, saf beyaz veya yumuşak bir fildişi tonunda, sırsız ve son derece ince, gevrekliği modellemeye uygun, neredeyse dokusuz olacak kadar pürüzsüz kalitede bir malzeme olarak tarif edilmektedir. Işık geçirgenliği yüksektir, Parian bir bebeğin en kalın yeri bile bir miktar ışık geçirmektedir. Adını Paros adasında bulunan beyaz bir mermer çeşidine olan benzerliğinden almaktadır. Gerçek parian öncelikle İngiltere’de üretilmiştir, Avrupa’daki ilk örneklerinin görece düşük kaliteli olduğu bilinmektedir (King, 1977). Sırlanmamış bisküvi porselen bebek başları bazen parian sanılmakta, fakat bunların parian taklidi bebekler olduğu anlaşılmaktadır. Porselen ile parianın ne dokusu ne yarı-mat görünümü benzemektedir; tek benzerlikleri iki türdeki bebeğin de ten rengi ile kaplanmış olması, göz ve dudaklarının renklendirilmesidir. Gerçek parian küçük sanat eserleri üretiminde pahalı bir malzeme olarak kullanılmış, bebek başlarında kullanılmamıştır. Mermer etkisi yaratırken mermerden daha ucuz ve ulaşılabilir olması parian malzemeyi değerli kılmaktadır.

Görsel 2.17. Bonnet tipi parian bebek, gözleri boyanmış ve fiyongu altın lüsterli
(<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 20.05.2019)

Pravoslav Rada, Book of Ceramics adlı kitabında pariandan bahsederken “bisküvi porselen” terimini kullanır. Yine de bisküvi porselen bebekler ile ayırt edici özellikleri düşünülürse, bu bilginin doğruluğu tartışılır konuma gelmektedir. Parianın bileşimi Rada tarafından %60 feldspat ve %40 kaolin olarak, pişme derecesi ise 1280-1320°C olarak verilmiştir.

Genellikle pastel tonlarda renklendirilmiş ama sırlanmamışlardır. Parian bebeklerin yapımında boyalı gözlerin yanı sıra cam göz kullanıldığına da rastlanmaktadır (Angione,1969). Boyalı gözler çok alışıldık bir özellik olduğundan cam gözlü parianların yapıldığı yıllara göre orijinal bir yüze sahip oldukları düşünülebilmektedir. Baş boynundan itibaren hareket edebilen parian bebekler oldukça nadirdir. Diğer porselen bebeklerde olduğu gibi genellikle kumaş vücutlara dikilmişlerdir, bu bebeklerin kol ve bacakları da parian ile üretilmiştir.

Görsel 2.18. Cam gözlü parian bebek başı (<https://dealers.antiquesnavigator.com/> Erişim tarihi: 27.05.2019)

Ayakkabı ve şapka gibi aksesuarlar kumaş veya deriden yapılmadıysa lüster ile dekorlanmaktadır. Bazıları bir vücuda dikilmeyip kadınların dikiş setlerindeki iğne yastığına sabitlenmiştir. Genellikle pastel tonlarda renklendirilmiştir, parian üzerinde yoğun renkler elde edebilmek için üst üste birkaç pişirim yapılması gerekmektedir (King, 1977). Parian bebeklerin en yaygın modelleme biçimlerinden biri, çağın ünlülerini klasik pozlara sokmaktır. Bu bebeklerin aslında çocuklara yönelik olmayıp zengin yetişkinlerin ilgisini çektiğini fark eden üreticiler, malzemenin sanat potansiyelini fark edip bu yönde üretim yapmışlardır. Bebekler ile ilgili bilinçli ilk sanat formu oldukları için ayrı bir önem taşımaktadırlar.

Görsel 2.19. *Mavi boyalı gözlü, giydirilmiş parian bebek (<https://www.loveantiques.com/> Erişim tarihi: 27.05.2019)*

Görsel 2.19’da görülen parian bebek, oldukça yakın dönem bebeklerindendir ve yaklaşık 1930 yılına tarihlenmektedir. Ensesindeki mühürden Hewitt & Leadbeatter markasına ait olduğu anlaşılan bebeğin kol ve bacakları da parian’dır. Görsel 2.20’de görülebileceği gibi ayakkabılar renklendirilmemiş olup hem kol hem bacaklarında kalıp izlerine rastlanmaktadır.

Görsel 2.20. *Görsel 2.19’deki bebeğin bacak detayları*

Görsel 2.21. *Görsel 2.19’deki bebeğin kolundaki kalıp izleri (<https://www.loveantiques.com/> Erişim tarihi:27.05.2019)*

Parian bebeklerin popülerliği 19. yüzyılın sonlarına doğru azalmaya başlamıştır. Daha az popüler olmaya başladığı son dönemlerde bir de Japon parian bebekleri ortaya çıkmıştır; fakat bunlar Avrupa’da karşımıza çıkan parian bebeklerden farklıdır, Japon bebeklerinde özellikle saçlardaki bazı ince detaylar kaybolmuş, renklendirmede de yumuşak pastel tonlardansa daha belirgin renkler seçilmiştir. Örneğin Avrupa’daki parian bebeklerde bütün yüz pastel tonlarda, hafif pembe iken Japon parian bebeklerinde dudakların kırmızı renklendirildiği örneklerle rastlanmaktadır.

Bir koleksiyon nesnesi ya da yetişkin oyuncağı olarak popülaritesi azalmış olsa da parian bebekler üretilmeye devam etmiş, bazen oyuncak bebek evlerinde görülmeye başlamıştır. Buradan hareketle, gösterilen ilgi azaldıkça parian bebeklerin oyuncak kategorisine bir nebze yaklaştığı sonucuna da varılabilmektedir.

Parianların çekiciliğini yitirmeye başladığı sıralarda Avrupa ülkelerinde “bisque” adı verilen bebeklerin satılmaya başladığı görülmektedir. İngilizce’deki bisque kelimesinin Türkçe’de karşılığı, ilk pişirimden henüz çıkan, sırsız ve dekorsuz seramik ürünlerdir. Porselen bebeklerde ise yine yabancı kaynaklarda “dekorlu ve renkli bisküvi ürünleri” ifade etmektedir. Teknik bakımından iki farklı anlamı ifade etseler de bu terimler zamanla o kadar iç içe geçmiştir ki bahsedilen kaynaklarda iki terimin ayrılması yerine bisküvi ürün ve bisque bebeğin ayırt edilebileceği bazı standartların belirtilip kullanıldığı düşünülmektedir. Aslında bisque bebeklerin de malzemesi porselen olup, son üründe farklılıklar bulunmaktadır. Çalışmada bisque malzemeden sırsız porselen olarak bahsedilecektir.

Sırsız porselen bebeklerle birlikte özellikle yüzde ve renklendirmede gerçekçilik biraz daha artmaktadır. Mat ve gerçek ten rengine yakın renklendirilen sırsız porselen bebeklerin renklendirilmesinde ipeğe sarılmış bir parça kuzu yünü kullanılmaktadır; bu yöntem düz ve kusursuz, eşit bir ten görünümü verebilmek için tercih edilmektedir (Angione, 1969). Bazı örneklerde ise doğrudan bünye ten rengindedir. Bisküvi pişiriminin ardından ten rengine boyanan bebeklerin gözleri renklendirilebilir, fakat bazılarında porselen bebeklerde olduğu gibi cam göz kullanıldığına da rastlanır (Eğer gözler boyanacaksa bu aşamada boyanır, cam göz kullanılacaksa bisküvi pişiriminden önce deri sertliğinde iken göz kısımları kesilip açılır). Boyama aşamasında, eğer peruksuz, modellenmiş saçlı bir bebek üretilecekse saçlar da boyanmaktadır. Çoğu erken dönem sırsız porselen bebeğin saçları sarıya boyanmıştır, koyu renkli saç örneği daha az olup ilerleyen zamanlarda görülmektedir. El ve ayakların üzerine de tıpkı yüzde olduğu gibi ten rengi ve hafif bir pembelik verilip tekrar fırınlanır. Bütün bu boyama işlemleri bir pişirimden daha fazla sürebilmekte, istenen sonucun elde edilmesi için üst üste boyama yapılabilmektedir.

Sırsız porselen bebeklerin ilgi çekici bir yanı da üretimlerinde net bir standart olmayışıdır. Bazı bebekler kendi döneminin çok iyi birer örneği iken bazıları ise ucuz üretim yapılmaya çalışırken kötü modellenip kalıplanmış bebeklerdir. Bu durumun 20. yüzyılın ortalarına kadar sürdüğü düşünülmektedir. Bazı kaliteli bebek üreticileri, fakir

kesimden çocuklara da satılabilmesi amacıyla sayıca fazla, kaliteden ödün verilmiş bebekler de üretmiştir (King, 1977).

Görsel 2.22. *Tipik bir sırsız porselen bebek, erkek çocuk figürü* (<https://www.worthpoint.com/> Erişim tarihi: 2.06.2019)

En basit sırsız porselen bebekler basit bir saç modeli, orantısı bozuk kol ve bacaklar ile üretilmiştir. Boyutları çeşitlilik göstermekle birlikte, bir vücuda dikildiğinde yaklaşık en fazla 50 santimetreye ulaşmaktadır. Evde dikilmeye uygun olarak satılan porselen bebek başlarında olduğu gibi sırsız porselen başların da dikildiği vücutların bazıları orantısız ve estetikten uzak görünümündedir. Evde hazırlanan vücutlar eski kumaşlardan ve giysilerden dikilip içi doldurulmaktadır. Hazır satılan bebek vücutları ise deriden (bazen deri ve kumaş karışımından) yapılmakta, içi hayvan yünü/kılı ile doldurulmaktadır. Bazı bebeklerin dizden altında kumaş çoraplar olduğu göze çarpmaktadır.

Yine porselen bebeklerde olduğu gibi hem saçlı modellenen hem de peruk takmaya uygun biçimde saçsız modellenen bebek başları bulunmaktadır. Peruk takılacak sırsız porselen bebeklerin başlarının üst kısmı kesik üretilmektedir. Görsel 2.23'teki cam gözlü sırsız porselen bebek perukludur, peruğun yapıştırılma biçimi Görsel 2.24'teki gibidir. Saçlı modellenen kaliteli sırsız porselen bebeklerde saçlar çok detaylı yapılmaktadır, hatta çiçekler, yapraklar, tokaların elde yapıp bebeğin başına pişirmeden önce yapıştırıldığı örnekler bulunmaktadır.

Görsel 2.23 Cam gözlü bir sırsız porselen bebek

Görsel 2.24. Peruğun başa yapıştırılma şekli (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 02.06.2019)

Sırsız porselen bebek başlarının yalnızca vücuda dikilmek için değil, tek başına da sergilenmeye uygun üretilenleri de göze çarpmaktadır. Bu bebeklerin giysilerle süslenmesi öngörülmediğinden özellikle süslü, lüsterli veya yaldızlı olarak dekorlanmışlardır. Büst şeklindeki sırsız porselen bebeklerin kimilerinin omuzları çıplak bırakılırken kimileri de giydirilmiş gibi dekorlanmıştır. Görsel 2.13.’teki bebeğin omuzlarında giysi şeklindeki dekorlar görülebilir.

Görsel 2.25. Giydirilmiş sırsız porselen bebek (<https://www.nytimes.com/> Erişim tarihi: 2.06.2019)

Sırsız porselen bebeklerin giyimi, 19. yüzyılın zengin kadınlarının süslü tarzını yansıtmaktadır. Görsel 2.25.’teki sırsız porselen bebek de böyle giydirilmiş olup, çağına

göre sıra dışı bir örnektir. Dudakları biraz aralık kalacak şekilde modellenmiştir ve ağzından bakıldığında bir kaleydoskop etkisi görülmektedir. Bebeğin göğsünde, ikisi hariç tüm taşları sağlam olan 28 taşlı bir kolye bulunmaktadır. Bu taşlardan (bazıları sadece birkaç milimetre çapında olan) yirmi dördü, Paris'e, Fransa çevresine ve Avrupa'ya ait mikrofotograflar içermektedir. Bu 19. yüzyıl Fransız sırsız porselen bebeği, bir müzayedede 333,500 \$'a satılmıştır (<https://www.nytimes.com>).

Bazı porselen bebeklerin başı ve vücudu, beline kadar tek parça sırsız porselen olarak karşımıza çıkmaktadır. Yarım sırsız porselen bebek (half bisque doll) olarak adlandırılan bu bebeklerin ayakları ve kolları, önceki sırsız porselen bebekler gibi ayrı yapılmaktadır.

Görsel 2.26. Yarım sırsız porselen bebek (<https://www.skinnerinc.com/> Erişim tarihi: 03.06.2019)

Görsel 2.26'daki erken 20. yüzyıla tarihlenen yarım sırsız porselen bebek diğer sırsız porselen bebeklerdeki gibi ten rengi verilmiş haldedir ve tiftik bir peruğu vardır. Kolları dirsek ve omuzlarından hareket edebilecek şekildedir. Yaklaşık on beş santimetre boyundadır. Kollar gövdeye ip veya telle tutturulabilmektedir, bu örnekteki kolların bağı zarar görmüştür.

Vücudun ne kadarının porselenden üretildiğine göre yapılan bir diğer adlandırma da tam sırsız porselen bebedir (all bisque doll). Adından da anlaşılabilceği gibi bütün vücut porselenden üretilmiştir. Tam sırsız porselen bebeklerin her porselen parçası ayrı yapıp birleştirilebileceği gibi bütün halde de modellenip kalıplanabilmektedir. Bu noktada bir süs eşyası veya figürine benzese de bebek olarak adlandırılması için hareketli eklemlere

sahip olması şart değildir, oyuncak vasfı yüklendiği sürece hareketsiz ve tamamı porselen bir bebek de oyuncak olarak adlandırılabilir.

Görsel 2.27. Çeşitli boylarda tam sırsız porselen bebekler

Görsel 2.28. Çeşitli boylarda tam sırsız porselen bebekler, arkadan görünüşleri

(<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 03.06.2019)

Görsel 2.27. ve 2.28’de tam ortadaki bebekte görüldüğü gibi eklemler hareket edebilecek şekilde kol ve bacaklar ayrı üretilmemiştir, diğer örneklerin ise bacaklarının ve kollarının vücuda pimlerle sabitlendiği görülebilmektedir.

Tüm vücudu porselen olan bir diğer bebek türü de banyo bebekleri veya bir diğer ismiyle “Frozen Charlottes/Charlies”tir. Banyo yapan çocuk figürlerinin iyi örnekleri pembe lüsterli bir yüzeye veya pembe renklendirilmiş yüze hatta bazıları tamamen ten rengine boyanmış bir vücuda sahiptir. Frozen Charlotte ismi, donarak ölen bir kızı anlatan eski bir Amerikan şiirinden, banyo bebekleri ismi ise Almanca “bädekinder” sözcüğünden gelmektedir. Boylarının yaklaşık 2,5 – 35 santimetre arasında değiştiği görülmektedir. En küçük olanların yutulması kolay olduğundan küçük çocuklara oyuncak olarak verilmediği söylenmekte, aynı zamanda en küçük boydaki bebeklerin Noel pudinglerine veya keklere küçük birer sürpriz olarak konulduğu bilinmektedir (King,1977). Yiyeceklere konulan bebekler beyaz bünyenin üzerine boyanmadan şeffaf

sırlanmış, bazıları da sırlanmamıştır, bahsi geçen tatlıların üzerinde bu bebeklerin görüldüğü bir görsele ulaşılammıştır.

Görsel 2.29. Çeşitli boylarda banyo bebekleri (<https://unapennaspuntata.com/> Erişim tarihi: 03.06.2019)

Biraz daha büyük boyutlu olanlar ayakta veya otururken çeşitli pozlarda olabilmektedir. Constance Eileen King, *The Collector's History of Dolls* adlı kitabında en büyük boy bebeklerin gerçekten banyolarda kullanıldığından bahsetmekte, kendi deneyimine göre suya tamamen batmadıklarını, yalnızca bir kısmının batıp bebeğin büyük oranda suda yüzdüğünü söylemektedir. Bu da bebeklerin oldukça hafif ve et kalınlığı ince olacak şekilde üretildiğini düşündürmektedir.

Görsel 2.30. Kuveti ile satılan bir erkek banyo bebeği (<https://www.etsy.com/> Erişim tarihi: 03.06.2019)

Genellikle çıplak ayaklı olarak üretilseler de bot şeklinde dekorlanan, hatta mayolu veya boneli modellenen bebekler de bulunabilmektedir. Muhtemelen Amerikan piyasası için üretilen az sayıda siyah sırlı bebek, bunların siyahileri temsil ettiğini akla getirmektedir.

Görsel 2.31. *Altın yaldızlı botları olan bir banyo bebeği* (<https://www.belle-epoque-dolls.com/> Erişim tarihi: 03.06.2019)

Görsel 2.32. *Siyah sırlanmış siyahi bir banyo bebeği* (<https://tr.pinterest.com/> Erişim tarihi: 03.06.2019)

Tarihsel süreçte porselen bebeklerin hem çocuklar için hem de yetişkinler için birer oyuncak olduğu, aynı zamanda vitrinlerde sergilenen birer dekorasyon ögesi oldukları bilinmektedir. 20. yüzyılda bebek üretiminde plastiğin devreye girmesiyle birlikte, oyuncak bağlamında bebeklerde gözle görülür bir değişim yaşanmış ve üretim git gide plastiğe yönelmiştir. Yakın geçmişten itibaren, burada örneklendirilen bebeklerin büyük kısmı antika ve koleksiyon nesnesi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Elbette 21. yüzyılda da porselen bebek üretimi devam etmiştir, fakat bu üretimin sanatsal niteliği, oyuncak oluşundan daha ön plana geçmiştir.

2.2. Coğrafyalarına Göre Porselen Bebekler

2.2.1. Alman ve Fransız bebekleri

Günümüzde pek çok koleksiyoner tarafından aranan bebeklerin çoğu, Avrupa'dan çıkmaktadır. Her ne kadar porselen söz konusu olduğunda akıllara ilk gelen Uzak Doğu olsa da Avrupa'nın uzun yıllar boyunca her tür porselen bebek konusunda önde gelen bir coğrafya olduğu kolaylıkla söylenebilmektedir.

Avrupa ülkelerinden özellikle Almanya'nın uzun süre boyunca bebeklerde liderliği elinde tuttuğu görülmektedir. Genel olarak bebek yapımı çok erken tarihlerde başlamakla birlikte Almanya'da porselen bebeklere 1800'lü yıllardan beri rastlanmaktadır. Porselen bebeklerde bu kadar ünlü olmasında bulunduğu coğrafyanın da etkili olduğu söylenebilir, öyle ki Almanya'da doğal kaynaklardan (porselen, ağaç vs.) iş gücüne kadar pek çok unsurun bu üretime olanak sağladığı görülmektedir. Almanya, 17. yüzyıl boyunca çeşitli ülkelere earthenware bebekler ihraç etmiş, 1710 tarihinde de Albrechtsburg'da çeşitli ev eşyaları ve biblolar için porselen kullanılmaya başlanmıştır (King, 1977). Bunu takip eden süreçte de earthenware bebeklerin üretiminin yanında porselen kullanılmaya başlanmış, pekişmiş çini bebeklerin çeşitli örnekleri verilmiştir.

Görsel 2.33. Kestner firmasına ait bir pekişmiş çini bebek, yaklaşık 1840 (<https://www.rubylane.com/>
Erişim tarihi: 05.07.2019)

Görsel 2.33'teki erken dönem Alman bebeği Kestner firmasına aittir. Yaklaşık 1840 yıllarına tarihlenen bebeğin gözlerin maviye boyanmıştır. Usta bir işçiliği simgeleyen saç diplerindeki ince fırça izleri fark edilebilmektedir.

Görsel 2.34. Kestner firmasına ait bir pekişmiş çini bebek, yaklaşık 1860 (<https://www.rubylane.com/>
Erişim tarihi: 05.07.2019)

Yine aynı firmaya ait bir başka bebek de Görsel 2.34’te görülmektedir. Elleri ve vücudu kumaştan yapılmıştır. Saçları o yıllara ait “Covered vagon” stilinde modellenmiş olup alışılmadık biçimde kahverengi gözlüdür. Bu bebeklerin çoğu, mavi gözlü olacak şekilde boyanmıştır.

Görsel 2.35. Simon & Halbig firmasına ait bir sırsız porselen bebek (<https://www.rubylane.com/>
Erişim tarihi: 05.07.2019)

Görsel 2.35’teki sırsız porselen bebek başı, pekişmiş çini bebekler gibi omuz ile üretilmeyip sadece boyundan itibaren vücuda takılacak şekildedir, bu tip bebek başlarına soket adı verilmektedir. Soket baş, vücudun diğer kısımları gibi eklemli olup

dönebilmektedir. Vücudu tamamen eklemli ve ahşap-kompozit malzemeden yapılmıştır. Vücut yapısı Görsel 2.36’da görülebilmektedir.

Görsel 2.36. *Simon & Halbig firmasına ait bir sırsız porselen bebek (<https://www.rubylane.com/>
Erişim tarihi: 05.07.2019)*

Bebeğin peruğu tiftikten, gözleri ise camdan yapılmıştır. Ağız açık modellenmiştir, bu özellik ise üretilen ilk sırsız porselen bebeklerde sık rastlanmayan bir özelliktir. 18-19. yüzyıllarda bulunan her yeni fikrin yayılıp kopyalandığı, incelenen örneklerden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bu durum üreticileri patent alma yoluna itmiş olsa gerek ki, porselen bebek başlarının ağız kısmını kesip diş yapma fikrinin patentinin Kaemmer Reinhardt’a ait olduğu bilinmektedir (Gerwat-Clark, 1987). Bu bebek de başka bir markaya ait olmasına rağmen açık ağızlıdır ve iki ön dişi görülebilmektedir.

Görsel 2.35 ve 2.37’deki iki bebeğin de üreticisi olan Simon & Halbig, Almanya’da parian bebek başları üretimi incelendiğinde sıkça karşılaşılan firmalardan biridir. Aşağıdaki görselde de aynı üreticinin bir parian bebek başı görülmektedir. Omzuyla beraber üretilmiş olup göğüs kısmı bir giysinin göğsü görünüyormuş gibi modellenmiştir.

Görsel 2.37. Simon & Halbig firmasına ait bir parian bebek (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 05.07.2019)

Almanya'nın porselen bebek dünyasına kattığı yeniliklerden bahsedilecek olursa, “karakter bebekleri” örnek verilebilir. Bilinen ilk karakter bebeği Kaemmer-Reinhardt üretimidir. Kaemmer Reinhardt'ın bir sergide dönemin yenilikçi tasarımcılarından Marion Kaulitz'e ait, oyuncak olmayıp sergilenmek için tasarlanmış bir karakter bebeği görmesinin ardından karakter bebekleri bu marka altında üretilmeye başlamıştır. O zamana kadar aynı şekilde stilize edilmiş bebek yüzleri yerine çocukların bir kişilik atfedebileceği gerçekçi görünümlü bebekler üretme fikrini geliştirmişlerdir (Gerwat-Clark, 1987). Zamanla diğer markaların da bu gelişmeyi takip edip karakter bebekleri ürettiği, bebeklerin birçoğuna isim verildiği görülmektedir.

Görsel 2.38. Kammer & Reinhardt'a ait “Kaiser Baby” bebeği

Görsel 2.39. “Kaiser Baby” bebeğin baş detayları (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 05.07.2019)

Görsel 2.39'daki "Kaiser Baby", erken dönem karakter bebeklerinden biridir. Bir sonraki görselde görülebileceği gibi, bebeklerin ense kısımlarına marka adı işlenmektedir. Başka porselen bebeklerde de aynı uygulama vardır, fakat karakter bebeklerindeki farklılık markanın altında model/kalıp numarasının da işlenmesidir. Bu "Kaiser Baby" modelinin numarası, ensesine işlendiği üzere 100'dür.

Görsel 2.40. Kammer & Reinhardt'a ait "Kaiser Baby" bebeği (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 05.07.2019)

Bir başka karakter bebeği olan "Whistling Jim / ıslık Çalan Jim"ın farklı bir özelliği vardır. Bebeğin yüzü, ıslık çalar gibi görünecek biçimde modellenmiştir. Karakter bebeklerinde bunun gibi ifadeler rastlanmaktadır, sabit duran bir oyuncak bebek veya biblo yüzü yerine, bebeğe bir karakter katacak olan ifadeler işlenmektedir.

Görsel 2.41. Gebrüder Heubach'a ait Whistling Jim bebeği (<https://www.worthpoint.com/> Erişim tarihi:14.07.2019)

Karakter bebeklerinde görülebilecek bir diğer yenilik de farklı görünüm/ırksal özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Görsel 2.42'de görülen bebek, Alman Gebrüder Heubach markasına aittir ve Asyalı bir bebek görünümündedir.

Görsel 2.42. *Gebrüder Heubach'a ait Asyalı bir karakter bebeği* (<https://www.rubylane.com/Erişim> tarihi:14.07.2019)

Alman bebeklerinin vücutları, diğer vücutlara özellikle de Fransız bebeklerinin vücutlarına göre daha düz, neredeyse hatsız olabilmektedir. Ancak karakter bebeklerinin görsellerinde de görülebileceği gibi vücutları bir nebze daha orantılıdır, çocuk proporsiyonlarına daha uygundur. Aşağıdaki örnek karakter bebeği olmayıp bir tam sırsız porselen bebettir, vücudun neredeyse düz oluşu görülebilmektedir.

Görsel 2.43. *Simon Halbig'e ait bir tam sırsız porselen bebek* (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 14.07.2019)

Almanların porselen bebeklere getirdiği bir diğer yenilik de banyo bebekleri (badekinder)'dir. Bir önceki bölümde de bahsedildiği gibi daha sonra diğer ülkelerde de

yaygınlaşmış ve biraz değişime uğrayıp Frozen Charlotte veya Frozen Charlie ismiyle anılmış olsa da, Alman üreticiler tarafından banyo bebekleri olarak üretilmişlerdir.

Görsel 2.44. Alman yapımı bir banyo bebeği (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi:14.07.2019)

Fransız bebekleri, Avrupa’da en azından Alman bebekleri kadar ilgi görmektedir. Fransa-Prusya Savaşı’ndan sonra Alman bebeklerinin yanında ivme kazandığı, belki de bunun bir rekabete dönüştüğü sonucuna varılabilmektedir. Yine de pek çok erken dönem Fransız bebeğinin başının Almanya’dan getirtildiği, Fransa’da tamamlanıp, Fransa üretimi giysiler giydirilip Fransız markası ile satıldığı; tüm parçaları ile Fransız üretimi olan bebeklerin yaklaşık olarak 19. yüzyılın ortalarında yaygınlaştığı bilinmektedir (Gerwat-Clark, 1987).

Görsel 2.45. Fransız yapımı bir moda bebeği (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi:14.07.2019)

Görsel 2.45’teki moda bebeğinin hem görünümünden hem de üzerinde yapımcı adı/marka işlenmemiş olmasından hareketle erken dönem moda bebeklerinden olduğu

düşünülmektedir. Fransa'dan çıkan ilk bebek çeşitlerinden olan moda bebeklerinin öne çıkan özelliği çeşit çeşit giysileri olmasıdır. Görseldeki bebek, giysileriyle birlikte kendi çantasında görülmektedir.

19. yüzyılda edebiyatta, resimde hatta genel olarak sanatta çocuk figürü göz önüne alındığında, çocukların ilginç bir biçimde idealize edildiği göze çarpmaktadır. Fransız bebek üreticileri de muhtemelen bu eğilimin etkisi altında kalarak idealize bir bebek tipi ortaya çıkarmışlardır. Bu tipte bebeklerin yüz hatlarının fazlasıyla kusursuz, gözlerinin iri olduğu gözlemlenmektedir. Bu erken dönem sayılabilecek, ideal insan bebekleri temsil eden Fransız bebekleri, gerçekçi bebeklerin revaçta olduğu döneme uygun tipler değildir.

Kimi markaların çocuk, kimi markaların yetişkin bebekleri olmasının yanında genel olarak Fransız üreticiler arasında çocuk figürlerinin yaygın olduğu göze çarpmaktadır. Yine genel bir özellik olarak, Fransız bebeklerinin görselleri incelendiğinde bu bebeklerin giyimleriyle ön plana çıktığı söylenebilmektedir. Bahsi geçen bebekler üretildikleri zamanın moda anlayışını belirgin şekilde yansıtmaktadırlar ve giyimleri genellikle lüks görünmektedir.

Görsel 2.46. Bir bebek elbisesi, çeşitli kumaşlar ve dantellerle süslenmiş (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 14.07.2019)

Fransızların porselen bebek dünyasına en etkili olan katkılarından biri “Parisienne” adı verilen bebeklerdir. O zamanın şık ve abartılı tavrının bir göstergesi niteliğindedir. 19. yüzyılda yaygınlaşmış olsalar da yaklaşık 400 yıldır saray giyimini yansıttıkları bilinmektedir. Paris'ten uzakta yaşayan kadınlar posta ile bu bebekleri edinip terzilerine bu bebekler üzerinde gördükleri giysileri diktirmişlerdir (collectorsweekly.com). Parisienne bebekler için genellikle sırsız porselen veya porselen baş ve eller yapılmıştır.

Vücutları kompozit, kumaş veya deri olabilmektedir. Giysileri ise ipek, kaşmir, tafta, kadife, dantel gibi gösterişli kumaşlardan yapılmaktadır. Çoğunun iç çamaşırı, ayakkabı, takı gibi aksesuarları bulunmaktadır ve aksesuarların detaylıca ele alındığı göze çarpmaktadır.

Görsel 2.47. *Bir Parisienne bebek, yaklaşık 1865*

Görsel 2.48. *Parisienne bebek, baş detayları (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi:14.07.2019)*

Görsel 2.49’da bir Parisienne bebeğe ait giysiler, şapkalar ve çeşitli dikiş aletlerinin bulunduğu küçük bir bavul yer almaktadır.

Görsel 2.49. *Bir Parisienne bebeğe ait giysi ve aksesuar bavulu (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi:14.07.2019)*

19. yüzyılın sonlarına doğru, Fransızların getirdiği bir başka yenilik olan “bébé” bebekler ortaya çıkmıştır. Muhtemelen bebek piyasasındaki yetişkin tarzının hükümdarlığını biraz olsun kırma düşüncesi içeren bu bebeklerin adı, Fransızca’da oyuncak anlamında değil, insan anlamında “bebek”e karşılık gelmektedir.

Görsel 2.50. Bru markasına ait bir bébé örneği (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 14.07.2019)

Bébé bebeklerin en çekici özelliklerinden biri, bu bebeklerin erken örneklerinin bile tamamının eklemli olmasıdır.

Fransız bebek yapımcılarının en bilinenlerinden Jumeau, bébé bebeklerin patentini almıştır. Önceleri lüks moda bebekleri ile ünlü olan Jumeau’nun, erken dönemlerinde bebek başlarını Almanya’dan getirttiği bilinmektedir. O dönem için çok yaygın olan bu politikaya rağmen, iki ülke arasındaki bariz rekabet, bir Jumeau bebeğinin reklamından da anlaşılabilmektedir. Constance Eileen King’in *The Collector’s History of Dolls* adlı kitabında bahsettiğine göre, bebeğin kutusundan çıkan bir broşürde Jumeau bebeğinin yeni sahibinde eski bir Alman bebeği de vardır, görünüşü tuhaf resmedilmiştir ve Jumeau bebeğinin ağzından Alman bebeğinin sahibine alaycı bir not yazılmıştır.

Jumeau bebekler cam gözleriyle de ön plana çıkmışlardır. Aynı zamanda başka markaların da ürettiği cam gözler için yarı saydam göz bebeği beyaz göz formunun üzerine eklenmekte, derinlik hissi katabilmek için üzerleri tamamen şeffaf camla kaplanmaktadır (collectorsweekly.com). Ayrıca sonraları başka ülkelerde de yapılmışsa da siyah ve melez porselen bebeklerin ilk örneklerine Fransızlarda rastlanmaktadır.

Görsel 2.51. Cam gözlü bir Jumeau bebeği (<https://www.justcollecting.com/> Erişim tarihi: 15.07.2019)

Görsel 2.52. Fransız yapımı bir siyahı sırsız porselen bebek (<https://www.theriaults.com/> Erişim tarihi:15.07.2019)

Fransız bebeklerinde görülen bir diğer yenilik de kendi başına yürüyen ve konuşabilen bebeklerdir. Bu kurmalı bebeklerin özellikle yetişkinler tarafından ilgi gördüğü fark edilmektedir. Automata bebeklerin sigara içen, müzik çalan ve karmaşık hareketler yapabilen çeşitleri bulunmaktadır.

Görsel 2.53. Bir Fumeur bebek sigara içerken, yaklaşık 1885 (<https://www.liveauctioneers.com/> Erişim tarihi: 15.07.2019)

Görsel 2.54. Müzik çalıp makyaj yapan Jumeau bebeği (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 15.07.2019)

19. yüzyılın sonunda Bru, Jumeau ve önde gelen bebek yapımcıları, 1950'lere kadar sürecek olan S.F.B.J.'yi (Societe Française de Fabrication de Bébés et Joues/Fransız Bebek İmalatçıları Derneği) kurmuşlardır. Derneğin üyesi olan üreticiler arasında Bru, Fleischmann & Brödel, François Gaultier, Jumeau ve Rabery & Delphieu gibi tanınmış bebek üreticileri de bulunmaktadır (dollreference.com). Daha önce de bahsedildiği gibi eğer bebeğin üzerine model/marka/tarih gibi bilgiler işlenmemişse bebekleri kesin olarak tarihlendirmek oldukça zorlaşmaktadır, fakat bir bebeğin üzerinde S.F.B.J. kısaltması bulunuyorsa o bebeğin üretim tarihinin 1899-1958 yılları arasında olduğu söylenebilmektedir.

20. yüzyıla gelindiğinde Parisienne bebeklerin izinden giden “Boudoir” bebekleri üretilmiştir. Boudoir kelimesi Fransızca’da “bir kadının yatak odası, giyinme odası ya da özel oturma odası” anlamına gelmektedir. Bu bebekler oyuncak olarak tasarlanmamış, kadınların yatak odalarında bir dekorasyon ögesi olarak yer almıştır. Boudoir bebekleri yüzleri, makyajları ve giyimleri ile diğer porselen bebeklerden kolaylıkla ayırt edilebilmektedir.

Görsel 2.55. *Bir Boudoir bebeği, yaklaşık 1920* (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 15.07.2019)

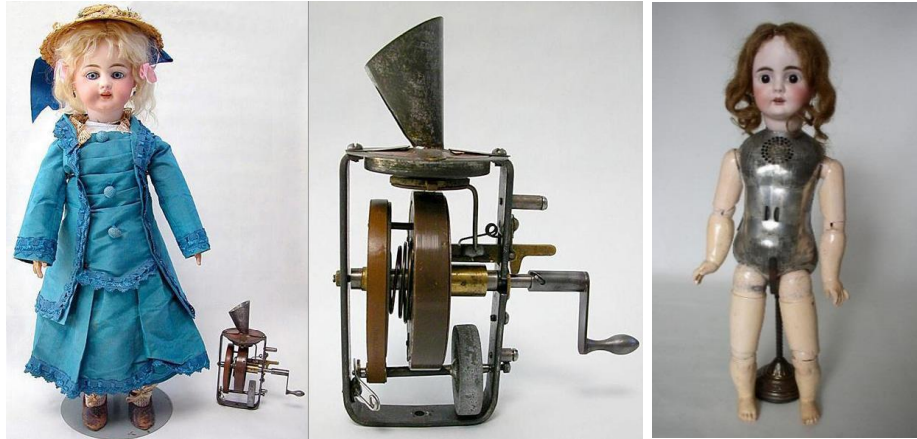
2.2.2. Amerikan ve İngiliz bebekleri

Avrupa'nın, özellikle de uzun süren tecrübesi ile öne çıkan Almanya'nın başı çektiği porselen bebek piyasası/dünyasında Alman üretimi bebeklerle rekabet etmenin işçilik, kalite, estetik gibi açılardan oldukça zor olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Bu duruma bağlı olarak Amerikan yapımı bebekler görece zayıf kalmaktadır. Porselen dışında başka

teknikler ve üretim biçimleri ile bebekler yapılmışsa da porselen bebek konusunda Amerika bariz şekilde geri planda kalmaktadır.

İşçilik ve estetik bir yana, Amerikalı üreticilerin ilginç bebekler için patent aldıkları görülmektedir. Örneğin “Fonograf/Gramofon bebek (Phonograph Doll)” isimli bir bebek, 1881 yılında W. W. Jacques adına patentlenmiştir. Fakat bebeğin tüm hakları, Edison Toy Company tarafından satın alınmıştır. İlk mucidin kim olduğu tartışmalı olsa da bebeğin Amerikan yapımı ilk üretimlerinin, muhtemelen estetik yoksunluğu sebebiyle başarılı olamadığı düşünülmektedir. Sonraları aynı mekanizma aynı üretici tarafından Alman yapımı başları olan bebeklere uygulanmış ve başarıya ulaşmıştır (başlarda Alman Simon and Halbig markası görünse de, bu bebeklerden Fransız eklemli bebekler olarak bahsedilmektedir.) (edisontinfoil.com).

Edison Konuşan Bebek ismi ile de anılan bebek, ilginç bir mekanizmaya sahiptir. Gövdesinin içinde, görselde görüldüğü gibi bir döner tabla/mekanizma bulunmaktadır.

Görsel 2.56. Edison Konuşan Bebek içinden çıkarılmış mekanizması ile (<https://www.npr.org/> Erişim tarihi: 23.07.2019)

Görsel 2.57. Edison Konuşan Bebek'in gövdesinin görünümü (<https://edisontinfoil.com> Erişim tarihi:23.07.2019)

Bebek yapımında öne çıkan markalar/yapımcılar araştırıldığında, Boston ve New York gibi yerlerde kayda değer oluşumlar görülmektedir. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında artık Amerikan yapımcılar da bebek konusunda ilerleme kaydettilerse de, bebek başlarının çoğu zaman Almanya'dan ithal edildiği göze çarpmaktadır. Amerikalı üreticiler ise yün lifleri ve çeşitli kompozit malzemelerden oluşan, sağlam yapılanmış bebek vücutları üretimini üstlenmiş görünmektedirler.

Bahsi geçen tarihlerde faaliyetini sürdürmekte olan The Fulper Pottery'nin ürettiği tam sırsız porselen bebeklere rastlamak mümkündür. Firma aslında farklı bir model olan Kewpies bebeklerle ünlüdür ancak bu bebeklerin bir kısmı sırsız porselen bir kısmı selüloid malzemeden yapılmıştır. Firmanın tam sırsız porselen bebeklerinin Amerikan yapımı olan başları bile kalıplı saçları ve oyulmuş/reklendirilmiş gözleri ile Alman bebeklerini anımsatmaktadır. Bunun yanı sıra peruklu ve cam gözlü modelleri de bulunmaktadır. Kimi bebeklerde Alman yapımı başlar kullanıldıysa da, kendi üretimleri olan porselen bebek başları (omuza kadar) da bulunmaktadır. Porselen bebek üretiminin 19. yüzyılda, Amerikalı seramikçiler tarafından kısa süredir sürdürülen bir faaliyet olması, özgün bir Amerikan tarzının oluşmadığı sonucunu düşündürmektedir.

Görsel 2.58. *The Fulper Pottery'e ait bir porselen bebek başı* (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 23.07.2019)

Görsel 2.59. *Almanya'da üretilmiş bir Kewpie sırsız porselen bebek* (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 23.07.2019)

Görsel 2.60'taki reklamda da görüldüğü gibi, bu bebeklerin satışa sunulduğu boyar yaklaşık 36-61 cm arasında değişmektedir. Yine aynı reklamda, “Sonunda Amerikan sırsız porselen bebekleri satın alabilirsiniz” yazmakla birlikte hemen altındaki açıklamada bebek başlarının savaş öncesi Alman üretimi olduğu belirtilmektedir.

Görsel 2.60. *The Fulper Pottery*’e ait bir porselen bebek reklamı (<https://www.amazon.com/> Erişim tarihi: 24.07.2019)

I. ve II. Dünya Savaşları arasındaki dönemde, Humpty Dumpty Bebek Hastanesi tarafından üretilmiş porselen bebekler de bulunmaktadır. Hastane, bebeklerin restorasyonunu yapmanın yanı sıra porselen bebekler de üretmiştir. İlk üretilenlerden biri, pekişmiş çini bebekler kısmında da bahsedilip saç modellerine göre adlandırılmış olan Jenny Lind modelinin bir kopyasıdır. Bu bebek beyaz ve pembe gibi farklı renklerde üretilip satışa sunulmuştur.

Görsel 2.61. *Humpty Dumpty Doll Hospital* üretimi bir Jenny Lind bebek (<https://tr.pinterest.com/> Erişim tarihi: 24.07.2019)

Yine bir Amerikan firması olan Horsman ise, illüstrasyon karakterlere duyulan ilgiden faydalanmıştır. Tam sırsız porselen olup yaklaşık 12 inç (30,48 cm) boyutlarına kadar ulaşabilen HEbee ve SHEbee bebekler, Charles Twelvetrees'in çizimlerinden hareketle tasarlanmış ve yaratılmıştır (theriaults.com).

Görsel 2.62. Charles Twelvetrees'e ait bir illüstrasyon (<https://www.etsy.com/> Erişim tarihi:24.07.2019)

Görsel 2.63. HEbee ve SHEbee bebekler (<https://www.ebay.com/> Erişim tarihi:24.07.2019)

Tam sırsız porselen HEbee ve SHEbee bebeklerin gövde ile bacak arasında ve gövde ile kol arasında basit birer eklemleri bulunmaktadır. Görsel 2.63'te gelinlik ve damatlık içindeki bebeklerin farklı giysili modelleri de satışa sunulmuştur. Ortak bir özellik olarak büyük bebek ayakkabıları giymektedirler; HEbee'nin ayakkabıları tüm modellerde mavi, SHEbee'ninkiler ise daima pembedir.

Göze çarpan bir diğer Amerikan bebeği de Happifats'tır. Borgfeldt markasına ait olan Happifats bebekler de tam sırsız porselendir ve görünümlerinin deforme oluşu dikkat çekmektedir. Küçük bir çifti temsil eden Happifats bebekler “John Martin’ın Kitabı” isimli çocuk dergisinde ve “Happifats Cookbook” isimli yemek kitabında illüstrasyon olarak da görülmektedir. Rastlanan örneklerde Borgfeldt markası adına Almanya’da üretilmiştir ibaresi yer almaktadır. Aynı zamanda bu bebekler, 1921 sonrasında Japon üreticiler tarafından da kopyalanmıştır.

Görsel 2.64. Happifats illüstrasyonları (<https://www.flickrriver.com/> Erişim tarihi: 24.07.2019)

Görsel 2.65. Erkek ve kız Happifats bebekler (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 24.07.2019)

Bir diğer dikkat çeken Amerikan bebek tasarımcısı ise Bye-Lo Baby ile Grace S. Putnam’dır. Putnam, bir çizgi karakteri temel almak veya süs amaçlı figürinler üretmek yerine gerçekçi bir oyuncak bebek yapmıştır. Heykeltraş Putnam, bu oyuncak bebek için üç günlük bir insan bebeği modellemiştir (thesprucecrafts.com). 1920’li yıllarda üretilen Bye-Lo bebeğin başının sırsız porselen, selüloid veya kompozit üretilmiş çeşitleri vardır. İncelenen çoğu tam sırsız porselen Bye-Lo bebek fotoğraflarında, bebeğin göğsünde “Bye-Lo Baby, Germany” yazan bir etiket bulunmaktadır.

Görsel 2.66. Bye-Lo bebek, giysili (<http://www.carolfoster.net/> Erişim tarihi: 24.07.2019)

Görsel 2.67. Bye-Lo bebek, göğsünde etiketi ile (<http://www.carytowndollsandbears.com/> Erişim tarihi: 24.07.2019)

Amerika gibi İngiltere de porselen bebek üretiminde Almanya ile rekabet edemeyip biraz geride kalmıştır. Savaş döneminde İngiltere'ye Alman yapımı oyuncakların girişi yasaklandığından İngiliz atölyeler/seramikçiler bebek yapımına girişmişlerdir (Gerwat-Clark, 1987). İngiliz bebekleri genel anlamda incelendiğinde ortak özellikleri narin olamayışlarıdır. İngiliz yapımı diğer porselen ürünler göz önüne alındığında bu zarafet eksikliği ilginç görünmekte ve İngiliz seramikçilerin çoğunlukla porselen kullanım eşyaları ve genel anlamda dekoratif eşyalarda iyi olup bebek ve figürin gibi detaylı işlerde ustalaşan yapımcılara sık rastlanmadığını düşündürmektedir. İngiliz porselen bebekleri çok kaba görünmeseler de Avrupa bebeklerinin zarafetini tam olarak yakalayamamışlardır.

Genel bakışta başları porselen olan bebeklerin vücutları kumaş ve dolgudan yapılmıştır. Kostümlerin biraz nostaljik olması dikkat çekmekte ve yetişkin zevkine uygun olduğu izlenimini vermektedir.

Porselen bebek üretiminde rastlanan yapımcılardan Goss & Co. pekişmiş çini, parian ve sırsız porselen bebekler üretmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra firma üretimi durdurmuştur (dollreference.com). Bebekler incelendiğinde hem bünye üzerinde renklendirilmiş göz hem de cam göz kullanıldığı görülmektedir; bazen sabit, bazen ise uyuyan göz (başın içinde hareket edebilen ve bebek yatay çevrildiğinde ters dönüp kapalı görünen gözler) takılmıştır. Ortak bir diğer noktaları, çoğunun ağzının hafif aralık ve

neredeyse hepsinin dudaklarının doğal ve geçişli tonlar yerine koyu bir kiremit/kırmızı tonuna boyanmış olmasıdır. Bebekler ustaca işlenmiş olsa da renkler kasvetli bir his uyandırmaktadır.

Görsel 2.68. Goss & Co. yapımı bir porselen bebeğin baş detayları (<https://dollreference.com/> Erişim tarihi: 28.07.2019)

Görsel 2.69. Goss & Co. yapımı porselen bebek (<https://tr.pinterest.com/> Erişim tarihi: 28.07.2019)

Bir diğer bilindik porselen bebek üreticisi Diamond Pottery Co.'dur ve üretimleri, diğer İngiliz bebeklerinin ortak özelliklerini taşımaktadır. Firmanın kendiliğinden pembe renkli bünye kullandığı ve et kalınlığının fazla tutulduğu bilinmektedir. Görsel 2.70'teki örnek soket sırsız porselen bebek başında bu özellikler gözlemlenebilmektedir.

Görsel 2.70. Diamond Pottery Co. yapımı bebek başları (<https://www.doeandhope.com/> Erişim tarihi: 28.07.2019)

Diamond Pottery Co., çağdaşı olan İngiliz firmalarının çoğundan farklı olarak tam sırsız porselen bebeklerin yanında kapalı ağızlı, uyuyabilen gözlü ve eklemli karakter bebekleri de yapmışlardır (King, 1977). Görsel 2.71.'deki Cecily adı verilen bebek bunlara bir örnektir. Yapım tarihi net olmamakla birlikte 1910-1930'lar arasına tarihlenen bebeğin boyanmasında bahsedilen renkler yine hakimdir, gözleri ise camdan yapılmıştır.

Görsel 2.71. *Diamond Pottery Co. yapımı bebeğin baş detayları*

Görsel 2.72. *Diamond Pottery Co. yapımı eklemli bebek (<https://www.worthpoint.com/> Erişim tarihi: 28.07.2019)*

Diamond Pottery Co.'ya ait genellikle sert porselen ürünlere rastlanmaktadır. Bebek başlarının bazıları soket, bazıları omuzlarıyla birlikte üretilmişlerdir. Gözlenen örneklerin genel özelliklerinde yine boyamanın incelikle yapılması fakat kasvetli/uygun olmayan renkler seçilmesi göze çarpmaktadır.

Bir başka İngiliz firması olan S. Hancock & Sons'a ait "Fums Up!" adı verilmiş bir tam sırsız porselen bebek aşağıda görülmektedir. Alman ve Fransız bebeklerinin küçük olanlarında ve özellikle yarım sırsız porselen ya da yalnızca pekişmiş çini bebek başı olarak üretilenlerinin zaman zaman iğne tutucu olarak kullanımına rastlanmaktadır. Benzer bir kullanım bu İngiliz örnekte de söz konusudur. Bebeğin boyutları oldukça küçük olup, iğne tutucu olarak kullanılmıştır.

Görsel 2.73. S. Hancock & Sons yapımı tam sırsız porselen bebek (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 28.07.2019)

Yine bir İngiliz markası olan G. D. Green'in de bebek üretiminde adı geçmektedir. Aynı zamanda bu firma, bir renklendirme yönteminin patentini elinde bulundurmaktadır: gomalak, reçine, uygun bir çözücü ve renklendiriciden oluşan karışımın, bünyeye püskürterek uygulanmasıyla boyama tamamlanmakta ve boyanın sabitlenmesi için pişirime ihtiyaç duyulmamaktadır (King, 1977). Ne yazık ki firmaya ait bir bebeği veya bu işlemin sürecini gösteren bir görsele ulaşılammıştır.

2.2.3. Uzakdoğu bebekleri

Genel anlamda bebek kültürü Uzakdoğu'da oldukça gelişmiştir. Bebeklerle ilgili pek çok geleneği olan Japonya, çok sayıda iyi zanaatkar geliştirmiştir. Aynı doğrultuda bu bebekleri hediye olarak veya sergileme amacıyla satın alabilecek bir kitle de oluşmuş olsa gerek ki, bebek ile ilgili kutlamalar, adetler, festivaller varlığını sürdürmüştür.

Japonya'da mart ayında kutlanan bebek festivali Hinamatsuri, bu kültürel yansımanın önemli bir örneğidir. Festival kız çocuklarına atfedilmiştir. El yapımı seramik bebekler, Hinadan adı verilen kırmızı halı ile kaplı basamaklar üzerinde sergilenmektedir. Sergi düzenlenmesinde imparatorluk ailesini temsil eden kadın ohinasama ve erkek odairisama figürleri en üstteki basamakta yer almaktadır. Sırayla saray halkının diğer üyelerini ve müzisyenleri temsil eden bebekler yerleştirilmekte, bebekler ve tören süslemelerinin tamamına bir düzenek halinde Hinakazari adı verilmektedir (nippon.com).

Görsel 2.74. Bir Hinamatsuri sergilemesi (<https://www.tsunagujapan.com/> Erişim tarihi: 05.09.2019)

Çin'deki bebek kültürünün ilginç yanı ise, bebeklere neredeyse büyümlü bir anlam yüklenmesidir. Neredeyse her kültürde olduğu gibi mezar figürlerine, ritüel bebeklerine ve tılsım anlamı yüklenmiş bebeklere Çin kültüründe de rastlanmaktadır. Fakat Çin'den oyuncak bağlamında günümüze ulaşabilen çok az örnek olması, bebeklerin oyuncak olarak görülmesinin yaygın olmadığını düşündürmektedir. Bu varsayımı destekler nitelikte bir gerçek de hem Korece hem de Çince'de bebek kelimesinin idol ve fetiş kelimeleri ile aynı kökten gelmesidir (King, 1977).

Çin'de 18.-19. yüzyıla tarihlenen oyuncak olması amacıyla üretilmiş çoğu bebeğin görselleri incelendiğinde kompozit malzemeden yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Kağıt hamurundan yapılmış gösterişli ve güzel giyimli Çin Opera Bebeği adı verilen bebeklere sıkça rastlanmaktadır. Porselen kullanılan Çinli bebek veya çocuk figürleri de bulunmakla beraber bunların önemli kısmının ya üretici bilgisine ulaşılammakta ya da Avrupa yapımı karakter bebekleri olduğu görülmektedir. Yine de üreticisi bilinmeyen ve yaklaşık 1940'lara tarihlenen iki Çinli sırsız porselen bebek, Görsel 2.75'te yer almaktadır. Gözleri tamamen siyah camdan yapılmıştır ve erkek bebeğin kol hareketinden büyük olasılıkla eklemli bebekler olduğu anlaşılmaktadır.

Görsel 2.75. Çinli sırsız porselen bebekler (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 05.09.2019)

Her kültürde olduğu gibi Çin bebeklerinde de ahşap, kağıt, seramik ve kumaş sıklıkla kullanılmıştır. Güncel örneklerde de dünya genelinde olduğu gibi plastik kullanımı oldukça geçerlidir. El yapımı eski bebekler bulunmakla birlikte adına ulaşılabilen pek çok Çin firmasının etkin olduğu tarihlerin en erkeninin 19. yüzyıl sonu olduğu görülmektedir. Bu da bebek üretiminde endüstrileşmenin Avrupa ülkelerine kıyasla geç başladığı sonucunu göstermektedir. Ne yazık ki Çinli bebek üreticilerinin isimlerine ulaşılabilse de ya Avrupa ortaklı oldukları görülmüş ya da ahşap, plastik gibi porselen dışı üretim yapan firmalara rastlanmıştır. Japonya hariç Asya ülkelerinin çoğunda karşılaşıldığı gibi, bir Çin firması üretimi olduğu kesin olan porselen bebek görseli elde edilememiştir.

Japon kültüründe, törensel amaç taşıyan bebeklerin çoğu Edo döneminde, yani 17.-19. yüzyıllar arasında gelişmekle beraber çok sayıda bebek çeşidi bulunmaktadır. Hina, Kintaro, Kimekami, Bunraku kuklası, Kokeshi, Daruma gibi çeşitlerin her birinin amacı farklıdır. Örneğin Hoko bebekleri anneyi ve anne karnındaki bebeği koruması inancıyla hamile kadınlara verilmektedir. Adı geçen çoğu bebeğin ana malzemesi ahşap, kumaş, kağıt ve kağıt hamurudur.

Porselen, ahşap veya “gofun” adı verilen istiridye kabuğu karışım malzemelerden yapılabilen Gosho bebekleri ise yuvarlak hatlara sahip bir bebek şeklindedir ve erkek açısından doğurganlığı sembolize etmektedir. Gosho bebeklerin daha çok hediye amaçlı kullanıldığı bilinmektedir (people.clas.ufl.edu).

Görsel 2.76. İki Gosho bebeği (<https://people.clas.ufl.edu/> Erişim tarihi: 05.09.2019)

Bebek yapımının, çok yaygın bir bebek kültürü olsa da Japonya’da uzun yıllar boyunca aile içinde aktarılan bir zanaat olarak kalıp, kayda değer oranda endüstrileşmediği görülmektedir. Yine de bazı bölgeler, bazı bebek türlerinde daha ön planda gibi görünmektedir. Örneğin, Tokyo’da metal kullanımı öne çıkarken kağıt bebekler Osaka’da yaygınlaşmıştır, porselen bebekler ise Kyoto ve Fukuoka’da göze çarpmaktadır (King, 1977).

Uzakdoğu, porselen üretimi denince ilk akla gelen coğrafyalardan biri olsa dahi, bebek kültürü araştırıldığında yukarıda sözü edilen farklı materyallerden bebeklerin daha fazla yer tuttuğu izlenimi edinilmektedir. Porselen bebekler olarak detaylandırıldığında ise, özellikle Dünya Savaşları arasındaki dönemde Avrupa tarzı çok sayıda bebeğe ulaşılmaktadır.

Savaş döneminde Alman üretimi bebekler piyasada gerilediği zamanlarda rekabet kolaylaşmış, bu durumu tıpkı Amerikan üreticiler gibi Japon üreticiler de değerlendirmiştir. 1891’de yürürlüğe giren bir yasaya göre Japonya’dan ihraç edilen porselen ürünlerin üzerinde ve erken dönem Avrupa tipi bebeklerin gövdesinde “yükselen güneşin ülkesi” anlamına gelen “Nippon” veya “foreign (yabancı)” ibaresi yer alırken 1921’den sonra üretilenlerde “Japan” yazılması zorunlu tutulmuştur (Lau, 1995). Görsel 2.77’deki bebek japon yapımı bir tam sırsız porselen bebedir, teni yanaklar, göz ve dudak hariç beyaz ve sırsız bırakılmıştır. Kolları eklemlidir ve sırtında “Nippon” ibaresi kolaylıkla okunabilmektedir.

Görsel 2.77. Japon yapımı bir tam sırsız porselen bebek

Görsel 2.78. Aynı Japon yapımı bebeğin Nippon damgası (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 05.09.2019)

Bebekler incelendiğinde kalitenin oldukça değişken olduğu göze çarpmaktadır. Bazı bebekler gayet iyi modellenmişken, kimileri başarısız birer taklit gibi görünmektedirler. Özellikle gözlerdeki farklılık kolaylıkla anlaşılabilmektedir. Hatta Morimura Brothers isimli bir Japon ihracatçının doğrudan Avrupa bebeklerini kopyaladığı ve bu kopyaların çoğunlukla Amerika'daki firmalara gönderildiği, Amerikan firmaları tarafından pazarlandığı görülmektedir.

Japon yapımı porselen bebeklerin de daha önce bahsedilenler gibi çok çeşitli boyutlarda, farklı çamurlar ve teknikler kullanılarak, tam sırsız porselen ve yarım sırsız porselen olarak, kimi zaman modellenmiş giysili ve saçlı, kimi zamansa kumaş giysili ve peruklu üretildikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Markası genellikle bebeğin sırtında, ensesinde veya ayağının altında görülebilmektedir.

Görsel 2.79. Morimura Brothers'a ait Nippon bebek (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 05.09.2019)

Antiques & Collecting Magazine isimli dergide de yer alan bir alıntıya göre 1917 yılına ait “Playthings” in ekim sayısında, Japonların Avrupa tipi bebek üretiminde karşılaştıkları zorluklara şöyle yer verilmektedir:

“...Bunlardan en zorlarından biri, gerçek Avrupalı bebek ifadesinin yakalanabilmesi açısından modelleme idi. Gerçek model önünde olmasına rağmen Japon zanaatkar, ırkının doğal içgüdüsünün etkisi altında kalarak bebeklerin yüzüne bir miktar Asyatik ifade vermeye devam etti. Japonlarda karakteristik bir özellik olan sonsuz sabrın ardından mükemmel röprodüksiyon sağlandı.” (Lau, 1995)

Yukarıdaki alıntıda bahsedildiği gibi gözlerdeki işçiliğin tam olarak Avrupa bebeklerinin kopyası olmadığı, Görsel 2.79’da gözlemlenebilmektedir.

Nippon karakter bebeklerinin çoğunun gövdesi kompozit olmakta, bazı gövdeler ise kompozit görünümüne benzeyip aslında ufalanmış istiridye kabuklarından yapılmıştır (Lau, 1995). Bu malzemeye “gofun” adı verilmektedir.

Görsel 2.80. Gofun ile yapılmış bebek, perukları ile (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 05.09.2019)

Morimura Brothers, özgün bebekler de üretmiş olsa da çoğu zaman replika bebek üretiminde ilk üreticilerden olup ön planda durmaktadır. Morimura Bisque Dolls adı altındaki bebekleri üretmek için 1917’de Nippon Gangu Company (Japon Oyuncak Şirketi)’i kurmuştur. (Lau, 1995). Başka Avrupa tipi porselen bebek üreticileri arasında Yamato Importing Co. ve Tajimi Co. göze çarpmaktadır. Yamato Importing firmasına ait cam gözlü ve insan saçından yapılmış peruklu bir porselen bebek, Görsel 2.81’de görülmektedir. Bu bebeklerin pek çoğu, karakter bebekleri sınıfında da

değerlendirilebilmektedir. Bunun yanı sıra başka hangi firmaların karakter bebekleri ürettiğine dair çok az bilgiye ulaşılabilmektedir.

Görsel 2.81. Yamato Importing firmasına ait bir porselen bebek

Görsel 2.82. Porselen bebeğin ensesindeki üretici damgası (<https://www.ripleyauctions.com/> Erişim tarihi: 05.09.2019)

Replikası üretilen ilk karakter bebekleri arasında Baby Ella, Baby Rose, First Prize Baby isimli bebekler sıralanmaktadır. Bu replikaların üreticisi olan Morimura Brothers, aynı zamanda Queue San Baby isimli replika olmayan özgün bir Japon bebeği de üretmiştir. Tam sırsız porselen ve sadece kolları eklemli olan Queue San Baby bebeklerin bir örneği Görsel 2.83’te görülmektedir. Bebeklerin duruşu ve saçları değişebilmektedir. Yüzücü bonesi takmış örneklerine de rastlanmıştır. Bebeklerin göğsünde görseldeki gibi “Queue San Baby” yazan birer etiket bulunmaktadır. Yine aynı üreticiye ait Kidolyn isimli bebeğin özelliği ise kalça, kol ve dizlerinin eklemli olmasıdır. Diğer bir bebek yapımcısı olan Tajimi Co. ise genellikle sırsız porselen başlı, hareketli gözlü ve hareketli uzuvlu, tiftik peruklu yapılmış Baby Lucy adındaki bebeğin üreticisidir.

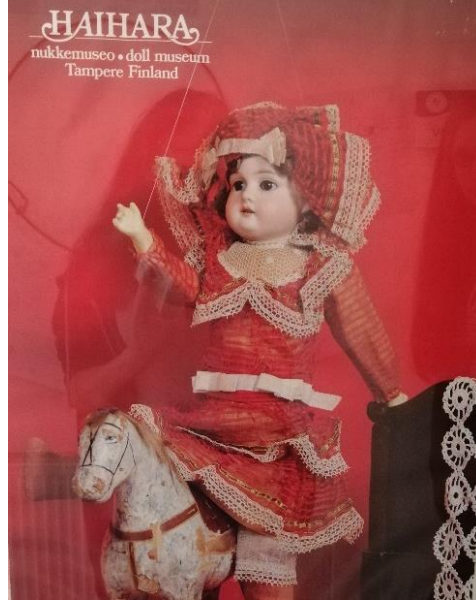
Görsel 2.83. Queue San Baby adlı bebek, yaklaşık 1910, Nippon dönemi

(<https://www.liveauctioneers.com/> Erişim tarihi: 05.09.2019)

Savaş sonrası Almanya'nın porselen bebeklerinin uluslararası dağıtımına geri dönmesiyle artan rekabet, Japon porselen bebeklerinin ve karakter bebeklerinin kısa ömürlü olmasına sebep olmuştur.

2.2.4. Diğer coğrafyalara ait porselen bebekler

Bebeklerin tüm dünya kültüründe yer aldığı ve çeşitli amaçlarla üretildiği bilinmektedir. İster el yapımı, ister endüstri ürünü olsun hemen hemen her ülkeden bebeğe rastlanmaktadır. Malzemeleri çeşitlilik gösteren bebeklerden porselen olanlarının ise en detaylı ve ustaca örneklerinin Almanya ve Fransa'dan çıktığı sonucuna varılabilmektedir. Bu ülkelerin yanı sıra, önceki bölümlerde bahsedildiği gibi hem Amerika hem Asya ülkelerinde porselen bebek üretimine dair bilgiler edinilebilmektedir. Pek çok ülkede üretilmiş olsa da, önceki bölümlerde adı geçen coğrafyalar dışında porselen bebeklerin tüm dünyada dikkate değer ölçüde yaygınlaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Porselen bebeklerin yaygınlaştığı diğer bazı ülkeler hakkında ise yeterli yazılı kaynağa ulaşılamadığı için bahsi geçen ülkelerden örnekler bu çalışmada, “Diğer coğrafyalara ait porselen bebekler” başlığı altında toplanmıştır.

Görsel 2.84.: *Finlandiya'dan bir bebek müzesi afişindeki bebek, Ankara Üniversitesi Oyuncak Müzesi, Begüm Manav kişisel arşiv*

Bulunduğu coğrafya dolayısıyla porselen bebek örneklerine Hollanda'da rastlanabilmektedir. Hollanda yapımı sırsız porselen başlı, peruklu bebekler bulunsa da Alman ve Fransız bebeklerinin tarzından büyük bir farkı yoktur. Görsel 2.85'teki bebek ise Hollanda'dan olup pekişmiş çini bebeklere bir örnektir, başı ve uzuvları porselenden yapılmış, gövdesi ise kumaştır. Ayakkabılarında delftware³ işçiliği göze çarpmaktadır. Üretici bilgilerine ve yapım tarihine ulaşamamıştır.

Görsel 2.85. *Hollanda yapımı bir porselen bebek (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 05.09.2019)*

³16. yüzyılın sonlarından bu yana Hollanda'da üretilen earthenware ürünler. İlk örnekleri İtalyan mayolikas tarzında boyanmış ve Hollanda mayolikas adını almıştır. 17. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Ming Hanedanı döneminin mavi beyaz Çin porselenlerinin Hollanda'ya getirilmesinin etkisi altında kalmıştır (britannica.com).

Belçikalı De Fuisseaux firmasına ait bir porselen karakter bebeği ise Görsel 2.86’da yer almaktadır. Ülkesine has özgün bir tarzı olmamakla birlikte genel anlamda Avrupa bebeklerindeki özellikler bu bebekte de göze çarpmaktadır. Başsırsız porselen, vücudu kumaş, el ve kolları ise kompozittir.

Görsel 2.86. Belçika yapımı bir porselen bebek (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 05.09.2019)

Yine Alman ve Fransız bebeklerine benzerliğiyle dikkat çeken bir diğer bebek örneği de İtalyan Belombre’ye ait porselen bebektir. İlginç olan özelliği ise gözlerinin camdan yapılmamış veya porselen üzerine boyanmamış olmasıdır. Bebek uyur halde, gözleri kapalı modellenmiş ve sadece kirpikleri çizilmiştir. Gösterişli giysileri viktoryan döneme ait gibi görünse de yapım tarihine ulaşılamamaktadır.

Görsel 2.87. İtalyan Belombre yapımı bir porselen bebek (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 05.09.2019)

Görsel 2.88’de ise Macar üretimi bir porselen bebek bulunmaktadır. Karton kutusunun üzerinde “Made in Hungary” damgası bulunan bebeğin üreticisi ve yapım yılı hakkında bir bilgi yoktur. Geleneksel kıyafetleri içinde görülmektedir. Tam sırsız porselen ve kolları eklemlidir. Bebeğin boyutları yalnızca yaklaşık dört santimetredir.

Görsel 2.88. Macaristan yapımı bir porselen bebek (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 05.09.2019)

Ahşap matruşka bebekleriyle ünlü Rusya’da matruşka bebeklerin yanı sıra kumaş bebeklere de sıkça rastlanmaktadır. Kumaş bebeklerin özel bir türü ise beline kadar porselen bebek, altı ise genişçe kalın kumaştan bir etekten oluşan ve belinden altı olmayan bebeklerdir. Bu bebekler çaydanlıkların üzerine konup etek kısmı çaydanlığa örtülmekte, böylece çayın sıcaklığını koruması amaçlanmaktadır. Görsel 2.89’da ise Rus Duneav firmasının üretimi olan porselen bebekler görülmektedir. Geleneksel giysiler içindeki bebeklerin gözleri camdan yapılmıştır.

Görsel 2.89. Rus Duneav yapımı iki porselen bebek (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 05.09.2019)

Görsel 2.90’da yine bir Rus firması olan Shraer and Fingergut’a ait porselen bebek bulunmaktadır. 19. yüzyılın sonlarına tarihlenen bebeğin üretim yeri muhtemelen Polonya olup, ülke 1917’ye kadar Rus İmparatorluğu’na dahil olduğundan Polonya/Rusya olarak belirtilmiştir. Görsel 2.91’deki bebek ise Ankara Üniversitesi Oyuncak Müzesi’nde bulunmaktadır. Rus yapımı olan bebeğin üreticisi bilinmeyip, “Rus geleneksel kıyafetli vitrin bebeği” olarak isimlendirilmiştir.

Görsel 2.90. Shraer and Fingergut yapımı bir porselen bebek (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 05.09.2019)

Görsel 2.91. Bir Rus vitrin bebeği, Ankara Üniversitesi Oyuncak Müzesi, Begüm Manav kişisel arşiv

Daha önce de bahsedildiği gibi tüm ülkelere ait çeşitli materyallerden bebek örnekleri bulunsa da porselen bebekler her ülkede yaygınlaşmış durumda değildir. Diğer ülkelerde bebek kültürü ve özellikle porselen bebeklerden örnekler araştırıldığında anlam karışıklığına yol açan örneklerle ulaşılmaktadır. Bu konuda ilginç bir örnek Madame Alexander bebekleridir. Çoğunlukla plastikten üretilmiş olup porselen bebekler başlığı altında incelenemeyecek olsa da ilgi çekici kısmı, pek çok milletten kız çocukları figürlerinin bu bebekler arasında yer alıyor olmasıdır. Amerika yapımı olan Madame Alexander bebeklerin İtalyan, Afrikalı, Hintli, Rus ve İsrailli olanları ile karşılaşılmıştır. Yüz hatları aslında birbirinin aynısı olan bebekler ait oldukları ülkeye özgü aksesuarlar ve o milletin geleneksel giysileri içinde ve ülkenin adı ile adlandırılarak sunulmaktadır.

Karmaşa yaratan unsurlardan biri de yapımcısı belli olmayan bebeklerdir. Örneğin pek çok Afrikalı temsili bebek bulunmakta fakat üretici bilgisi edinilemediği için hangi ülkeden çıktığı bilinmemektedir. Kimi Avrupalı veya Uzakdoğulu üreticiler Afrikalı veya başka milletlerden bebekleri de birer seri gibi üretmiş ve satışa sunmuştur.

2.2.5. Türk kültüründe bebek ve porselen bebek

Dünyada olduğu gibi Türk kültüründe de bebekler, materyali ne olursa olsun ihtiyaçlar doğrultusunda kendi içinde evrim geçirmiştir. Ahşap, pişmiş toprak, metal, kumaş, deri, kemik gibi malzemelerden yapılmış bebek örneklerine Anadolu coğrafyasında da rastlanmaktadır. Arkeolojik araştırmalar sonucu ele geçen pişmiş toprak heykelcikler, tam anlamıyla bebek olarak nitelendirilmeyip biblo, idol, figürin gibi isimlerle anılıyor olsa da birer minyatür insan figürü olmaları sebebiyle bebeklere benzerler. Bu heykelciklerin dini amaçlarla ve çeşitli ritüeller esnasında kullanıldığı bilinmektedir.

Görsel 2.92. *İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan oyuncak bebek bacakları*
(<https://www.turkeycentral.com/> Erişim tarihi: 03.02.2020)

Kimi bebekler ise tarihte bir nevi “ölü hediyesi” olarak nitelendirilmektedir. Çanakkale'nin Biga ilçesinde bulunan Parion antik kentinde yapılan kazılarda çocuk mezarlarında bu hediyelerin örnekleri bulunmuş, kız çocuk mezarlarında genellikle kadın figürlerine rastlanmıştır. Bu mezar oyuncaklarının çoğunun taş ve kemikten olduğu belirtilmektedir (aktuelarkeoloji.com.tr). Görsel 2.93'te görülen minyatür atlar ise Karaman'da Gökçeseki antik bölgesinde bulunmuştur, benzer şekilde bu atların da mezar hediyesi veya oyuncak olduğu düşünülmektedir.

Görsel 2.93. *Gökçeşeki’deki arkeolojik çalışmalarda bulunan pişmiş toprak minyatür at figürleri*
(<http://www.hurriyetdailynews.com/> Erişim tarihi: 03.02.2020)

İnsan figürünün yanında hayvan figürleri ve günlük kullanım eşyalarının da pişmiş topraktan minyatürleri bulunmakta; bu durum da çocuklar için oyun kavramının bir eğlence unsuru oluşunun yanı sıra, yetişkin hayatının bir taklidi olma özelliğini bir kez daha göstermektedir.

11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan Divan-ü Lügat-it Türk’te “kız çocuklarının insan suretinde yaparak oynadıkları bebek, kukla” anlamına gelen “kudhurçuk” kelimesine yer verilmektedir, bu durum bebeklerin İslamiyet sonrasında da kız çocukları tarafından kullanıldığı sonucunu akla getirmektedir (Atalay, 1985’ten aktaran Begiç, 2016). Türklerin Anadolu’ya yerleşmeleri sonrasında Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde oyuncak yapımının zanaatkarlar tarafından sürdürüldüğü bilinmektedir (Önder, (1986)’den aktaran Begiç, 2016).

Her ne kadar zanaatkarlar tarafından üretilen bebeklere rastlansa da Türk kültüründe evlerde, ebeveynlerin oyuncak bebek yapmasının epey yaygın olduğu görülmektedir. Yakın tarihte Türk kültüründeki oyuncak bebekler arasında bez bebekler büyük yer tutmaktadır. Bez bebekler oyuncak olması amacıyla yapılmanın yanı sıra, folklorik özellikler de taşımaktadır. Bez bebeklerin folklorik özelliği, turizmin hem yurt içinde hem de yurt dışında gelişmesi ile ön plana çıkmaktadır. Yöresel kıyafetleri ile bu bebekler hediyelik eşya niteliği kazanmıştır. Resimlerde görülen bez bebeklerin kimileri baş da dahil olmak üzere bezden yapılmıştır. Fakat plastik bebeklerin dünya genelinde

yaygınlaşmasının izleri Türkiye’deki bebeklerde de görülmektedir. Plastik hazır bebeklere yöresel giysiler giydirilmesine sıklıkla rastlanmaktadır.

Görsel 2.94. Türk yapımı bez bebekler yöresel giysileriyle, Ankara Üniversitesi Oyuncak Müzesi, Begüm Manav kişisel arşiv

Görsel 2.95. Türk yapımı bez bebekler ve bebek eşyaları, Ankara Üniversitesi Oyuncak Müzesi, Begüm Manav kişisel arşiv

Kimi kültürlerde hediyelik eşya olarak değerlendirilen bebekler, birer sembol haline gelmişlerdir. Bazı Avrupa ülkelerinin porselen bebekleri, Japonya’nın Hinamatsuri ve Kokeshi bebekleri ile Rusya’nın matruşka bebekleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Fakat Türkiye’de bez (veya herhangi bir materyalden yapılmış) bebeklerin bu denli sembolleşmediği görülmektedir.

Bez bebeklerin bir kültürel sembol haline getirilmesi çabasının en net örneği Elif Bebek Projesi’dir. Projede Türkiye’ye has, Türk kadınının fiziksel özelliklerini ve giyimini yansıtan bir bebek üretilmesi hedef alınmıştır. Trabzon, Antalya, Ankara ve

İstanbul'daki Olgunlaşma Enstitüleri iş birliği ile bebeklerin tasarım ve üretim süreci 2009 yılında başlatılmıştır (Teke, 2019).

Görsel 2.96. Elif Bebek örnekleri (<http://sabanciolgunlasma.meb.k12.tr/> Erişim tarihi: 03.02.2020)

Bebekler kompozit yapıda olup kitre (Gevenden çıkarılan bir zamk türü, kestere. (tdk.gov.tr)) ve polyesterden oluşmaktadır. Yüz boyamaları, giysileri, aksesuar ve takıları ile bebekler birbirinden farklılaştırılmış, yirmi çeşit bebek üretilmiştir. En başta Barbie bebekler gibi hazır örneklerden yola çıkılıp anatomik özellikleri Türk kadınına benzeyecek şekilde geliştirilmiş, kalça ve göğüsleri farklılaştırılmıştır. Proje 2009 yılının sonlarına doğru gerçekleştirilmiş ve Elif Bebek'ler “yeni kültür elçisi” olarak değerlendirilmiştir (Teke, 2019).

Türkiye’de bebek kültüründe bez bebeklerin yanında kitre bebeklerden de söz etmek gerekmektedir. Kitre bebeklerin yapımında temel malzemeler, pamuk ve kitredir. Geven adında dikenli bir çalıdan çıkarılan kitre, su ile seyreltilerek bir çeşit zamk elde edilir. İlk kitre bebek sanatçısı aynı zamanda ressam da olan Zehra Müfit Saner’dir. Kızılay’ın Türkiye’de düzenlediği ilk uluslararası bebek sergisi ve yarışmasında 20 farklı ülkeden katılımcıların arasından Saner’in kitre bebeği birinci seçilmiş, Saner’in ardından bu geleneği öğrencisi olan Nimet Sanlıman devam ettirmiştir (ismek.ist). Sanlıman ile Saner birlikte çeşitli sergilerde yer almış, 1955’te ise Sanlıman Beyoğlu’nda ilk kişisel bebek sergisini açmıştır.

Görsel 2.97. Zehra Müfit Saner'e ait bir kitre bebek (<http://kitrebebekyaraticisi-zehramufitsaner.blogspot.com/> Erişim tarihi: 03.02.2020)

Kitre bebek yapımında önce farklı tellerden konstrüksiyon oluşturulmaktadır. Gövde, baş/boyun için kalın tel, el ve parmaklar gibi oldukça küçük detaylar için ince tel ile iskelet hazırlanıp üzerine pamuk sarılmaktadır. Sarılan pamuk kitre ile kaplanmakta, bu kitre tabakası hem yapıştırıcı hem sertleştirici bir malzeme görevi görmektedir. Pamuk ve kitre tabakaları, istenen form elde edilene kadar tekrar üst üste uygulanmaktadır. El ve ayaklar hazırlandıktan sonra baş ve gövde ile birleştirilmektedir. Kitre bebeklerin çoğu belirli bir tema üzerine yapılmakta olduğundan, kuruyup boyanan bebek temaya uygun kostüm ile giydirilmektedir. “Sıradışı” isimli belgesel dizinin bir bölümünde konuk edilen Nimet Sanlıman, kitre ve pamuğun detaylı şekillendirmeye ve cilde benzer doku oluşturmaya elverişli olduğunu söylemekte, bir kitre bebek sanatçısının şekillendirmede olduğu kadar kostüm, ayakkabı ve aksesuar yapımında da donanımlı olmasının gerekliliğinden bahsetmektedir.

Görsel 2.98. *Nimet Sanlıman'a ait bir bebek kompozisyonundan detay (<https://www.biyografya.com/>
Erişim tarihi: 03.02.2020)*

Bahsi geçen bez ve kitre bebekler ön plana çıkmakla beraber ahşap, metal gibi malzemelerden oyuncak bebeklerle karşılaşmakta fakat Türk kültüründe porselen bebeklerin dikkate değer bir yer edinemediği görülmektedir. Türkiye'deki porselen bebekleri gözlemlemek amacıyla Ankara Üniversitesi Oyuncak Müzesi, İzmir Ümran Baradan Oyun ve Oyuncak Müzesi ve İstanbul Oyuncak Müzesi ziyaret edilmiştir. Buralardaki porselen bebek koleksiyonlarının incelenmesi sonucunda, Türkiye'de yakın geçmişten itibaren evlere girmeye başlayan porselen bebeklerin üretim yerlerinin farklı ülkeler olduğu izlenimi edinilmektedir. İzmir ve İstanbul'daki bebeklerin çoğunun yeterli düzeyde açıklayıcı birer künyesi bulunmaması sebebiyle bu bebeklerin ait olduğu ülkeler, dönemleri ve malzemeleri konusunda çok net bir bilgiye ulaşılamamış, gözlemlerle yetinilmiştir. Ankara Üniversitesi Oyuncak Müzesi'ndeki örneklerle dair bir nebze daha fazla bilgiye sahip olunabilmektedir. Fakat buradaki bebeklerin de Türk olanlarının genellikle geleneksel, el yapımı bez bebekler olduğu görülmüştür. Gözlemlenen bez bebekler el yapımı olup çeşitli yörelerin yine el yapımı giysileri ile sergilenirken plastik birkaç bebekle de karşılaşmıştır. İthal porselen bebeklerin çoğu Türk kültüründe, Avrupa'da da zaman zaman olduğu gibi süs eşyası ve bir koleksiyon nesnesi olarak yer bulmaktadır.

Görsel 2.99. Alman yapımı porselen bebek, İstanbul Oyuncak Müzesi, Begüm Manav kişisel arşiv

Görsel 2.100. Çin yapımı porselen bebek, İstanbul Oyuncak Müzesi, Begüm Manav kişisel arşiv

Bunun yanında İstanbul Oyuncak Müzesi’nde “Yabancı oyuncaklarda Türkiye imajı” başlığı altında bir vitrinde, yurtdışından Türkiye izlenimleri içeren bazı oyuncaklarla karşılaşmıştır. Bunlardan bazıları 1920 yılına tarihlenen Alman yapımı Türk askeri oyuncakları, 1950 yılına tarihlenen Japon ve Amerikan yapımı oyuncaklardır. Malzemeleri hakkında bir künye bilgisi bulunmayan oyuncaklardan Alman ve Japon yapımı olanların porselen olmadığı anlaşılrsa da Amerikan yapımı, yöresel giysili bebek için gözleme dayalı olarak net bir kanıya varılamamaktadır. Bahsi geçen oyuncaklar Görsel 2.101’de yer almaktadır.

Görsel 2.101. Yabancıların Türkiye izlenimlerini içeren oyuncaklar, İstanbul Oyuncak Müzesi, Begüm Manav kişisel arşiv

2.3. Porselen bebek evleri ve eşyaları

Porselen bebeklerin yapımında kullanılan çamurun niteliği, uygulamada izlenen yöntemler, vücut parçaları gibi özellikler nasıl değişebiliyorsa boyutları da aynı şekilde değişkenlik göstermektedir. Küçük boyutlardaki bebekler için bebek evleri de bulunmaktadır. Bunların bazıları çok katlı, gösterişli ve çok odalı evler iken bazıları ise sadece dekor şeklinde üç yanı kapalı, tek bir odadan ibarettir. Bazıları aşırı derecede detaylı olan eşyaları ile bebek evleri adeta yaşıyor gibidir, dönemin küçük bir kopyası niteliğini taşımaktadır. Neredeyse canlı görünen bu evler birer mikrokozmos yaratmaktadır. Bebek evlerinin bir oyuncak olmasından da öte özelliği, yüzyıllar boyu süregelen mimariyi ve aslında yaşam tarzını yansıtmasından gelmektedir.

Bu küçücük kopyaların ilgi çekici güzelliğini şair A. C. Benson şu sözlerle anlatmıştır:

“Küçüklükte harika bir güzellik vardır. Tasarımın, rengin ve efektin tüm cazibesini bir araya getirir, çünkü kombinasyonlar ve yan yana bulunmalarla çok daha fazlasını görebilirsiniz. Sonra, gerçek boyutlu şeyleri görmekten ayrı tutulamayan lekeler ve küçük deformasyonlar da kaybolur; sonuç hem gözü hem de zihni memnun eden dokunun yakınlığı ve inceliğidir. Gulliver’in Seyahatleri’ni okuyan biri Lilliput halkının ve binalarının ne kadar zarif ve güzel olduğunu, öte yandan Brobdingnag’ın büyüteç etkisinin ne kadar kaba ve çirkin olduğunu fark eder.” (A. C. Benson’dan aktaran Jacobs, 1965)

Karşılaşılan örnekler doğrultusunda bebek evlerinin çok derin bir geçmişi olmadığı düşünülse de aksini gösteren kanıtlar bulunmaktadır. Önce Antik Mısır uygarlığından, sonra Yunan ve Roma uygarlıklarından kalan bazı minyatür ev eşyaları, bunların birer bebek evine ait olabileceklerini düşündürmektedir. 1948 yılında British Museum’da düzenlenen bir Yunan ve Roma oyuncakları sergisinde bronz ve seramik minyatür oyuncaklara yer verildiği bilinmektedir. İlginç kısım ise bu minyatür tabak, çanak, yatak, lamba gibi eşyaların çoğunun bildiğimiz bebek evlerinde kullanılan orantılara sahip oluşudur (Jacobs, 1965). Küçük ev eşyaları günümüze kadar gelebildiyse de antik zamanlardan kalma bir bebek evi bulunduğuna dair bilgiye ulaşılammıştır.

Bebek evlerinin bir türü, büyük ve çok odalı olup dolap (cabinet) tipi olarak isimlendirilmektedir. Dolap tipi evlerin oldukça büyük bir örneği Görsel 2.103.’te yer almaktadır. Sekiz odalı ve tüm odaları eşyalı bu bebek evinin yüksekliği bir metrenin üzerindedir. Yapım yılı ve ülkesi, künye eksikliğinden ötürü bilinmemektedir.

Görsel 2.102. Dolap tipi bir bebek evi, İstanbul Oyuncak Müzesi, Begüm Manav kişisel arşiv

Bunun dışında yine birden fazla odalı, daha küçük boyutlu ve ön cephesi kutu gibi açılabilen kapaklı bebek evleri veya içi hiç açılmayan bebek evleri bulunmaktadır. Hiç açılmayanlar genellikle daha dekoratif amaçlıdır. Görsel 2.103'teki yaklaşık 50 santimetre boyundaki bebek evi, perdelerinden aynasına kadar tüm eşyalarıyla görülmektedir.

Görsel 2.103. Açılabilen bir bebek evi, 19. yüzyıl (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 11.10.2019)

Bebek evi tipinde dükkanlara, hastanelere, kütüphanelere hatta kiliselere de rastlanmaktadır. Aşağıdaki örnekte açılmayan ahşap bir bebek evi/dükkan görülmektedir, yalnızca pencereleri açılmaktadır, 20. yüzyıla tarihlenmiş ve Alman yapımıdır.

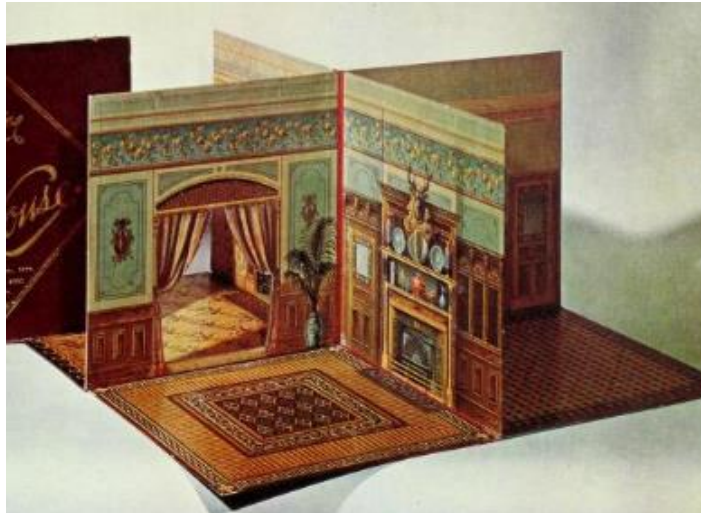
Görsel 2.104. Karl Meier tabelalı bir bebek evi/dükkan (<https://www.rubylane.com/> Erişim tarihi: 11.10.2019)

Bir diğer çeşit de tam olarak kapalı bir ev olmayan, en fazla üç duvarı olup tek oda düzeninde olan bebek evleridir. Görsel 2.105'te minyatür seramik eşyalarla dolu Alman yapımı bir dükkan yer almaktadır. Ön cephesi olmayan dükkanda bir erkek ve bir kadın bebek bulunmaktadır. Bazı bebek evlerine porselen, bazılarına ise plastik veya balmumu küçük bebekler yerleştirilmektedir. Bu örnekteki bebeklerin materyali tam olarak anlaşılamamasına ve net bir künye bilgisine yer verilmemesine rağmen görünüş itibarıyla porselen figürler olduğu tahmin edilmektedir.

Görsel 2.105. Minyatür bir seramik dükkânı, yaklaşık 1910, İstanbul Oyuncak Müzesi, Begüm Manav kişisel arşiv

Alman ve Fransız örneklere sık rastlanmakla birlikte başka ölkelerden bazı bebek evi görsellerine de ulaşılmıştır.

Görsel 2.106, 2.107 ve 2.108. *Finlandiya yapımı minyatür ev eşyaları, yaklaşık 1890, Helsinki (üstte), Hersby Manor isimli bir konağın kopyasından bir oda, 1925, Stokholm (ortada), McLoughlin Bros. yapımı katlanabilen bebek evi, 1894, New York (altta), King, C. (1989). Dolls and Dolls' Houses*

Bebek evleri ve minyatür eşyaları dışında daha büyük porselen bebekler için de ev eşyaları ve kişisel eşyalar yapılmıştır.

Görsel 2.109. Ev eşyaları ile porselen bebekler, İstanbul Oyuncak Müzesi, Begüm Manav kişisel arşiv

2.4. Porselen Bebeğin Oyuncak, Koleksiyon Nesnesi veya Sanat Nesnesi Olarak Ele Alınışı

Genel kanının aksine, tarihsel süreçte bebeklerin tek vasfının oyuncak olmadığı açıkça ortadadır. Hatta porselen bebekler olarak incelenecek olduğunda çoğunun ancak 20. yüzyıla gelindiğinde oyuncak olarak kabul gördüğü fark edilmektedir. Öncesinde porselen bebek, uzunca bir süre çocuklara oyuncak olarak verilemeyecek kadar kırılgan ve değerli nesneler olarak görülmüştür. Buna ek olarak çocukluk kavramı insanla birlikte doğmuş olsa da gündelik yaşam pratiğinde ancak zaman içinde var olabilmıştır. Net bir çocukluk kavramından söz edilemediği dönemlerde bebekler de birer minyatür yetişkin olarak tasarlanmıştır, bu haliyle de hedef kitlesinin belirlenmesi çok sağlıklı görünmemektedir. Önceki örneklerde gösterildiği gibi bebeklerde çocuk/bebek figürünün kullanımı bu tarihlerde (20. yy) yaygınlaşmıştır. Alman üretici Kammer and Reinhardt, sanatçı Marion Kaulitz gibi isimler bu dönemlerde gerçek çocukları ve bebekleri model olarak kullanmışlardır (King, 2000).

Porselen bebeklerin evlerde aktif şekilde kullanımı da yalnızca oyuncak olmak ile sınırlı kalmamıştır. Bazı yarım sırsız porselen bebekler veya sadece bebek başı olarak satın alınanlar; kumaş parçalarına tutturularak dikiş setlerinde iğnelik olmuş, bazıları

çeşitli amaçlarla kullanılan kutuların kapaklarına iliştirilmiş, hatta bastonların tutma kısmına uygun şekilde yapılan örneklere bile rastlanmıştır.

Yetişkinlere yönelik porselen bebekler, oyuncak porselen bebekler üretilmeden önce olduğu gibi, bunlar üretilip yaygınlaştıktan sonra da varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Güzel giyimli, zarif, sofistike görünümlü porselen bebekler kadınların neredeyse her dönemde ilgisini çekmiştir. Görünümleri ve giyimleri ile ön plana çıkan bebekler ve eşyaları birer moda sembolü olmuştur. 18. ve 19. yüzyıldan günümüz 21. yüzyıla kadar bakımlı ve fazla zarar görmeden ulaşabilen bebeklerin sergilenmek için evlere alınması ve özenle korunarak saklanması, porselen bebeklerin dekoratif kullanımının yanında koleksiyon nesnesi olma özelliğini göstermektedir.

19. yüzyılda sanatta ve üretimde önemli yenilikler meydana gelmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan “Aesthetic Movement” (Estetik Hareket), toplumsal beklentiler ve normlara uygunluk yerine yaratma zevkini ve bunu yüceltmeyi merkezine almış ve dönemin muhafazakarlarına karşı bir duruş sergilemiştir. Sanayileşmenin karşısında duran bir sanatsal hareket olarak Arts & Crafts da bu özellikleriyle Estetik Hareket ile örtüşmektedir. 19. yüzyılda bu iki hareketin baş göstermesiyle porselen bebeklerin üretimi de bu etkiler altına girmiştir. Kimi parçalar (özellikle porselen baş kısmı) endüstri ürünü olsa dahi bebeklerin bir sanat nesnesi olmaya nasıl adım attıkları konusunda fikir verebilecek bir olay, Constance King tarafından aktarılmaktadır. Buna göre 1901 Bayyera kutlamalarını organize eden Alman mimar Gabriel von Seidl, Lydia Richter tarafından Nymphenburg'daki Kraliyet Porselen Fabrikası'ndan yaklaşık 50 bebek seti satın almakla görevlendirilmiş ve ardından bir Arts & Crafts firması olan Steinicken and Lohr'dan bebekler için kumaş gövdeler sipariş etmiştir. Tamamlanan bebekler daha sonra en abartılı ve en zarif dikilmiş elbiseleri ortaya çıkarmak için Münih sosyetesinin kadınları tarafından giydirilmiştir. 18. yüzyıl tarzı kostümler yaratmak için karakteristik antika saç örgüleri ve ipekler, dolgulu kabarık etekler kullanılmıştır. Bu kostüm tarzı 20. yüzyılın ortalarına kadar taklit edilmiş ve İkinci Dünya Savaşı dönemine kadar hala kadınların tuvalet masalarında bu tarzda bebekler bulunmuştur (King, 2000). Bahsi geçen olayda bebeklerin üretimi ve tamamlanması sanatsal bir kaygıyla yapılmamış olsa da bir geçiş dönemi olarak düşünülebilir.

Öte yandan, sanatta çocukluk kavramı tarihsel süreçte biçim değiştirdikçe bunun yansımaları sanatta da göze çarpmaya başlamaktadır. Sanat ile çocuk-oyun-oyuncak

kavramının sık sık bağdaştırıldığı bilinmektedir. Sanat, oyuncu bir yaklaşımla ele alındığında sanat eseri adeta oyuna dönüşebilmektedir.

Sanat tarihi içinde düşünüldüğünde oyun kavramını ve oyuncu sanatla en çok bağdaştıranların belki de sürrealistler olduğu sonucuna varılabilmektedir. Sürrealistler eserlerinde gerçek ile hayal arasında bir evren kurmaktadır. Eserlerde bilindik, gerçek insan figürünün dışına çıkıp insansı özellikleri olan yeni figürlerle karşılaşılması, bebeklerin durumuna benzetilebilir. Nasıl ki oyunun özünde yeniliğin yanı sıra taklit de bulunuyorsa, bebeklerde de taklit temel bir noktadır; ne kadar yeni ve özgün bir figür olursa olsun bebekler bazı noktalar incelendiğinde insan taklidi olagelmıştır.

Sürrealist sanatçı Hans Bellmer, 1930’larda yaptığı kadın figürüne “The Doll” adını vermiştir. Bu eseri ile Hans Bellmer, çocuk oyuncu olan bebek fikrini, masumiyet kavramını ele almış ve dönüştürmüştür. Neredeyse gerçek bir genç kız boyutlarında olan The Doll’u André Breton ve Paul Eluard “Evrensel, kışkırtıcı bir güce sahip ilk ve tek sürrealist nesne” olarak tarif etmişlerdir ([tate.org.uk](https://www.tate.org.uk)). Aynı zamanda fotoğraf sanatçısı da olan Bellmer, sonraları The Doll’u çeşitli biçimlerde yeniden yaratmış ve fotoğraflamıştır.

Görsel 2.110. *The Doll*, 1936 (<https://www.tate.org.uk>, Erişim tarihi: 15.11.2019)

Bu eserde kadın figürünün bir özne yerine kukla veya nesne gibi alınışı, ismi ile tam olarak uyum içindedir.

Görsel 2.111. Hans Bellmer'in *The Doll* fotoğrafları (<https://www.menil.org/>,
<https://www.moma.org/>, Erişim tarihi: 15.11.2019)

Bellmer, bu bebekleri heykellerinde, fotoğraflarında ve çizimlerinde sık sık başkalaşıma uğratmıştır. Yaklaşık 1942 yılında başladığı bu çizimleri “Sefalopod” (kafadan bacaklı canlıların genel sınıflandırması) olarak adlandırmıştır. Çizimlerde vücut, erotik etkileri olan bir baş/beden ve çok sayıda bacadan oluşmaktadır (Plumer, 2016).

Sürrealist bir başka sanatçı Greer Lankton, diktiği gerçek boyutlu ve ilginç görünümlü bebekleri ile bilinmektedir. Sanatçı, bebeklerinde cinsiyeti ön planda tutmuştur. Bebeklerde abartılı giyimin yanı sıra grotesk bir hava da göze çarpmaktadır. Genellikle toplum tarafından ucube olarak nitelendirilebilecek biçimde, gerçek insan boyutlarında bebekler yaratmıştır. Sanatçının 2016’da New York’ta düzenlenen “Love Me” sergisinde doksanın üzerinde bebeği sergilenmiştir (Wadlow, 2016).

Görsel 2.112. Greer Lankton'un bebekleri (<http://www.bu.edu/> Erişim tarihi: 15.11.2019)

Görsel 2.113 Greer Lankton'un bebekleri (<https://dreck-mag.com/> Erişim tarihi: 15.11.2019)

Örnek verilen her iki sanatçının da eserlerinde bebekleri deforme etmesi, sadece estetik bir mesajdan öte insan doğasına ait kaygıları ulaştırabilme yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Birer insan taklidi oldukları varsayımı ile hareket edilecek olursa bebekler, adeta deforme insanlar yaratmak için biçilmiş kaftandır. Buradan hareketle sanatta bebeklerin insana ait kaygıları yine insan bedeninde cisimleştirilerek sunduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu iki çarpıcı örneğin yanında, bebeklerinde doğrudan porselen kullanmakta olan sanatçılar ile de karşılaşılmaktadır ve sözü edilen duygu aktarımı durumu, porselen bebek yapan sanatçılar için de geçerlidir. Koleksiyon nesnesi niteliği taşıyan kimi 21. yüzyıl porselen bebeklerinin özgün yönleri olsa da sanatsal niteliği tartışmaya açıktır. Bu durum da zanaat ürünü ve sanat eseri arasındaki ayrımı akla getirmekte, koleksiyon bebekleri ve sanat eseri niteliğindeki bebekler arasındaki sınırı bulanıklaştırmaktadır. Bellmer ve Lankton örneklerinde karşılaşılan aktarıma her modern porselen bebekte rastlanamamakta, bu örnekler iyi birer zanaat ürünü olma noktasında kalmaktadırlar. Yine de kimi porselen bebeklerde benzer bir sanatsal bakış açısı, bir fikir ya da his yakalanabilmektedir.

2.5. Porselen Bebek Yapan Sanatçılar

Porselen bebekler günümüze ulaşana dek oldukça değişime uğramışlardır. Özellikle çalışma kolaylığı açısından polimer kil ve hava ile kuruyabilen, pişirim gerektirmeyen malzemeler bebek yapımında oldukça yaygınlaşmıştır, bunun da etkisiyle çok daha narin parçaları olan bebeklerin yapılması kolaylaşmıştır.

Porselen bebek ile biblo veya figürin arasındaki çizgi; eklemsiz porselen bebekler, tam sırsız porselen bebekler ve banyo bebekleri göz önüne alındığında belirsizleşebilmektedir. Alışıldık anlamda bebeklerin karakteristik özelliklerine tam olarak uymayıp daha çok biblo/figürin özelliklerine sahip olmasına rağmen etkileyici bakış açısı sebebiyle Jessica Harrison'ın figürleri, sanatsal bakış açısı ile göze çarpan örneklerdendir.

Porselen, boya/mürekkep, dijital çalışmalar gibi farklı materyallerle eser veren Harrison, genel olarak vücut ve onu çevreleyenler arasındaki gelgitli ilişkiyi konu almaktadır. İngiliz sanatçıya göre malzemeler, nesneler ve mekanlarla girdiğimiz etkileşim bedenimizi tanımlar; benzer şekilde bedenimizin şekli de çevremizi yorumlayış biçimimizi oluşturur (jessicaharrison.co.uk/). Bu yaklaşım da bizi değişken bir beden tanımına ulaştırmaktadır.

Görsel 2.114. Jessica Harrison, *Mairi*, 19x13x13 cm, 2010 (<http://www.jessicaharrison.co.uk/>
23.10.2019)

Görseldeki boynu kesik porselen figür, sanatçının Broken ismini verdiği seriden bir parçadır. Buluntu porselen biblolar kullanıp onları başkalaştırdığı bu seride Harrison, açıkça porselen biblolaradaki temsili güzelliği zedelemeyi amaçlamıştır. Bir röportajda kendi sözleriyle bu figürlerin mükemmel bir kadın sembolize ettiğini, fakat amacının bu döküm parçaların iç kısmını açığa çıkarmak olduğunu ifade etmektedir (iloboyou.com). Sanatçı, beden üzerindeki imgelerin en sofistike hallerini çarpıcı biçimde dönüştürmekte

ve görünenin ardında farklı bir gerçeklik yaratarak izleyiciye sunmaktadır. Benzer yaklaşım Painted Ladies serisindeki işlerinde de hakimdir.

Görsel 2.115. Jessica Harrison, *Painted Lady (15)*, 22x16,5x14,5 cm, 2015
(<http://www.jessicaharrison.co.uk/> 23.10.2019)

2010 yılından beri porselen bebekler yapmakta olan sanatçı Tatyana Trifonova'nın da benzer şekilde kimi işlerinde bedeni başkalaşıma uğrattığı görülmektedir. Rus sanatçının 2011 yılında oluşturduğu Triffony Artwork markası altında porselen bebeklerin yanı sıra poliüretan malzeme kullanılmış bebekler de yer almaktadır (triffonyartwork.com).

Görsel 2.116. Tatyana Trifonova, *Lolita* (<http://triffonyartwork.com/> Erişim tarihi: 23.10.2019)

Sanatçının bazı bebekleri alışıldık biçimde ve insan formunda karşımıza çıkarken bazılarında ise güçlü bir başkalaşım göze çarpmaktadır. Bedenin kimi insansı özellikleri hala varlığını sürdürmekte, fakat değişen diğer özellikler ile bu bebekler hibrit birer varlık izlenimi bırakmaktadır. Sanatçının hem gerçekçi hem gerçekdışı işlerinde bebeklerin ait olduğu fantezi dünyası veya içinde bulundukları kurgu, bedenlerinden ve yüz ifadelerinden rahatlıkla hissedilebilmektedir. Tüm bebeklerin ölçüleri belirtilmemiştir, fakat sanatçının boyu 40 cm'yi bulan porselen bebekler çalıştığı bilgisine ulaşılmıştır.

Görsel 2.117. Tatyana Trifonova, *Princess of the Forest* (<http://triffonyartwork.com/> Erişim tarihi: 23.10.2019)

Günümüz porselen bebekleri incelendiğinde rastlanan bir diğer sanatçı da Marina Bychkova'dır. Bebeklerine Enchanted Dolls (Büyülü Bebekler) markasını veren Rus sanatçının işlerinde ilk göze çarpan, bebeklerin gösterişli halleridir. Bychkova, Enchanted Doll bebeklerin her birinin karmaşık bir şekilde insanlığımızın bir yönünü anlattığını söylemektedir (enchanteddoll.com).

Görsel 2.118. Marina Bychkova, *The Last Unicorn*, 2018 (<http://www.enchanteddoll.com/> Erişim tarihi: 23.10.2019)

Bebeklerinde tarihten figürlerden ve edebi eserlerden hareket eden sanatçı The Last Unicorn adlı bebeğinde 1968 yılında aynı isimle yazılmış Peter S. Beagle'ın romanından ilham almıştır. Romanda başrol; kendi türünün diğer üyelerini bulmak, ölümlü bir kadına dönüşmek ve insanlara has duyguları tatmak arayışında olan bir karakterdir. Sanatçının kendi internet sitesinden alınan bilgilerde bebeklerin ölçülerine ulaşamamıştır.

Porselen bebek üreten bir diğer sanatçı Inga Ivaschenko'nun bebeklerinde az renk ve sade hatlara rastlanmaktadır. Sanatçı bu sayede ışığın gün içindeki değişimi ile farklı etkiler yakalamayı ve bebeklerin, izleyicinin ruh hali ile yorumlanmasını amaçlamaktadır (porcelainstory.com). Üretimde model, kalıp, döküm, rötuş ve pişirim sırasını izleyen sanatçının üretim sürecinden bir kare, Görsel 2.119'da yer almaktadır. Ivaschenko, bebeklerinde parian kullanmaktadır.

Görsel 2.119. Inga Ivaschenko, *Little Mozart* 'ın yapım aşaması

Görsel 2.120. *Little Mozart*, Inga Ivaschenko, 2017, yaklaşık 30 cm (<https://www.niada.org/> Erişim tarihi:23.10.2019)

Marlaine Verhelst'in porselen bebeklerinde ise bu sade renk paletinin ve sade hatların dışında bir uygulama görülmektedir. Sanatçı, bebeklerini hayali hikayelerinin üç boyutlu illüstrasyonları olarak görmekte ve figürleri ile insanları gülümsetmeyi amaçlamaktadır (niada.org). Bebeklerin olağandışı görünümde gerçekten de bir masaldan fırlamışlar havası bulunmaktadır. Ayrıca Hollandalı sanatçı, porselenden yaptığı bebeklerin vücudunda giysiler ile yetinmeyip kumaşa ek olarak farklı materyallerden de aksesuarlar bulundurmaktadır. Bu aksesuarlar bebeklerin sürreal görünümünü destekler niteliktedir.

Görsel 2.121 *Marlene Verhelst, Waiting for a Prince, 2012 (solda)*

Görsel 2.122. *Marlene Verhelst, Taking Care of Fish, 2009 (sağda)* (<https://www.niada.org/> Erişim tarihi: 23.10.2019)

Sanatçı Connie Smith'in işlerinde de önceki örneklerde olduğu gibi masalsılık ve gerçekdışılık bulunmaktadır. Buna ek olarak Smith, porselen bebeklerine antropomorfolojik özellikler iliştiirmektedir. İnsan özelliklerinin insan olmayan varlıklara atfedilmesi anlamına gelen antropomorfoloji kavramına Smith'in tüm bebeklerinde rastlanmaktadır. Görsellerde sanatçının genellikle bebeklerin baş kısımlarını hayvan başı olarak şekillendirdiği ve bir insan vücuduyla birleştirdiği görülmektedir. Bu sayede bazı karakteristik hayvan davranışları ile bebeğin beden dili de birleştğinde daha kuvvetli bir anlatım ortaya çıkabilmektedir.

Sanatçı, eklemleri ve tüm parçaları porselen bebekler yapmak yerine antika porselen bebeklerdeki gibi baş, el ve ayakları porselenden şekillendirip renklendirmekte ve pişirimin ardından balmumuyla mühürlemektedir. Porselen parçaların üretim süreci tamamlandıktan sonra bu parçaları kumaş gövdelere sabitlemektedir.

Görsel 2.123. *Connie Smith, “Rainer, Buck Poet”, 2005, yaklaşık 53 cm yüksekliğinde (solda)*

Görsel 2.124. *Connie Smith, Fauna, 2000, yaklaşık 43x38x20 cm (sağda) (<https://www.niada.org/> Erişim tarihi: 23.10.2019)*

Türkiye’de seramik bebekler yapan bir sanatçı olarak Arzu Ataman Güngör örnek gösterilebilir. Sanatçının bebeklerinin önemli bir kısmı, idealize bir kadın fikrinden uzak fiziğe sahip kadın figürleridir, giyim ve aksesuarlarında canlı renkler göze çarpmaktadır. Sanatçı, bu tavırda kendinden yola çıktığını söylemekte, yaklaşımını “Kadınların kendi bedenlerini erkeklerin istediği şekle sokmak için aşırı çaba içerisinde olmalarına dayanamıyorum” şeklinde ifade etmektedir (Kahraman, 2015).

Görsel 2.125. *Arzu Ataman Güngör’ün iki seramik bebeği, 2016 (<https://www.sanatgezgini.com/> Erişim tarihi: 04.03.2020)*

3. KİŞİSEL UYGULAMALAR

Araştırmalar sonucunda dünyada porselen bebeklerin hem kültürel hem de teknik anlamda ne tür değişimler ve gelişmeler gösterdiği görülmüştür. Çalışmanın bu bölümünde porselen bebekler bir sanat nesnesi olarak ele alınacaktır. Porselen bebek fikri ve karakteristik bazı özellikler tutulacak, kimi özellikler ise başkalaşıma uğratılıp geleneksel halinden uzaklaştırılarak yeni porselen bebekler üretilecektir.

Porselen bebek yapımında izlenen basamakların genellikle endüstriyel pek çok ürünün üretimindeki basamaklarla paralel olduğu görülmektedir. Bebeklerin başı ve diğer vücut parçaları çeşitli malzemelerle modellendikten sonra kalıpları alınmaktadır. Tek parça ve tamamı porselen olan bebeklerde bu aşamada model de tek parçadır. Hazırlanan kalıplara porselen çamuru genellikle döküm yöntemi ile aktarılmakta, kimi zaman ise plastik haldeki çamur kalıba basılarak kullanılmaktadır. Kalıptan çıkarılan bebek parçaları rötuşlandıktan ve kuruduktan sonra bisküvi pişirimine hazır hale gelmektedir. Bisküvi pişiriminin ardından boyanan ve sırlanan bebekler bir kez de sırlı pişirilmekte; ardından bu parçalar birleştirilmektedir.

Bebeklerin boyanması için en eski ve geleneksel sayılabilecek yöntem, sıraltı porselen boya kullanmak ve sır ile sabitlemektir. Çağdaş sanatçıların bebeklerde kullandığı malzeme çeşitlendikçe boyama yöntemlerinde de değişimler gerçekleşmekte; pastel boya, suluboya kalemli, akrilik boyalar ve cilalar ile sabitleyici spreylere kullanımı söz konusu olabilmektedir.

Birleştirme aşamasında eğer tüm parçalar porselen değilse gövde için kumaş ve dolgu malzemeleri kullanılmaktadır. Ardından giydirilip aksesuarları eklenen bebekler böylece son halini almaktadır. Gövdesi kumaş olmayan bazı eklemli bebekler için baş, gövde, üst kollar, dirsekler, ön kollar, kalça, üst bacaklar, dizler, alt bacaklar, eller ve ayaklar ayrı parçalar halinde hazırlanmaktadır. Bu parçaların birbirlerine tutturulabilmesi için uçlarında delikler bırakılmakta, bu deliklerden geçirilen lastikler ve minik kancalarla bebekler birleştirilmektedir.

Tarihsel süreci boyunca çocuk, bebek, yetişkin, kadın ve erkek figürlerinden ilham alınarak yapılan porselen bebekler, zaman zaman modern sanatçıların yorumlarıyla sürreal bir görünüm almaktadır. Oyuncak veya dekoratif eşya olması amacı gözetilmeksizin sanatsal kaygı güdülerek yapılan bebeklerde gerek anatominin gerekse yüz hatlarının deforme oluşuna, renklerin ve biçimlerin gerçekten uzaklaşmasına, bazen

insana ait olmayan özelliklerin bebeklere atfedilmesine tanık olunmaktadır. Çalışmanın uygulama kısmında yapılacak olan bebeklerde de benzer şekilde birebir anatomik uygunluk ön planda tutulmayacak olup bir ortak nokta ve anlatım dili oluşturması açısından bir tema ve bazı karakteristik özellikler belirlenmiştir.

Bebekler söz konusu olduğunda akla ilk gelen kavramlardan birkaçı çocuk/çocuksuluk ve oyun kavramlarıdır. Oyuncu tavrı, bütün bu kavramların ortak bir noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygulama aşamasında yapılacak olan porselen bebeklerin tasarımında da bu tavrı benimsenip, bebekler bir “sirk” temasında bir araya getirilecektir. Bebeklerin yüz ve bedenlerinin deforme edilmesi ile klasik anlamıyla çocukluk, masumiyet kavramlarının ifadeleri ile oynanacaktır.

3.1. Porselen Bebeklerin Şekillendirmesi

Porselen bebeklerin bazılarının eklemleri kısmen oynayabilecek özellikte, bazılarının ise yekpare üretilmesi planlanmıştır. Hazırlanan eskizler doğrultusunda öncelikle çamurdan temel bir bebek modellenmiştir. Bebeğin neredeyse bir yenidoğan fiziğinde olabilmesi için orantılarda gerçeğe yakın bir yaklaşım benimsenmiş, fakat yine de tüm özellikler realistik bir anlayışta çalışılmamıştır.

Görsel 3.1. *Hazırlanan model*

İkinci bölümde de yer yer değinildiği gibi, seri üretimi yapılan bebeklerin şekillendirilmesinde geleneksel olarak kalıp yöntemine sıkça başvurulduğu görülmüştür. Hem bu tekniğin üretime dahil edilebilmesi, hem de belirlenen tema açısından bebeklerin temel fiziksel özelliklerinin neredeyse özdeş olması amaçlandığı için uygulamada kalıp

yöntemi kullanılmıştır. Eklemli bebeklerin üretiminde kolaylık sağlayacağı için model; baş, gövde, kollar ve bacaklar olarak kesilerek ayrılmış ve bu parçalar ayrı ayrı kalıplanmıştır. El ve ayak gibi parçalar farklı pozlarda olabilecekleri için elle şekillendirilmek üzere kalıplanmamıştır.

Görsel 3.2. *Sırasıyla baş, kol ve bacaklar ve gövdenin kalıpları*

Porselen çamuru plaka halinde açılarak üretilen kalıplara basılmıştır. Kalıptan çıkabilecek kıvama geldiğinde parçalar çıkarılmış ve yapıştırılarak birleştirilmiştir. Baş, gövde, kol ve bacaklar ayrı ayrı birleştirildikten sonra eklemli bebekler için başın gövdeye oturacağı delik açılmıştır. Ardından, kol ve bacakların gövdede oturacağı oyuklar açılmış, bu oyukların ölçüsünde toplar/eklemler yine çamurdan elde şekillendirilerek kollara ve bacaklara yapıştırılmıştır. Eller ve ayaklar elde şekillendirilmiş, yine bileklerin boşluğuna oturabilecek eklemler eklenmiştir. Rötuşlanan parçalar kuruduktan sonra bisküvi pişirimine hazır hale gelmiştir.

Görsel 3.3. *Eklemli bir bebeğin rötuşlanmış parçaları*

Görsel 3.4. *Eklemlı bir bebeğin el ve ayakları*

Eklemsiz, tek parça bebekler için de kalıba çamur basma yöntemi uygulanmıştır. Yine kalıptan çıkan parçalar ayrı ayrı birleştirilmiştir, fakat bu bebeklerde hedeflenen poza ve görünümüne göre kol ve bacaklar gövdeye yapıştırılarak sabitlenmiştir. El ve ayaklar için de aynı yöntem izlenmiş, elde şekillendirilen parçalar kol ve bacaklarla birleştirilmiş ve formlar rötuşun ardından kurumaya bırakılmıştır.

Görsel 3.5. *Tek parça bir bebeğin rötuşlanmış hali*

Bisküvi pişiriminin ardından elde edilen parçalar zımparalanarak yüzeyi pürüzsüzleştirilmiş ve sırlanmaya hazır hale getirilmiştir.

Uygulamanın devamında, söz konusu tarihte eğitime ara verilmesi sebebiyle atölyeler kullanılamamış ve yukarıda bahsedilen bebeklerin pişirimi gerçekleştirilememiştir. Araştırmacının tez için yapılmamış diğer işleri de porselen bebek kavramıyla örtüştüğünden, çalışmanın geri kalanında bu eserler örneklendirilecektir.

Görsel 3.6. “Uyuyan”, Earthenware, elle şekillendirme, akrilik boya, 15x7x7 cm, 2018, Begüm Manav kişisel arşiv

Görsel 3.7. “Kır”, Earthenware, elle şekillendirme, akrilik boya, 30x13x16 cm, 2017, Begüm Manav kişisel arşiv

Görsel 3.6 ve 3.7’de görülen işlerin yapımında earthenware kullanılmasına rağmen bu çalışmada porselen bebek sınıflandırmasına uygun bulunmuştur. Figürlerde insan yüzünün ve vücudunun bazı özellikleri mevcut tutulmuş, genel olarak vücut hatları ise stilize edilmiştir. Bu özelliklerin, figürlerin cinsiyet veya yaşlarına dair birer ipucu içermemesi tercih edilmiştir.

Görsel 3.6'daki “Uyuyan” adlı figürde, diğer tüm figürlerden farklı olarak geceyi ve karanlığı anımsatması amacıyla siyah renk tercih edilmiştir. “Uyuyan” figürü, aslında kendi karanlığı ile uyuyan bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görsel 3.8. “Düş”, Porselen, elle ve kalıpla şekillendirme, sıraltı dekor ve akrilik boya, 24,5x30x20 cm, 2018, Begüm Manav kişisel arşiv

“Düş” adlı çalışmada ayakta görülen ana figür elle şekillendirilmiştir. Yukarıda bahsedilen özellikler bu bebekte de geçerli olmakla birlikte daha saf ve çocuksu yüz hatları ve yüz ifadesi elde edilmesi amaçlanmıştır. Fotoğrafta yerde görülen figürlerin bazıları elle, bazıları kalıp ile şekillendirilmiştir. Ana figürden farklı olarak tamamlanmamış birer vücut gibi görünmektedirler ve hiçbir yüz hattına sahip değildirler. Figürlerin üzerlerinde sıraltı kalem ile yazılmış cümleler bulunmaktadır. Ayakta duran tek figür, yerde duran cansız türdeşleri arasında nerede ve kim olduğunu bulma arayışındadır.

Görsel 3.9. “Fer”, Porselen, elle şekillendirme, fırınlanmayan seramik boyası (yaldız), 32x17x19 cm, 2018, Begüm Manav kişisel arşiv

Görsel 3.9’da görülen “Fer” isimli çalışma iki farklı figürden oluşmaktadır. Uyuyan bebek, yukarıda bahsi geçen diğer işlerdeki karakterle aynıdır ve aynı vücut özelliklerini taşımaktadır. Başında bekleyen ise stilize bir çocuk/bebek figürüdür. Uyuyan bebeğin gözkapaklarında, ayakta duranın ise ağzında ve ellerinde yaldız kullanılmıştır. Başında bekleyen bebeğin uyuyan figürün gözlerindeki yaldızı çaldığı, ellerine ve yüzüne bulaşan renkten anlaşılmaktadır.

Görsel 3.10. “Bakma”, Porselen, elle şekillendirme, akrilik boya ve epoksi reçine, 24x13x19 cm, 2019 (solda), Begüm Manav kişisel arşiv

Görsel 3.11. “Bak”, Porselen, elle şekillendirme, akrilik boya ve epoksi reçine, 14x17x17 cm, 2019 (sağda), Begüm Manav kişisel arşiv

“Bakma” ve “Bak” isimli çalışmaların birlikte sergilenmesi planlanarak çalışılmıştır. Önceki işlerden farklı olarak görünümleri insan tipinden daha da uzaklaşmış, yalnızca birer gözü olan iki figürün de gözleri için epoksi reçine kullanılmıştır. Benzer özelliklere Görsel 3.12’deki bebekte de rastlanmaktadır.

Görsel 3.12. “Duyma”, Porselen, elle şekillendirme, akrilik boya ve epoksi reçine, 26x5x6 cm, 2019, Begüm Manav kişisel arşiv

Görsel 3.13. “Um”, Porselen, elle şekillendirme, fırınlanmayan seramik boyası (yaldız), 25x30x30 cm, 2019, Begüm Manav kişisel arşiv

“Um” isimli işte, “Fer”de olduğu gibi yine çocuk figürüne yer verilmiştir. Ana karakterin arkasında iki çocuk figürü bulunmakta, asıl bebek ise ellerini dua eder pozisyonda birleştirilmiş olarak görülmektedir.

Görsel 3.14. “Ört!”, Porselen, elle şekillendirme, akrilik boya, 32x12x12 cm, 2019, Begüm Manav kişisel arşiv

Görsel 3.15. “İlk Rüyasından Uyanınca”, Porselen, elle şekillendirme, akrilik boya, polimer kil ve epoksi reçine, 36x21x20 cm, 2019 (solda)

Görsel 3.16. “Sana Bir Avuç Göz Getirdi”, Porselen, elle şekillendirme, akrilik boya, polimer kil ve epoksi reçine, 21x23x18 cm, 2019 (ortada)

Görsel 3.17. “ve Diğer Her Şeyi Unuttu”, Porselen, elle şekillendirme, akrilik boya, polimer kil ve epoksi reçine, 35x22x25 cm, 2019 (sağda), Begüm Manav kişisel arşiv

Görsel 3.15, 3.16 ve 3.17’de görülen işler bir seri halinde üretilmiştir. Tüm işlerde rastladığımız ana karakter burada üç farklı biçimde karşımıza çıkmaktadır. İlk bebekte polimer kil ve epoksi reçineden yapılmış altı adet göz bulunmaktadır. Bebek ilk formundayken henüz yeni uyanmış bir karakteri temsil etmektedir. İkinci bebekte bu gözlerin yalnızca iki tanesi figürün üzerinde bırakılmıştır, diğerlerini ise avuçlarında tutmaktadır. Son olarak üçüncü bebekte ise avuçlarındaki gözler kaybolmuş, yerini yine porselenden bir kalp almıştır. Bu üç iş birbirini takip ederek tek bir hikayeyi anlatmaktadır. İkinci formundayken figür gözlerini bir takasta yitirerek yerine bir kalp elde etmiştir.

Yer verilen çalışmaların tümünde genel olarak insan bedeni ile bir özdeşlik kurulması için kimi kısımlar (gözler, yer yer el ve ayaklar) aslına yakın şekillendirilmiştir. Geri kalan kısımların ise stilizasyon ile mümkün olduğunca farklılaştırılması özellikle amaçlanmış, bununla da bebeklerin farklı bir evrenin varlıkları olduğu hissini uyandırmak istenmiştir.

SONUÇ

Oyuncakların her daim çeşitli biçimlerde insan hayatında olduğu bilinmektedir. Tüm oyuncaklar arasında bebekler ise, insanlarla özdeşleştirilebilmeleri bakımından ilginç bir yer tutmaktadır. Bebeklerin rolleri tarih boyunca değişmiş, bu değişim bazen beraberinde biçimsel bir değişimi de getirmiştir. Bilindik anlamıyla “çocukluk” kavramının günlük hayata oturtulamadığı, çocukların erkenden yetişkin hayatına hazırlanmak zorunda kaldığı dönemlerde dahi oyuncak bağlamında bebeklere rastlanmaktadır. Bu tür bir anlayışta bebeklerin esas görevinin çocuklara yetişkinlerin hayatının provasını yaptırmak, onları eğitmek ve hazırlamak olduğu düşünülmektedir. Zaman içinde bu eğitici görev, yerini çocukların hayal dünyasına bırakmış; bebekler, çocuklara yalnızca klasik bir annelik görevi ve ev hayatını öğretmekten ileri gitmiştir.

Bebeklerin tek vasfının oyuncak olmakla kalmadığı; bazen spiritüel roller yüklendikleri, bazı kültürlerde ise festival figürüne dönüştükleri görülmektedir. İncelenen örneklerden hareketle, bebeklerin bir koleksiyon nesnesi oluşuna ise özellikle Avrupa ülkelerinde rastlandığı sonucuna varılmaktadır. Üstlendikleri roller değiştikçe görünümlerinin de buna uyum sağladığı görülmüştür. Bebek yapımında kullanılan malzemeler hem bebeklere atfedilen rollerin doğrultusunda hem de bazı dönemsel ve coğrafi durumlara göre değişiklik göstermektedir. Oyuncak vasfı yüklenen bebekler genellikle kız çocuklara hitap ederken, kimi dönemlerde doğrudan yetişkinlere yönelik bebeklerin tasarlanıp satışa sunulduğu da görülmüştür. Bu durum da bir kez daha bebeklerin oyuncak dışı vasıflarını göstermektedir. Ayrıca çocuksuluk ve oyunculuk kavramlarının da zaman içinde geçirdiği değişimin ipuçlarına buradan ulaşılabilmektedir. Tarihsel çizgide günümüze yaklaşıldıkça çocukluk yetişkinlik ile yer yer iç içe geçmektedir.

Geçmişten bu yana ahşap, bez, balmumu, kemik gibi malzemelerin yanında seramik de bebek yapımında tercih edilen malzemelerden biri olmuştur. Porselen ise dokusu ve görünümü ile bebeklerde kendine has bir etki ortaya çıkarmış ve yer edinmiştir. Zaman içinde “porselen bebek” adeta kalıplaşmış bir adlandırmaya dönüşmüştür.

Porselen bebek genel bir adlandırma olmakla beraber, kullanılan seramik çamurunun cinsine göre bebekler çeşitli isimlerle anılmaktadır. Bunlardan biri olan pekişmiş çini bebeklerin örnekleri incelendiğinde; karakteristik bir özellik olarak saçlarla birlikte modellendikleri, ten renginin beyaz bırakılıp sıraltı boya ile saç, göz ve yanakların

renklendirildiği, ardından şeffaf sır ile sırlandığı görülmektedir. İkinci bir özellik olarak pek çok pekişmiş çini bebeğin baş, kollar ve bacaklar olarak parçalar halinde üretildiği, bu parçaların kumaş gövdelere dikilerek birleştirildiği gözlenmektedir. Yine de küçük boyutlu bazı pekişmiş çini bebeklerin tek parça halinde üretildiği örnekler de rastlanmaktadır.

Sırsız porselen bebek olarak adlandırılan bir diğer porselen bebek türünde de parçalar halinde üretim yapıldığı görülmekte, tamamı sırsız porselen olan bebeklerin ise pekişmiş çini bebeklerden farklı olarak hareketsiz, biblo benzeri olmak yerine hareket edebilmesi için eklemli üretildiği örnekler rastlanmaktadır. Pek çok sırsız porselen bebeğin rengi bünyenin renginden gelmekte olduğu sonucuna varılmıştır.

Bir diğer malzeme çeşidi olan parian ile üretilen bebeklerin de sırlanmadığı, hatta sırsız porselen ile parian taklidi bebekler yapıldığı görülmektedir. Parianın mermere benzetilen dokusu ve yüksek ışık geçirgenliğinin yanı sıra, ilk kullanıldığı yıllarda pahalı bir malzeme olması sebebiyle oyuncak bebeklerde diğer malzemeler kadar sık tercih edilmediği sonucuna varılmaktadır.

Bazı teknik detayların firmadan firmaya değişmiş olduğu gözlenmekte, bu sebeple coğrafyalara has sağlıklı birer genelleme yapılamamaktadır. Teknik özellikler dışında ise porselen bebeklerin oyuncak ve koleksiyon bebeği olma niteliğine, aslında porselen bebeklerin yaygınlaştığı her coğrafyada rastlanmaktadır.

Porselen bebeklerin giyim tarzları da üretildikleri döneme göre değişmektedir. Özellikle moda bebeği olarak da bilinen, daha çok bir yetişkin oyuncak veya koleksiyon bebeği olarak görülen bebeklerin çok özenli kıyafetleri ve aksesuarları ile karşılaşılmaktadır. Giysi ve aksesuarlarla sınırlı kalınmadığı, bebekler için minyatür eşyalar ve evler yapıldığı da görülmüştür.

Coğrafyalara göre incelendiğinde porselen bebeklerin görünümünde büyük oranda Avrupa ülkelerinin etkili olduğu sonucuna varılmakta, yine de Asya ülkelerinin ve diğer ülkelerin de kendilerine özgü görünümde bebekler yaptıklarına rastlanmaktadır. Türk kültüründe ise porselen bebekler kendine önemli ölçüde yer edinememiştir.

Tüm coğrafyalarda çağdaş sanatçıların bebekleri bir sanat nesnesi olarak ele aldığını görmek mümkündür. Bebekler, geçirdikleri hem teknik hem kültürel değişimlerin ardından bir koleksiyon nesnesi olmak dışında sanat eseri olarak da kabul görmektedirler.

Bu çalışmada incelenen örneklerde sanatçılar, insan formunu direkt başkalaştırarak veya bazı özelliklerini farklılaştırma yoluna giderek özgün sanat eserleri ortaya koymaktadırlar. Araştırma sonucunda porselen bebeklerin sanat eseri oluşuna dair ilk izlere parian malzemenin kullanıldığı dönemde rastlanmaktadır, malzemenin nitelikleri sebebiyle parian dan yapılan bebekler birer sanat eseri olarak nitelendirilmeye başlamıştır. Günümüze gelindikçe bu anlayış daha da gelişmiş, bebekler geleneksel anlamı ile porselen bebek formundan çıkıp başkalaşarak güncel örneklerde karşılaşılan çeşitliliğe ulaşmıştır. Günümüzde; porselen bebekler, biblolar ve figürinler arasındaki çizginin belirsizleştiği çok sayıda örneğe ulaşılmıştır.

Kişisel uygulamalar ile porselen bebeklere farklı bir yorum getirmek amaçlanmıştır. Uygulamalarda, klasik porselen bebek formunun çağdaş sanatçılar tarafından başkalaştırılması ile benzer yöntemler izlenmiştir. Yüzün bazı kısımları, eller ve ayaklarda porselen bebek karakteristiği bozulmayıp formun geri kalanı genel anlamda eserin alt metnine uygun olacak şekilde soyutlanmıştır. Porselen bebeklere getirilen bu kişisel yorumlamalar ile özgün formlar oluşturulmuş ve “sanat eseri olarak porselen bebek” kategorisinde değerlendirilmek üzere sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Ak, D. (2006). *Oyun ve Oyuncak Kavramlarının Tarihsel ve Kültürel Değişimine Endüstriyel Tasarım Açısından Bir Bakış*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arslan, Ebru. (2013). *Sanatsal Form Olarak Oyuncak Tasarımı*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.

Ayta, T. (2017). *Toprak Sanatında Teknik Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Artshop Yayıncılık

Bachmann, M. Hansmann, C. (1973). *Dolls The Wide World Over*. (Çev: R. Michaelis-Jena). Londra: Harrap.

Barthes, R. Lavers, A. (1084). *Mythologies*. New York: Hill and Bang

Begic, N. (2016). *Türk Kültüründe Geleneksel Bez Bebekler*. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi. Cilt: 9, Sayı: 18. s. 217-228

Bilgi, İ. (2016). *Günümüzde Tasarım Oyuncak Kavramı ve Gelişimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.

Cohen, D. (1993). *The Development of Play*. Londra: Routledge.

Coleman, D. Coleman, E. Coleman, E. (1968). *The Collector's Encyclopedia of Dolls*. New York: Crown Publishers.

Culff, R. (1969). *The World of Toys*. Londra: Paul Hamlyn.

Fanuscu, M. (1994). *Çocuk Oyun Alanları*. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi. Cilt: 44, Sayı: 1-2. s. 145

Fraser, A. (1966). *A History of Toys*. Londra: Weidenfeld & Nicolson.

Gerwat-Clark, B. (1987). *Collector's Book of Dolls*. New York: Book Sales.

Güner, Y. (2002). *Türkiye'de Tarih Öncesinden Bu Yana Oyun-Sanat-Oyuncak İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Huizinga, Johan. (1995). *Homo Ludens. Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 112

- Jacobs, F. (1965). *A History of Dolls' Houses*. New York: Charles Scribners' Sons.
- Kahraman, D. (2015). *Deniz Giysilerinin Çağdaş Seramik Sanatında Kullanımı*. İdil Sanat ve Dil Dergisi. Cilt: 4 Sayı: 15 s.47-66.
- King, C. (1981). *Collector's History of Dolls*. New York: Bonanza
- King, C. (1989). *Dolls and Dolls' Houses*. Londra: Hamlyn.
- King, C. (2000). *Art in Porcelain*. Doll Reader, Cilt 28, Sayı 3. s.72.
- Lau, L. (1995). *Nippon Character Dolls*. Antiques & Collecting Magazine.
- Lau, L. (2000). *The Dolls of Morimura Brothers*. Doll Reader. Cilt: 28 Sayı: 6.
- Levinovitz, A. (2007). *Towards a Theory of Toys and Toy-Play*. Human Studies. Cilt: 40. Sayı: 2. s. 267-284
- Plumer, E. (2016). *The Living Doll: A Look at Hans Bellmer's Later Work from the "Puppet's" Standpoint*. Dolls and Puppets as Artistic and Cultural Phenomenon.
- Sezgin, S. (2016). İnsan ve Oyun: Oyunların Dünü, Bugünü, Yarını. VII. *International Congress of Educational Research*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Sutton-Smith, B. (1997). *The Ambiguity of Play*. Cambridge: Harvard University Press.
- Teke, S. (2019). *Folklorik Bebeklerin Temsil Gücü: Elif Bebek Projesi*. Millî Folklor. Cilt: 31. Sayı: 123.
- Van Patten, J. (1982). *Collector's Encyclopedia of Nippon Porcelain*. Amerika: Collector Books.
- Volk-Weiss, B. (Yönetmen). (2017, 22 Aralık). Toys That Made Us [Belgesel]. Amerika: Netflix.
- Wadlow, J. (2016). *A Different Kind of Intimacy: Greer Lankton and the New York Dolls*. Dolls and Puppets as Artistic and Cultural Phenomenon.
- White, G. (1956). *A Book of Dolls*. Londra: Adam and Charles Black.
- http-1:** <https://www.britannica.com/art/Parian-ware> (Erişim tarihi: 07.09.2019)
- http-2:** <https://www.artsy.net/artist/kaws> (Erişim tarihi: 16.09.2019)

- http-3:** <https://sebastianmasuda.com/profile/> (Erişim tarihi: 16.09.2019)
- http-4:** https://dollreference.com/china_head_dolls.html (Erişim tarihi: 20.09.2019)
- http-5:** <https://dollreference.com/french-antique-doll-makers-and-marks-a.html>
(Erişim tarihi: 20.09.2019)
- http-6:** <https://dollreference.com/english-antique-doll-makers-and-marks-a-l.html>
(Erişim tarihi: 20.09.2019)
- http-7:** <https://www.nytimes.com/2018/02/21/arts/design/rochard-antique-doll-barry-art-museum-theriaults.html> (Erişim tarihi: 23.09.2019)
- http-8:** <https://collectorsweekly.com> (Erişim tarihi: 26.09.2019)
- http-9:** <https://ceramicartsnetwork.org/daily/pottery-making-techniques/ceramic-glazing-techniques/use-ceramic-luster-glaze/> (Erişim tarihi: 18.10.2019)
- http10:** <http://www.edisontinfoil.com/doll> (Erişim tarihi: 19.10.2019)
- http-11:** <https://www.nytimes.com/2018/02/21/arts/design/rochard-antique-doll-barry-art-museum-theriaults.html> (Erişim tarihi: 20.10.2019)
- http-12:** <https://www.nippon.com/en/features/jg00031/hinamatsuri-japan%E2%80%99s-doll-festival.html> (Erişim tarihi: 20.10.2019)
- http-13:** <https://people.clas.ufl.edu/jshoaf/japanese-dolls/doll-uses/> (Erişim tarihi: 20.10.2019)
- http-14:** <http://www.aktuelarkeoloji.com.tr/2-bin-yillik-oyuncak-bulundu> (Erişim tarihi: 23.01.2020)
- http-15:** <https://www.tate.org.uk/art/artworks/bellmer-the-doll-t01157> (Erişim tarihi: 23.10.2019)
- http-16:** <http://www.jessicaharrison.co.uk/> (Erişim tarihi: 23.10.2019)
- http-17:** <https://www.iloboyou.com/bloody-porcelain-dolls-jessica-harrison/> (Erişim tarihi: 23.10.2019)
- http-18:** <http://triffonyartwork.com/> (Erişim tarihi: 23.10.2019)

http-19: <http://www.enchanteddoll.com/> (Erişim tarihi: 23.10.2019)

http-20: <https://www.porcelainstory.com/> (Erişim tarihi: 23.10.2019)

http-21: <https://www.niada.org/portfolio/marlaine-verhelst/> (Erişim tarihi: 23.10.2019)

http-21: <https://www.niada.org/portfolio/connie-smith/> (Erişim tarihi: 23.10.2019)